

**TINDAK TUTUR DEKLARATIF WONTEN ING NOVEL “KUMPULE
BALUNG PISAH” ANGGITANIPUN ACHMAD SAEROZI A. M**

SKRIPSI

Katuraken dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkaning Pendadaran Anggayuh Gelar
Sarjana Pendidikan

dening

Daiva Moktika Maharani

NIM 16205241023

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**

2020

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan Tindak Tutur Deklaratif ing Novel Kumpule Balung Pisah Anggitanipun Achmad Saerozi A. M. menika sampun dipunsarujuki dening pembimbing supados dipunuji.

Yogyakarta, 14 April 2020

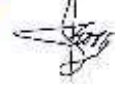
Pembimbing,

Drs. Hardiyanto, M. Hum.
NIP 195611301984111001

PENGESAHAN

Skripsi ingkang irah-irahanipun *Tindak Tutur Deklaratif* wonten ing Novel “Kumpule Balung Pisah” Anggitanipun Achmad Saerozi A. M. menika sampun dipunandharaken wonten ngajengipun *Dewan Penguji* ing tanggal 19 Mei 2020 saha dipunnyatakaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M. Hum.	Ketua Penguji		5 Juni 2020
Nurhidayati, S. Pd. M. Hum.	Sekretaris Penguji		5 Juni 2020
Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum.	Penguji Utama		8 Juni 2020

Yogyakarta, 8 Juni 2020
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Dr. Sri Harti Widyastuti, M. Hum.
NIP 19621008 198803 2001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ngandhap menika, kula:

Nama : Daiva Mektika Maharani

NIM : 16205241023

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

medharaken bilih *karya ilmiah* menika minangka asiling saking garapan kula piyambak. *Karya ilmiah* menika boten ngewrat garapan ingkang dipunserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka dhasar anggen kula nemtokaken tata cara saha paugerananggenipun nyerat *karya ilmiah skripsi* kanthi limrah kemawon. Mbok bilih kasunyatnipun wedharan menika boten leres, sedayanipun tamtu dados tanggel jawab kula.

Yogyakarta, 14 April 2020

Panyerat,

Daiva Mektika Maharani

SESANTI

Gusti boten nate sare.

(Anonim)

Ada banyak cara untuk maju, tetapi hanya ada satu cara untuk diam.

Wonten kathah caranipun kangge majeng, ananging namung wonten setunggal
caranipun kangge mandheg.

(Anonim)

PISUNGSUNG

Kanthi ngaturaken puji syukur dhateng Ngarsanipun Gusti Allah SWT ingkang Maha Welas saha Asih, *skripsi* menika kula aturaken dhateng tiyang sepuh kula, inggih menika Bapak Agus Widodo saha Ibu Wahyu Puji Astuti ingkang sampun paring mapinten-pinten panyengkuyung, panjurung saha donga pangestu saengga *skripsi* menika saged paripurna.

PRAWACANA

Puji syukur kaaturaken dhumateng ngarsanipun Gusti Allah SWT ingkang Maha Welas saha Asih awit saking rahmat saha hidayah-Ipun ingkang kathah dhateng panyerat saengga panyerat saged ngarampungaken *skripsi* kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur Deklaratif* wonten ing *Novel “Kumpule Balung Pisah”* Anggitanipun Achmad Saerozi A. M” kanthi niring sambekala. *Skripsi* menika dipungarap kangge njangkepi salah satunggaling sarat anggayuh gelar *sarjana pendidikan*.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng Bapak Drs. Hardiyanto, M. Hum., minangka *Dosen Pembimbing skripsi* ingkang ampun paring panyengkuyung, panyaruwe, pamrayogi saha kathah piwulang dhateng panyerat sadangunipun nyerat ngantos *skripsi* menika saged paripurna.

Skripsi menika saged paripurna amargi ugi sampun dipunsengkuyung saking kathah *pihak*. Pramila, panyerat ugi ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

1. Bapak Prof. Dr. Sutrisna Wibawa, M. Pd., minangka *Rektor* Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal saha sarana saengga panyerat saged nggegulang ngelmu wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah,
2. Ibu Dr. Sri Harti Widyastuti, M. Hum., minangka *Dekan* Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggen panyerat nggarap *skripsi*,
3. Bapak Dr. Afendy Widayat, M. Phill., minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh saha donga pangestu tumrap panyerat anggenipun nindakaken panaliten menika,
4. Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati , M. Hum., minangka *Dosen Penasihat Akademik* ingkang sampun paring piwulang, panyengkyung saha donga pangestu sadangunipun panyerat nggegulang ngelmu ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah,

5. Bapak saha Ibu *Dosen* Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring seserepan, piwulang saha mawarni-warni kawruh mliginipun ingkang gayut kaliyan Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah,
6. *Staff karyawan* Jurusan Pendidikan Bahasa daerah inggih menika Bapak Taufiq Hasan A, Md., saha Bapak Supana, S. Sos., awit sampun paring pambiyantu sadangunipun panyerat sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah,
7. *Dosen Penguji Tugas Akhir Skripsi* ingkang sampun paring panyaruwe, pamrayogi saha biji ingkang sae dhateng panyerat,
8. Bapak Agus Widodo saha Ibu Wahyu Puji Astuti minangka tiyang sepuh kula, Eyang Suyatmi saha sedaya kulawarga ingkang sampun paring panyengkuyung saha donga pangestu saengga panyerat saged ngarampungaken *skripsi* menika dumugi paripurna,
9. Rigo Prasetyo saha Yetafani Iswanti Dewi minangka kanca kula ingkang sampun paring panyengkuyung, pambiyantu, saha donganipun dhateng panyerat,
10. Kanca-kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2016 mliginipun kelas A, saha sedaya pihak ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyung,

Panyerat rumaos bilih *skripsi* menika dereng saged kawastanan sae, jangkep menapa malih sampurna, pramila sedaya panyaruwe saha pamrayogi saking sedaya pihak badhe dipuntampi kanthi lila legawa, bingahing manah saha agungin panuwun. Cekap semanten, kanthi raos andhap asor panyerat gadhah pangajab mugi-mugi *skripsi* menika murakabi tumrap pamaos.

Yogyakarta, 22 April 2020

Panyerat

Daiva Moktika Maharani

PRATELAN ISI

Kaca

IRAH-IRAHAN.....	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGESAHAN.....	iii
WEDHARAN.....	iv
SESANTI.....	v
PISUNGSUNG.....	vi
PRAWACANA	vii
PRATELAN ISI	ix
PRATELAN TABEL	xii
PRATELAN BAGAN	xiii
PRATELAN LAMPIRAN.....	xiv
PRATELAN CEKAKAN	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA.....	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Perkawis	5
D. Wosing Perkawis.....	5
E. Ancasing Panaliten.....	6
F. Paedahing Panaliten	6
G. Pangertosan	7
BAB II GEGARAN TEORI	9

A. Andharan Teori	9
1. <i>Pragmatik</i>	9
2. <i>Konteks</i>	13
3. <i>Pangertosan Tindak Tutur</i>	17
4. <i>Jinising Tindak Tutur</i>	20
5. <i>Fungsi Tindak Tutur</i>	30
6. <i>Tindak Tutur Deklaratif</i>	33
7. <i>Novel Kumpule Balung Pisah</i>	38
A. Panaliten ingkang Jumbuh	42
B. Nalaring Pikir	43
BAB III CARA PANALITEN	46
A. Jinising Panaliten	46
B. <i>Data</i> Panaliten.....	48
C. Sumber <i>Data</i>	48
D. Caranipun Ngempalaken <i>Data</i>	49
E. Pirantining Panaliten	50
F. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	51
G. <i>Validitas</i> saha <i>Reliabilitas</i>	53
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	57
A. Asiling Panaliten	57
B. Pirembagan.....	72
a. Tindak Tutur Deklaratif Langsung Literal	73
b. <i>Tindak Tutur Deklaratif Tidak Langsung Literal</i>	134
c. Tindak Tutur Deklaratif Tidak Langsung Tidak Literal	158
BAB V PANUTUP	166

A. Dudutan.....	166
B. <i>Implikasi</i>	167
C. Pamrayogi	167
KAPUSTAKAN	168
LAMPIRAN	170

PRATELAN TABEL

Kaca

Tabel 1	: Dudutan isining <i>Novel</i> “Kumpule Balung Pisah”	39
Tabel 2	: Tuladha <i>Kartu Data</i> Panaliten	51
Tabel 3	: Tuladha Tabel <i>Analisis</i> Panaliten	53
Tabel 4	: Asiling Panaliten Jinis, Titikan saha <i>Fungsi Tindak Tutur Deklaratif</i> wonten ing <i>Novel</i> “Kumpule Balung Pisah” Anggitanipun Achmad Saerozi A.M.	58

PRATELAN BAGAN

Bagan 1	: Bagan Konsep Nalaring Pikir Tindak Tutur Deklaratif winten ing	
<i>Novel</i> “Kumpule Balung Pisah”		45

PRATELAN LAMPIRAN

Kaca

<i>Lampiran 1: Analisis Data Titikan, Jenis saha Fungsi Tindak Tutur Deklaratif ing Novel Kumpule Balung Pisah</i>	170
--	-----

PRATELAN CEKAKAN

KBP	: Kumpule Balung Pisah
A	: Tembung
B	: <i>Frasa</i>
C	: Ukara
D	: <i>Klausa</i>
E	: <i>Langsung literal</i>
F	: <i>Langsung boten literal</i>
G	: <i>Boten langsung literal</i>
H	: <i>Boten langsung boten literal</i>
I	: Paring nama
J	: Paring Ukuman
K	: Nunjuk
L	: Nemtokaken/ mutusaken
M	: Mbatalaken
N	: <i>Melarang</i>
O	: Paring idi
P	: Paring pangapura
Q	: Sarujuk
R	: Boten sarujuk

TINDAK TUTUR DEKLARATIF WONTEN ING NOVEL “KUMPULE BALUNG PISAH” ANGGITANIPUN ACHMAD SAEROZI A. M

dening

Daiva Moktika Maharani

NIM 16205241023

SARINING PANALITEN

Panaliten menika katindakaken kanthi ancas kangge ngandharaken bab *tindak tutur deklaratif* wonten ing *novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M. Perkawis ingkang dipunadharaken ing panaliten inggih menika 1) jinis *tindak tutur deklaratif*, 2) titikan *tindak tutur deklaratif*, saha 3) *fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

Panaliten menika kalebet ing jinis panaliten *deskriptif*. *Data* wonten ing panaliten menika wujudipun tembung, *frasa*, *klausa* saha ukara ing salebeting *Novel* Kumpule Balung Pisah ingkang ngemot *tindak tutur deklaratif*. Sumber *data* ingkang dipunginakaken inggih menika *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad saerozi A. M. Caranipun ngempalaken *data* ing panaliten menika kanthi *teknik* maos-nyathet. *Data* dipunanalisis kanthi *analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas pertimbangan ahli*, *validitas semantik* saha *validitas triangulasi teori*, dene kangge manggihaken *reliabilitas data* ngginakaken *reliabilitas intrarater*.

Asiling panaliten ngandharaken bilih jinis *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad saerozi A. M wujudipun inggih menika *tindak tutur langsung literal*, *tindak tutur langsung tidak literal* saha *tindak tutur tidak langsung tidak literal*. Wujud titikan *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad saerozi A. M inggih menika awujud titikan tembung kriya, *frasa bertingkat*, *nomina*, *adjetiva*, *klausa* bebas, *terikat* saha ukara cariyos, ptakenan, pakon. *Fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad saerozi A. M inggih menika kangge ngandharaken tumindak paring nama, paring ukuman, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, *melarang*, nolak, paring idi, paring pangapura saha boten sarujuk. *Tindak tutur deklaratif langsung literal* fungsipun kangge ngandharaken tumindak sarujuk, boten sarujuk, mutusaken, paring idi, *melarang*, nemtokaken, nunjuk, paring pangapura saha paring nama. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* fungsipun kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, paring ukuman, paring idi saha *melarang*. Lajeng *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* fungsipun kangge ngandharaken tumindak *melarang* saha boten sarujuk.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa, khususipun Basa Jawi minangka piranti kangge *komunikasi* kaliyan tiyang sanes wonten ing satengahing masyarakat. Wujud saking komunikasi inggih menika tuturan ingkang tuturan menika ngandharaken satunggaling ancas utawi maksud tartamtu saha raos pangraos saking penutur dhateng mitra tutur. Ancas saha raos pangaraosipun penutur menika maringi satunggaling bab utawi informasi dhateng *mitra tutur* ingkang gadhah pangajeng-ajeng supados *mitra tutur* menika saged mangertos saha paham menapa ingkang dipunkajengaken dening *penutur*. *Tuturan* menika awujud ukara ingkang saged suka pengaruh dhateng *mitra tutur* supados nindakaken satunggaling bab ingkang kakajengaken dening *penutur*. Kados menika menapa ingkang dipunsebat *tindak tutur*.

Tindak tutur utawi *tindak ujar (speech acts)* inggih menika cara kadospundi *penutur* ngujaraken satunggaling ukara utawi *tuturan* kanthi ancas supados *mitra tutur* saged mangertosi menapa ingkang dados kekajenganipun. *Tindak tutur* kaperang dados tiga jinisipun, inggih menika, *tindak tutur lokusi*, *tindak tutur ilokusi*, saha *tindak tutur perlokusi*.

Miturut Rohmadi (2004: 31) *tindak tutur ilokusi (The Act of Doing Something)* inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah *fungsi* kangge ngandharaken satunggaling *informasi* utawi perkawis saha dipunginakaken kangge ngaleksanakaken satunggaling bab utawi perkawis. Miturut pamanggih saking Rohmadi babagan pangertosan *tindak tutur ilokusi* ing nginggil kala wau,

ateges *tindak tutur ilokusi* menika saged dipunginakaken kangge ngandharaken satunggaling pawarta, perkawis, *informasi*, panuwun, kanthi ancas supados mitra tutur nindakaken satunggaling bab kados ingkang dipunkajengaken dening penutur.

Tuladhanipun inggih menika ujaran “*Wis jam pira iki?*” ujaran menika boten namung ngandharaken ukara pitakenan, ananging menawi *konteks* saking ujaran menika dipuntuturaken dening guru ing kelas dhateng muridipun ingkang kasep, ujaran menika ngandhut maksud *ilokusi* inggih menika supados murid nyuwun pangapunten dhateng gurunipun amargi sampun kasep anggenipun tindak dhateng sekolah.

Tindak tutur ingkang gadhah *fungsi* ngandharaken bab-bab menika dipunsebat *tindak tutur deklaratif*. *Tindak tutur deklaratif* inggih menika *tindak tutur* ingkang tuturanipun gadhah maksud saha ancas kangge ngowahi saha ngripta satunggaling *status* saha kahanan ingkang anyar dhateng *mitra tutur*. Tuladhanipun inggih menika kadosta paring nama, paring idi, paring ukuman, mbatalaken, *melarang*, nemtokaken, nunjuk, mutusaken, sarujuk, boten sarujuk saha sapanunggalanipun. *Tindak tutur deklaratif* menika boten namung kapanggihaken ing pagesangan padintenan kemawon, ananging ugi saged kapanggihaken wonten ing *karya sastra*, kadosta novel, cerkak, cerbung, saha *karya sastra* sanesipun.

Salah satunggaling tuladha *tindak tutur deklaratif* ing *karya sastra* kaandharaken wonten ing ngandahap menika. Tuladha *tindak tutur deklaratif*

menika saking *karya sastra* novel kanthi irah-irahan *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

Konteks: Sundari lungguh ngadhep meja sinambi maos buku ing kamaripun. Ananging katingal menawi manahipun boten jenjem, sekedhap-sekedhap ngungak jendhela lajeng nyawang lawang ing ngajeng ingkang sampun kancingan. Piyambakipun nengga kangmasipun ingkang boten sae polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan griyanipun. Sekdhap malih Sundari jumeneng, ngungak-ngungak saking jendhela semu ragu saha kuwatir. Menawi wonten swara kumreseg, lajeng jenggirat klicatan, manahipun dheg-dhegan.

Sundari: Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...
(Novel *Kumpule Balung Pisah*: 62)

Pethikan pacelathon ing nginggil ngemu *tindak tutur deklaratif* ingkang awujud tembung “daktutupe” ing salebeting ukara “*Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...*” Tuturan menika kaandharaken dening Sundari dhateng dhirinipun piyambak, Sundari nemtokaken satunggaling *keputusan* inggih menika badhe nutup jendhela kamaripun. Tuturan menika ngowah kahanan saha damel kahanan ingkang anyar inggih menika jendhela ingkang waunipun kabikak, owah dados katutup amargi Sundari sampun nemtokaken *keputusanipun*.

Tindak tutur deklaratif saking ukara menika menawi dipuntingali saking fungsipun kalebet ing *tindak tutur deklaratif* nemtokaken *keputusan*. Titikanipun inggih menika saking tetembungan ‘Wis wengi ngene, daktutupe’ minangka tetembungan ingkang ngandharaken tumindak mutusaken satunggaling bab. Tetembungan menika ugi gadhah ancas supados damel kahanan ingkang anyar inggih menika kahanan ing kamaripun Sundari inggih menika jendhelanipun ingkang waunipun dipunbikak lajeng dipuntutup.

Objek panaliten ingkang kapilih ing panaliten inggih menika Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M amargi ing salebeting novel menika ngemu kathah *tindak tutur deklaratif* saha ing saben ukara menika gadhah fungsi ingkang maneka warni. Novel menika ngemu cariyos ingkang pirembaganipun utawi jalan ceritanipun *kompleks*, ngemu swasana ingkang maneka warni kadosta swasana sungkawa, mendhung, sumringah, *haru* saha sanes-sanesipun. Pramila sampun mesthi *tindak tutur deklaratif* ing novel menika gadhah ancas ingkang maneka warni.

Saking menapa ingkang kaadharaken ing nginggil, perkawis ingkang badhe dipunteliti ing panaliten inggih menika *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M babagan jinis *tindak tutur deklaratif*, titikan *tindak tutur deklaratif* saha fungsipun *tindak tutur deklaratif*.

B. Underaning Perkawis

Miturut dhasaring panaliten ingkang sampun dipunandharaken ing nginggil, tamtu saged nuwuhaken underaning perkawis. Underaning perkawis ing panaliten menika badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. Wujud *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
2. Jinis *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
3. Titikan *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

4. *Fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
5. *Ancas tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
6. *Struktur tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
7. *Frekuensi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

C. Watesaning Perkawis

Adhedhasar underaning perkawis ing nginggil, watesan perkawis panaliten menika inggih menika.

1. *Jinis tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
2. *Titikan tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.
3. *Fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar watesaning perkawis ing nginggil, wosing perkawis panaliten menika kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Menapa kemawon jinising *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M?

2. Menapa kemawon titikanipun *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M?
3. Menapa *fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M?

E. Ancasing Panaliten

Panaliten *tindak tutur* deklaratif wonten ing Novel *Kumpule balung Pisah* anggitanipun Achmad saerozi A. M menika gadhah ancas kangge:

1. Ngandharaken jinis *tindak tutur deklaratif* wonten ing novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M,
2. Ngandharaken titikan *tindak tutur deklaratif* wonten ing novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M,
3. Ngandharaken *fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika dipunpangajab saged paring sumbang kangge sedaya pihak.

1. Panaliti gadhah pangajab supados para panripta novel, khususipun panyerat Novel *Kumpule Balung Pisah* saged langkung sae anggenipun milih tetembungan utawi *diksi* pramila saged mujudaken *dialog-dialog* ingkang langkung nyata saha ngasilaken novel ingkang langkung sae.
2. Panaliten menika dipunpangajab saged paring panyengkuyung dhumateng pamaos anggenipun ngapresiasi saben karya sastra, mliginipun novel *Kumpule Balung Pisah* ingkang dipunanggit dening Achmad Saerozi A. M.

G. Pangertosan

Pangertosan gadhah ancas supados pamaos boten bingung saha boten klentu anggenipun negesi tembung-tembung ingkang wonten ing salebeting panaliten saha gadhah ancas kangge njumbuhaken pamikiranipun pamaos dhateng panaliten menika, pangertosan-pangertosan kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Tindak Tutur

Tindak tutur inggih menika *produk* utawi asil saking satunggaling ukara wonten ing kahanan tartamtu saha wujud *satuan* ingkang paling alit ing *komunikasi linguistik* ingkang saged awujud tuturan paring pranyata, pitakenan, pakon saha sapanunggalanipun (Rohmadi, 2004: 29). Sasanesipun ingkang sampun dipunsebataken kala wau, wujuding *tindak tutur* inggih menika ujaran ngandharaken satunggaling pawarta utawi pranyata, ujaran pitakenan, ujaran pakon dhateng *mitra tutur*, paring pamrayogi, ujaran janji, ujaran panuwun, saha sapanunggalanipun.

2. Tindak Tutur Deklaratif

Tindak tutur deklaratif inggih menika tindak tutur ingkang dipuntindakaken dening *penutur* kanthi ancas saha maksud kangge ngandharaken saha ngripta satunggaling perkawis kadosta *status* saha kahanan. Tuladhanipun *tindak tutur deklaratif* inggih menika paring nama, paring ukuman, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, mbatalaken, *melarang*, nolak, paring idi, paring pangapura, sarujuk saha boten sarujuk dhateng *mitra tutur* utawi tiyang ingkang dipunajak ngendika.

3. Novel *Kumpule Balung Pisah*

Novel *Kumpule Balung Pisah* inggih menika satunggaling novel basa Jawi anggitanipun Achmad Saerozi A.M. Wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* menika wonten sewelas bab, inggih menika Godhaning Ngaurip, Ibu Kuwalon, Pepisahan, Ditinggal Mini lan Manto, Ditari Omah-Omah, Ketemu Bapak lan Sedulure, Sedulure Sundari, Inspektur Yoyok, *Kumpule Balung Pisah*, Critane Darmono, saha Penutup.

BAB II

A. Andharan Teori

1. *Pragmatik*

Pragmatik inggih menika kaprigelan utawi *kemampuan* panganggening basa miturut *faktor-faktor* ingkang nemtokaken *tindak komunikatif*. Pramila, wonten ing salebeting panganggening basa, *penutur* kedah gadhah *kompetensi komunikatif* (Muhadjir, 2015: 115). Wonten ing salebeting panganggening basa, *penutur* kedah gadhah *kompetensi komunikatif* kangge *komunikasi* saha ngutarakaken maksudipun. *Penutur* kedah saged saha prigel anggenipun nemtokaken saha nyusun tetembungan supados ngasilaken tuturan ingkang sae.

Tuladhanipun inggih menika ujaran “*Ndhuk, jebul aku wis kebacut kangsen karo budhe mengko sore je*”. Ujaran menika gadhah maksud penuturipun menika sejatosipun mbatalaken janji kaliyan ingkang dipunsebat “*ndhuk*” kanthi alesan wonten kangsen ingkang sanesipun, ananging tetembunganipun dipunsusun kanthi langkung alus supados anggenipun *silaturahmi* boten risak. Menika ingkang dipunmaksud *penutur* kedah gadhah *kompetensi komunikatif*.

Pamanggih sanesipun kaandharaken dening Leech (1993: 40) bilih *pragmatik* menika ngrembag babagan tindakan ingkang pikantuk *motivasi* utawi dipunsebabaken dening ancas-ancas saking *tuturan*. Saking pamanggih menika, saged kadudut bilih *pragmatik* menika ngrembag babagan tindakan ingkang mbetahaken *motivasi* saha ancas tartamtu satemah saged mujudaken satunggaling tindakan.

Tuladhanipun inggih menika saking *ujaran* “*Dar, iki wis jam setengah pitu. Kowe arep sekolah ora?*”. Ujaran menika boten namung ngandharaken bilih samenika sampun tabuh setengah pitu saha nyuwun pirsa piyambakipun bidhal sekolah menapa boten, ananging ukara menika gadhah maksud saha ancas ingkang sanesipun. Maksud saha ancas saking ukara menika supados *mitra tutur* ingkang kaserat kanthi “*Dar*” menika enggal *siap-siap* kangge bidhal dhateng sekolah supados boten kasep.

Pamanggih menika dipunsengkuyung ugi dening Levinson (Rohmadi, 2004: 4) bilih *pragmatik* inggih menika pirembagan utawi kajian babagan gayutipun antawis basa kaliyan konteks ingkang dados dhasar saking penjelasan saking pangertosan basa. Saking pamanggih menika saged kadudut bilih *pragmatik* menika ngrembag babagan gegayutan antawisipun basa kaliyan *konteks*. *Konteks* menika perangan ingkang wigati wonten ing salebeting basa saha *tuturan*. Alus menapa botenipun basa ingkang dipunginakaken tiyang wonten ing salebeting tuturan menika gumantung saking *konteksipun*. *Konteks* ugi paring pengaruh dhateng ancas saking tuturan. Sedaya bab ingkang kasebataken kala wau gadhah gayutipun kaliyan *konteks*.

Tuladhanipun inggih menika Tuladhanipun inggih menika ujaran “*Ayo. Maju rene,*”. Tuturan “*Ayo. Mau rene,*” menika saged gadhah ancas langkung saking setunggal. Menawi tuturan menika dipuntuturaken dening Bapak dhateng putranipun ingkang nembe ajar mlaku, tuturan menika saged nuwuhaken raos semangat dhateng putranipun supados maju sekdhik-sekedhik dhateng bapakipun. Ananging, menawi tuturan “*Ayo. Maju rene,*” menika dipuntuturaken dening

preman dhateng tiyang ingkang dipuncogat ing dalan, menika nuwuhaken raos ajrih dhateng tiyang ingkang dipuncogat dening preman menika. Saking tuladha menika, ngandharaken bilih basa saha konteks menika wonten gayutipun.

Pamanggih kala wau dipunsengkuyung dening Leech (1983: 13-15) *pragmatik* inggih menika satunggaling bidang ing *linguistik* ingkang ngrembag babagan maksut saking ujaran. Saking pamanggih menika saged kadudut bilih *pragmatik* inggih menika satunggaling peranan saking *linguistik*. Saben ujaran menika sampun tamtu gadhah ancas saha maksut saking penututripun. Ancas saha maksud menika ingkang dados pirembaran wonten ing *pragmatik* menika.

Tuladhanipun inggih menika “*Adhuh, tas e abot banget,*”. Tuturan “*Adhuh, tas e abot banget,*” menika boten namung ngandharaken bilih tas ingkang dipunbeta *penutur* menika abot, ananging tuturan menika gadhah maksud saha ancas supados *mitra tutur* mbiyantu mbetakaken tas menika. Maksud ingkang *tersirat* saking saben tuturan kados tuladha ing nginggil menika ingkang dados pirembaran ing *pragmatik* miturut pamanggih saking Leech ingkang kaserat ing nginggil.

Wonten ugi pamanggih mitutut Djajasudarma (2012: 60) ingkang ngandharaken bilih *pragmatik* inggih menika *language in use*, studi ingkang ngrembag babagan makna ujaran wonten ing satunggaling kahanan tartamtu. Pamanggih menika nggatosaken makna ingkang kaandhut saking tuturan. Menapa makna *tersurat* saha *tersirat* saking tuturan, kadospundi makna saha maksut saking tuturan menika ingkang dipungatosaken dening *pragmatik*.

Tuladhanipun inggih menika *tuturan* “*Duwe lilin ora ta?*”. Menawi *tuturan* “*Duwe lilin ora ta?*” menika dipunujaraken nalika listrikipun nembe pejah, *tuturan* menika boten namung nyuwun pirsana menapa *mitra tutur* kagungan lilin menapa boten, ananging *tuturan* menika gadhah maksud utawi ngemu makna *tersirat* supados *mitra tutur* enggal-enggal pados lilin lajeng dipunsumet supados boten peteng malih amargi listrikipun pejah. Makna ingkang kaandhut ing saben *tuturan* menika ingkang dipunrembag ing *pragmatik* miturut pamanggih saking Djajasudarma ingkang kaserat ing nginggil.

Pamanggih ingkang sanesipun ugi kaandharaken dening Mulyana (2005: 78) bilih *pragmatik* inggih menika kajian ingkang ngrembag babagan kadospundi caranipun *penutur* saha *mitra tutur* saged ngasilaken *tuturan* saha mangertos maknaipun adhedhasar saking konteks kahanan. Tegesipun ing pamanggih menika, *pragmatik* ngrembak kadospundi *proses* saha caranipun *tuturan* menika saged kawujud antawisipun *penutur* kaliyan *mitra tutur*. Sasanesipun menika, *pragmatik* ugi ngrembak babagan ancas, maksud saha makna menapa kemawon ingkang kaandhut saking *tuturan* menika. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah nembe mawon wangsul saking griyanipun simbok. Lajeng dumugi griya ketingal Mini saha Darmono, adhinipun sami nangis kejer. Lajeng Darmono dipungedhong saha marani Mini dipuncandhak tanganipun. Darminah boten saged guneman malih, dhadhanipun sesegen amargi sampun ngampet nesu, kacampur manahipun ingkang prihatin. Menapa malih ingkang nyebababken adhi-adhinipun sami nangis kejer menwai boten amargi dipunkampleng ibunipun kuwalon ingkang wengis.

Darminah: Mbok inggih sampun kesangetan ta, Bu.

Ibu: Kesangetan apa? Apa aku menthungi kowe? Apa aku mateni kowe? Yen kowe ora krasan ana kene, ya minggata kaya adhimu. (KBP. 25-26)

Pethikan pacelathon ing nginggil minangka tuladha pamanggih saking Mulyana (2005:78) ingkang ngandharaken bilih *pragmatik* inggih menika kajian ingkang ngrembag babagan kadospundi caranipun *penutur* saha *mitra tutur* saged ngasilaken *tuturan* saha mangertos maknaipun adhedhasar saking konteks kahanan. Tuladha ing nginggil ngandharaken cara saha proses *tuturan* antawisipun Darminah saha Ibu kuwalon saged kadadosan.

Prosesipun inggih menika wiwit saking manahipun Darminah ingkang rumaos bilih ibunipun sampun kesangetan anggenipun wengis dhateng adhi-adhinipun, manahipun namung sageed ngampet nesu, satemah ngasilaken tuturan “*Mbok inggih sampun kesangetan ta, Bu,*”. Makna ingkang kaandhut saking *tuturan* menika supados ibunipun kuwalon menika mandheg anggenipun wengis saha entheng tanganipun dhateng adhi-adhinipun.

Saking pamanggih para ahli ing nginggil punika, saged dipunpundhut dudutan bilih pragmatik inggih menika *language in use* utawi kadospundi basa ingkang dipunginakaken dening masarakat. Maksudipun inggih menika babagan ingkang ngrembag penutur, mitra tutur saha tuturan ingkang dipunasilaken, dene tuturan menika gadhah *konteksupun* piyambak saha gadhah ancas adhedhasar *konteks* saking tuturan menika.

2. Konteks

Konteks inggih menika kawontenan utawi latar saking *proses* kadospundi satunggaling *komunikasi* saged katindakaken. *Konteks* saged dipunanggep minangka sebab saha alesan kenging menapa pawicantenan utawi *dialog* saged katindakaken (Mulyana, 2005: 21). Pamanggih ing nginggil ngandharaken bilih

konteks inggih menika sedaya perkawis ingkang nyebabaken satunggaling pawicantenan saged katindakaken. Sedaya perkawis ingkang gayut kaliyan tegesipun, maksudipun, saha *informasinipun* gumantung kaliyan konteks saking tuturan menika.

Tuladhanipun saking *konteks* inggih menika ing tuturan ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Bengi iku aku mlaku kesusu, atiku wis ora karuan rasane. Pating kemruyak dhag dhig dhug. Lagi wae arep mlebu omah banjur ‘grupyak’ sikilku kesandhung dhingklik ngarep lawang, “*Adhuh!*”.

Saking tuturan ingkang kaserat ing nginggil, tuturan menika ngemu *konteks* ingkang maneka warni jinisipun. Tuturan ing nginggil ngemu *konteks latar* wekdalipun ingkang katitik saking tembung “bengi iku” nandhakaken bilih prastawa kadadosan nalika dalu. *Konteks* kanthi *latar* wekdal dalu menika, *otomatis* ngandharaken kahanan bilih menawi wayah dalu dalanipun peteng, dados boten gumun menawi si ‘aku’ ngantos kesandhung dhingklik ing ngajeng lawang.

Lajeng *konteks latar* papan panggenan ingkang katitik saking tetembungan “lagi wae arep mlebu omah banjur ‘grupyak’ sikilku kesandhung dhingklik ngarep lawang” nandhakaken bilih prastawa kadadosan ing ngajeng griyanipun. Lajeng *konteks* swasana ugi katitik saking tetembungan “aku mlaku kesusu, atiku wis ora karuan rasane, pating kemruyak dhag dhig dhug” nandhakaken bilih prastawa kadadosan kanthi swasana ingkang boten jenjem saha kemrungsung manahipun.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Imam Syafi'ie lumantar Mulyana (2005: 24) ngandharaken bilih *konteks* saking satunggaling pawicantenan wonten 4 jinisipun, inggih menika:

1. *Konteks linguistik (linguistic context)*, inggih menika ukara saha tetembungan ing salebeting pawicantenan.
2. *Konteks epistemis (epistemic context)*, inggih menika kawontenan saking cariyos ingkang sami-sami dipunmangertosi dening *partisipan* utawi *penutur* saha *mitra tutur*.
3. *Konteks fisik (physical context)*, inggih menika papan panggenanipun pawicantenan menika kadadosan, saha kadospundi tindakan *partisipan*.
4. *Konteks sosial (social context)*, inggih menika kadospundi *relasi sosio-kultural* ingkang njangkepi gayutipun antawisipun *penutur* saha *mitra tutur* ing salebeting pawicantenan.

Pamanggih menika ngandharaken bilih *konteks* kaperang dados 4 jinis, inggih menika *konteks linguistik*, *konteks epistemis*, *konteks fisik*, saha *konteks sosial*. Tuladha saking pamanggih saking Imam Syafi'ie kaserat ing ngandhap menika.

Dinten minggu esuk, Bu Ratmi tumbas sayur ing warungipun Bu Yani.(3)

Bu Yani: Ewuhe Pak Jumarwan wingi kae ki jan, ora nganggo kesel ya, yu.(1)

Bu Ratmi: La nggih, yu. Wong undangane mawon nek krungu-krungu ngantos sewu kok. (1)

Bu Yani: Ora gumun, wong sugih kok yu. *Kolegane* akeh. (2) (4)

Tuladha pacelathon ingkang kaserat ing nginggil ngemu 4 jinis *konteks* inggih menika *konteks linguistik*, *konteks epistemis*, *konteks fisik*, saha *konteks sosial*. *Konteks linguistik* inggih menika ukara saha tetembungan ing salebeting pawicantenan, katitik saking pawicantenan nomer (1) antawisipun Bu Yani kaliyan Bu Ratmi ingkang ngandharaken bilih ewuhipun Pak Jumarwan rame sanget undanganipun. Bab menika kaandharaken kanthi tetembungan ing salebeting pacelathon antawisipun Bu Yani kaliyan Bu Ratmi, pramila kalebet ing *konteks linguistik*.

Konteks epistemis inggih menika kawontenan saking cariyos ingkang sami-sami dipunmangertosi dening *partisipan* utawi *penutur* saha *mitra tutur*, katitik saking pawicantenan nomer (2) ingkang dipunujaraken dening Bu Yani. Ing tuladha pacelathon menika, ngandharaken bilih Pak Jumarwan tiyang sugih pramila *koleganipun* ugi kathah. Bab menika sampun sami-sami dipunmangertosi dening Bu Yani saha Bu Ratmi, katitik saking tetembungan “Ora gumun”, pramila pacelathon menika kalebet ing *konteks epistemis*.

Konteks fisik inggih menika papan panggenanipun pawicantenan menika kadadosan, saha kadospundi tindakan *partisipan*, katitik saking katrangan nomer (3) ingkang ngandharaken konteks fisik saking paelathon inggih menika ing warungipun Bu Yani.

Konteks sosial inggih menika kadospundi *relasi sosio-kultural* ingkang njangkepi gayutipun antawisipun *penutur* saha *mitra tutur* ing salebeting pawicantenan, katitik saking pacelathon nomer (4) ingkang dipunujaraken dening BuYani. Pacelathon menika, ngandharaken bilih Pak Jumarwan tiyang ingkang

sugih. Ateges bilih Pak Jumarwan gadhah *latar sosial* ingkang dipunajeni dening masarakat sanes, pramila pawicantenan menika kalebet ing *konteks sosial*.

3. *Pangertosan Tindak Tutur*

Miturut Searle lumantar Rohmadi (2004: 29) *tindak tutur* inggih menika *produk* utawi asil saking satunggaling ukara wonten ing satunggaling kahanan tartamtu saha wujud saking *komunikasi linguistik* ingkang paling alit ingkang wujudipun pranyata, pitakenan, pakon, saha sapanunggalanipun. Pamanggih menika ngandharaken bilih *tindak tutur* menika awujud ukara *tuturan* ingkang kaasilaken saking satunggaling kahanan tartamtu. Tuladhanipun inggih menika tuturan “*Wadhuh, langite mendhung*,”. Tuturan “*Wadhuh, langite mendhung*,” menika *produk* utawi asil saking satunggaling kahanan inggih menika kahanan mendhung. Tuturan menika awujud pranyata. *Penutur* paring pranyata bilih langitipun mendhung.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Chaer saha Agustina (1995: 65) ingkang ngandharaken bilih *tindak tutur* inggih menika gejala *individual* ingkang sipatipun *psikologis* saha nemtokaken dayaning basa dening kaprigelanipun basa saking penuturipun nalika ngadhepi satunggaling kahanan tartamtu. Pamanggih menika ngandharaken bilih *tindak tutur* menika nggambaraken kahanan *psikologis* saha kaprigelan basa saking satunggaling *individu*. Amargi kahanan *psikologis* saben *individu* menika saged paring pengaruh kadospundi tiyang menika nemtokaken, milah tetembungan saha kadospundi caranipun ngujaraken *tuturan* menika.

Tuladhanipun inggih menika *tuturan* “*Adhuh, jeruke iki kok seger-seger kaya bakule ya, yu, “*. Tuturan “*Adhuh, jeruke iki kok seger-seger kaya bakule ya, yu, “* menika gadhah maksud kangge ngalem kanthi ngandharaken bilih jeramipun menika ketingal seger saha ngalem bakulipun jeram menika ingkang dipunsebat kanthi “*yu*” menika ayu pasuryanipun. Tuturan kanthi ancas ngalem jeram saha bakulipun menika wujud saking *gejala individual* saking penutur ingkang sipatipun *psikologis*.

Tuturan menika miturut jinisipun, kalebet ing jinising tuturan *ilokusi* amargi tuturan menika gadhah maksud ingkang beda kaliyan menapa ingkang dipunujuaken. Tuturan menika boten namung gadhah ancas ngalem kemawon, ananging gadhah ancas sanesipun inggih menika supados *penutur* pikantuk *diskon* utawi regi ingkang mirah kangge tumbas jeram menika. Tuturan menika mbetahaken dayaning basa saha kaprigelan basa saking penuturipun nalika ngadhepi satunggaling kahanan tartamtu ingkang menawi ing *konteks* menika kahananipun inggih menika pados cara supados *penutur* pikantuk *diskon* saha regi ingkang mirah kangge tumbas jeram menika.

Pangertosan *tindak tutur* ugi dipunandharaken dening Suwito lumantar Rohmadi (2004: 30) bilih *tindak tutur* inggih menika gejala sosial saha wontenipun *interaksi* antawisipun penutur wonten ing salebeting kahanan saha papan kadadosanipun, pramila *tindak tutur* (*speech acts*) langkung dipuntegesi minangka *gejala individual*, ingkang sipatipun *psikologis* saha katamtokaken dening dayaning basa saking *penutur* anggenipun ngadhepi satunggaling kahanan tartamtu. Langkung *sepsifik* malih, dipunadharaken bilih wontenipun *interaksi*

antawisipun *penutur* kaliyan *mitra tutur* wonten ing satunggaling kahanan saha papan kadadosan tartamtu. Tuladhanipun inggih menika ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks : Ibu nembe blanja sayuran ing peken. Ibu badhe tumbas kenthang.
Ibu : Yu, kenthange sekilo pinten?
Bakul : Kalih welas bu.
Ibu : Walaaah. Kok nanggung bu ndadak ngangge kalih ewu barang. Pun, kula dibungkuske sekilo, ning sedasa mawon nggih. Sing kalih ewu dingge parkir.

Tuturan ing nginggil minangka pratandha bilih wonten satunggaling *interaksi* antawisipun ibu minangka *penutur* dhateng bakul kenthang minangka *mitra tutur*. Tuturan menika ugi wujud saking *gejala psikologis* saking ibu minangka *penutur* saha wujud saking dayaning basa saking ibu minangka *penutur* anggenipun ngadhepi kahanan supados saged pikantuk regi ingkang boten awis saking bakul kenthang menika.

Wonten ugi pamanggih saking Searle lumantar Rohmadi (2004: 30) ingkang ngandharaken bilih adhedhasar *pragmatis* wonten tigang jinis *tindakan* ingkang saged dipunwujudaken saking *penutur*, inggih menika tindak lokusi (*locutionary act*), tindak ilokusi (*ilokutionary act*), saha tindak perlokusi (*perlokutionary act*). Pamanggih menika ngandharaken bilih wonten tigang jinis *tuturan* wonten ing *pragmatik*, inggih menika tindak lokusi, ilokusi, saha perlokusi. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Tuturan : Asune kae wis dha ngeleh.

Makna *lokusi*: Tuturan menika gadhah ancas saha maksud paring pranyata bilih segawon ingkang dipunmaksud dening *penutur* sampun sami ngeleh.

Makna *ilokusi*: Tuturan menika boten namung badhe paring pranyata, ananging ugi gadhah ancas supados *mitra tutur* enggal-enggal nyukani pangan dhateng segawon ingkang dipunmaksud dening *penutur*.

Makna *perlokusi*: Menawi tuturan menika dipunujaraken dening *penculik* dhateng lare ingkang dipunculik, tuturan menika gadhah maksud paring *efek* utawi *pengaruh* dhateng lare ingkang mireng tuturan menika raosipun dados ajrih, amargi dipunkinten lare menika badhe dipundadosaken pangananipun segawon ingkang dipuntunjuk *penculik* menawi boten manut kaliyan sedaya ingkang dipunprentah dening *penculik* menika.

4. *Jinising Tindak Tutur*

Searle ngandharaken ing *Act: An Essay in the Philoshopy of Language* bilih ing pragmatik wonten tigang jinis tindakan ingkang saged kawujud dening penutur (Rohmadi, 2004: 30) inggih menika lokusi (*locutionary act*), tindak ilokusi (*illocutionary act*), saha tindak tutur perlokusi (*perlocutionary act*). Konsep tindak tutur menika badhe kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Tindak Lokusi*

Tindak lokusi inggih menika tindak tutur kangge nyatakaken satunggaling perkawis. *Tindak tutur* menika ugi asring dipunsebat *The Act of*

Saying Something (Wijana, 1996: 17). Tindak lokusi menika gadhah fungsi kangge ngandharaken satunggaling bab. Tuladhanipun inggih menika ujaran “*Inggih pak, leres menika griyanipun Pak Sastro,*”. Ujaran “*Inggih pak, leres menika griyanipun Pak Sastro,*” gadhah ancas kangge nyatakaken perkawis dhateng *mitra tutur* bilih griya ingkang dipunmaksud menika leres griyanipun Pak Sastro.

Mulyana (2005: 81) ugi ngandharaken bilih *tindak lokusi* inggih menika makna dhasar utawi *referensi* saking tuturan. Tuturan *lokusi* inggih menika tuturan ingkang gadhah *fungsi* kangge ngandharaken satunggaling perkawis ingkang dados kersanipun penutur. Pamanggih menika ngandharaken bilih ingkang dados ancas saking *tindak lokusi* menika menapa dhasaring *makna* ingkang kaandhut ing salebeting ukara tuturanipun piyambak. Menapa ingkang dipunujaraken ing tuturan menika gadhah maksud ingkang sami kaliyan menapa ingkang dipunkersakaken dening *penutur*.

Tuladhanipun inggih menika “*Nama kula Darmanto, yu,*”. Ujaran menika gadhah makna ingkang sami kaliyan makna dhasar saking tetembungan ingkang dipunginakaken ing salebeting tuturan, inggih menika paring pranyata bilih *penutur* gadhah nama inggih menika Darmanto, boten wonten *makna* ingkang sanesipun.

Pamanggih sanesipun dipunandharaken dening Rohmadi (2004: 30) bilih tindak lokusi inggih menika tindakan ingkang paling gampil utawi boten awrat anggenipun negesi, amargi anggenipun negesi *tindak lokusi* menika boten nggatosaken saha nimbang-nimbang *konteks* saking tuturanipun. Pamanggih

menika jumbuh kaliyan andharan *tindak lokusi* gadhah maksud ingkang sami kaliyan tuturan, pramila anggenipun negesi *tindak lokusi* ugi boten awrat amargi sampun jelas ancasipun sami kaliyan tuturanipun. Tuladhanipun inggih menika “*Awakku kesel*”. Ing ukara “*Awakku kesel*” menika ngandharaken bilih badanipun rumaos kesel, boten wonten maksud ingkang sanesipun.

b. Tindak Ilokusi

Tindak ilokusi inggih menika satunggaling tuturan ingkang gadhah fungsi kangge nyatakaken utawi paring *informasi* babagan satunggaling perkawis. Sasanesipun fungsi menika, *tindak ilokusi* ugi gadhah fungsi inggih menika kangge ngaleksanakaken satunggaling tindakan. *Tindak ilokusi* asring dipunsebat kanthi istilah *The Act og Doing Something* (Wijana, 1996: 18). Pamanggih menika ngandharaken *tindak ilokusi* inggih menika tuuturan kangge nyatakaken satunggaling *informasi* saha fungsipun kangge ngaleksanakaken satunggaling tindakan ingkang dados kersanipun penutur. Tuladhanipun inggih menika “*Adhuh, tas e abot banget,*”. Tuturan “*Adhuh, tas e abot banget,*” menika gadhah fungsi saha maksud tersirat supados *mitra tutur* menika mbetakaken tasipun *penutur*.

Nadar (2009: 14) ngandharaken bilih *tindak ilokusi* inggih menika tindakan ingkang menapa gegayuhan ingkang badhe dipungayuh dening penuturipun nalika nuturaken satunggaling perkawis saha wujudipun inggih menika tindakan paring pranyata, janji, nyuwun pangapura, pakon, panyuwun, saha sapanunggalanipun. *Tindak ilokusi* menika dipunanggep minangka tindak ingkang paling wigati wonten ing kajian utawi pirembagan *tindak tutur*.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Mulyana (2005: 81) ingkang ngandharaken bilih *tindak ilokusi* (*illocutionary act*) inggih menika *tindak tutur* ingkang wosipun inggih menika kangge ngandharaken satunggaling perkawis. Miturut jinisipun, *tindak ilokusi* menika kalebet ing *komunikasi* ingkang wujudipun *interpesonal*. Dene menawi miturut wosing tuturan, *tindak ilokusi* ngrembag babagan tuturan ingkang wonten gayutipun kaliyan tumindak.

Tuladhanipun inggih menika ing tuturan “*Le thole, gas e kae wis entek je le,*”. Tuturan “*Le thole, gas e kae wis entek je le,*” menika kalebet ing komunikasi kanthi wujud *interpersonal*, ingkang dipunmaksud *interpersonal* inggih menika *komunikasi* antawisipun tiyang kekalih, ananging ugi saged kadadosan langkung saking tiyang kalih menika. Saben tuturan sampun tamtu wonten penuturipun. Sasanesipun *penutur*, supados tuturan *ilokusi* menika saged kaleksanan, tuturan *ilokusi* sampun mesthi mbetahaken *mitra tutur*. *Tindak tutur ilokusi* boten saged kadadosan namung saking *penutur* kemawon, ananging ugi mbetahaken *mitra tutur* minangka tiyang ingkang dipunajak ngendika dening *penutur*. Babagan menika ingkang dipunmaksud *komunikasi* kanthi wujud *interpersonal*.

Miturut wosing tuturan, tuturan “*Le thole, gas e kae wis entek je le,*” menika gadhah ancas saha maksud ingkang beda kaliyan menapa ingkang dipunujaraken. Maksud saking tuturan inggih menika supados *mitra tutur* enggal tindak dhateng warung utawi toko kangge mundhut gas ingkang sampun telas. Tuturan menika ngedahaken *mitra tutur* ngaleksanakaken satunggaling tumindak, perkawis menika ingkang dipunmaksud bilih miturut wosing tuturan, *tindak ilokusi* ngrembag babagan tuturan ingkang wonten gayutipun kaliyan tumindak.

Tindak ilokusi inggih menika *tindak tutur* ingkang ngaleksanakaken satunggaling perkawis saha gadhah makna saha maksud tartamtu. Tuladhanipun ing tuturan “*Kamare peteng banget,*”. Tuturan “*Kamare peteng banget,*” menika boten namung ngandharaken bilih kamaripun menika peteng, ananging ukara menika gadhah maksud saha ancas ingkang sanesipun. Maksud saha ancas saking ukara menika supados mitra tutur menika ngurupaken lampu ing kamar menika supados padhang.

c. *Tindak Perlokusi*

Tindak perlokusi inggih menika *tindak tutur* ingkang anggenipun ngandharaken menika gadhah maksud kangge paring pengaruh dhateng mitra tuturipun. *Tindak perlokusi* asring dipunsebat kanthi istilah *The Act of Affecting Someone*. Tuturan ingkang kaandharaken dening satunggaling tiyang kathah ingkang gadhah daya pengaruh (*perlocutionary force*) utawi *efek* tumrap tiyang ingkang mirengaken tuturan menika. *Efek* ingkang kaasilaken menika saged dipunsengaja, saged ugi boten dipunsengaja. (Rohmadi, 2004: 31). *Tindak perlokusi* inggih menika tuturan ingkang fungsipun paring *efek* utawi pengaruh dhateng *mitra tutur*.

Tuladhanipun inggih menika tuturan “*Mangga sami dipunlebetaken sedaya buku ingkang wonten gayutipun kaliyan Basa Jawi,*”. Tuturan menika menawi dipunujaraken dening guru pelajaran Basa Jawi ing kelas dhateng siswa, gadhah fungsi paring *efek* utawi pengaruh raos was-was saha kuwatir. Menawi guru ngendika kados mekaten tandhanipun badhe wonten ulangan dhadhakan, dene para siswa dereng sami sinau.

Pamanggih ingkang sami ugi dipunandharaken dening Wijana (1996: 19-20) bilih *tindak perlokusi* inggih menika tuturan ingkang dipunandharaken menika gadhah daya *pengaruh* (*perlocutionary force*), utawi *efek* tumrap tiyang ingkang mirengaken tuturan menika. *Efek* menika saged kaasilaken kanthi sengaja, saged ugi kanthi boten sengaja, gumantung miturut *kreasi* tuturan dening penuturipun. *Tindak perlokusi* menika *tindak tutur* ingkang anggenipun ngandharaken gadhah maksud kangge paring *pengaruh* dhateng *mitra tutur*.

Tuladha saking tindak perlokusi inggih menika “*Aku kesel*,” ujaran “*Aku kesel*,” menika kalebet ing tindak perlokusi menawi ujaran menika dipunujaraken dening satunggaling tiyang dhateng pacanganipun. Pancanganipun ingkang kepireng tuturan saking tiyang menika raosipun dados ajrih, amargi dipunkira tiyang menika badhe nyuwun pedhot anggenipun sambung tresna. Saking tuladha menika tindak tutur perlokusi saged maringi efek ajrih dhateng pancanganipun penutur.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Wijana (1996: 30-36) ingkang ngandharaken bilih *tindak tutur* kaperang dados *tindak tutur langsung* saha boten *langsung*, saha *tindak tutur literal* saha *tindak tutur* boten *literal*.

Miturut *modusipun*, ukara dipunbedakaken dados 3, inggih menika ukara cariyos, ukara pitakenan, saha ukara pakon. Menawi ukara cariyos dipunginakaken kangge nyariyosaken satunggaling bab, lajeng ukara pitakenan dipunginakaken kangge nyuwun pirsu, lajeng ukara pakon dipunginakaken kangge ngaken saha mrentah, mujudaken *tindak tutur langsung* (*direct speech art*).

Tuladhanipun inggih menika ing tuturan “*Griyanipun Pak Slamet wonten pundi?*”. Tuturan menika kalebet ing ukara pitakenan, dening penuturipun ugi dipunginakaken kangge nyuwun pirsu. Amargi ing ukara menika penuturipun estu nyuwun pirsu babagan papan griyanipun Pak Slamet, pramila ukara menika kalebet ing *tindak tutur langsung (direct speech art)*.

Tindak tutur boten langsung (indirect speech art) inggih menika tuturan ingkang boten *sesuai* kaliyan *modus* saking tuturanipun piyambak. Tuladhanipun inggih menika tuturan “*kathokku dhek wingi kae ana ngendi ya, yu?*” menika kalebet ing *tindak tutur boten langsung*. Menawi tuturan menika dipunujaraken dening bapak dhateng rewangipun, ateges tuturan menika gadhah ancas ngaken utawi mrentah rewangipun supados mendhetaken kathok ingkang dipunmaksud. Tuturan menika *modus* ukaranipun inggih menika ukara pitakenan, ananging fungsipun kangge mrentah, pramila kalebet ing *tindak tutur boten langsung (indirect speech art)*.

Tindak tutur literal (literal speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah maksud sami kaliyan makna saking tetembungan ing salebetipun. Tuladhanipun inggih menika ing tuturan “*Didi Kempot suwarane apik tenan,*”. Menawi tuturan menika dipunujaraken dening *fans* saking penyanyi ingkang kagungan nama Didi Kempot, maknanipun inggih menika ngandharaken bilih Didi Kempot menika estu endah suwaranipun. Tuturan menika gadhah maksud ingkang sami utawi *sesuai* kaliyan tetembungan ing salebetipun, pramila kalebet ing *tindak tutur literal (literal speech art)*.

Tindak tutur boten literal (nonliteral speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah maksud ingkang boten sami utawi kosok wangsulipun kaliyan tetembungan ing salebeting ukara. Tuladhanipun inggih menika tuturan “Wah, Suaramu ki, jann uapik tenan,”. Menawi tuturan menika dipuntuturaken dhateng kancanipun ingkang nembe nyanyi ananging suwaranipun boten endah, ateges tuturan menika gadhah makna kosok wangsulipun inggih menika mrentah supados kancanipun boten nyanyi malih amargi suwaranipun boten endah. Pramila tuturan menika kalebet ing *tindak tutur boten literal (nonliteral speech art)*.

Menawi *tindak tutur langsung* saha *tindak tutur boten langsung* dipungayutaken kaliyan *tindak tutur literal* saha *tindak tutur boten literal*, mujudaken *tindak tutur kados ing ngandhap menika*.

a. *Tindak Tutur Langsung Literal*

Tindak tutur langsung literal (direct literal speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang dipunujaraken kanthi *modus* tuturan saha makna tetembungan ingkang sami kaliyan makna saha *fungsi* tuturan. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

- (1) Ningsih menika tiyangipun kalem.
- (2) Jupukake bukuku kui, dhik!
- (3) Njenengan tiyang pundi?

Tuturan (1), (2), saha (3) kalebet ing *tindak tutur langsung literal* menawi tuturan menika gadhah maksud kangge paring *informasi* bilih Ningsih menika tiyang ingkang kalem, mrentah adhinipun kangge mendhetaken buku, saha nyuwun pirsa asalipun *mitra tutur*. Maksud kangge paring *informasi* mawi

ukara pawartos (1), maksud kangge mrentah mawi ukara prentah (2), saha maksud kangge nyuwun pirsas mawi ukara pitakenan (3).

b. Tindak Tutur Boten Langsung Boten Literal

Tindak tutur boten langsung (indirect literal speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang dipunujaraken kanthi *modus* ukara ingkang boten sami kaliyan maksud saking tuturan, ananging tetembungan saking tuturan menika *sesuai* utawi sami kaliyan maksud saking *penutur*. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

(4) Kembang iki padha alum.

(5) Laptopku nengdi ya, bu?

Tuturan (4) menawi dipunujaraken dening ibu dhateng rewangipun boten namung badhe ngandharaken bilih kembangipun sami alum, ananging ugi gadhah maksud kangge paring prentah supados rewangipun nyirami kembang menika. Ananging makna saking tetembungan ing ukara (4) sami kaliyan kasunyatipun, kembang ingkang dipunmaksud estu nembe alum.

Tuturan (5) menawi dipunujaraken dening bapak dhateng garwanipun boten namung badhe nyuwun pirsas bab laptopipun, ananging ugi paring prentah supados ibu mendhetaken laptopipun bapak. Tuturan menika kanthi boten langsung dipunujaraken mawi ukara pitakenan sinaosa maksudipun badhe mrentah. Ananging makna saking tetembungan ing ukara (5) menika sami kaliyan isining ukara.

c. *Tindak Tutur Langsung Boten Literal*

Tindak tutur langsung boten literal (direct nonliteral speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang dipunujaraken kanthi *modus* ukara ingkang sami kaliyan maksud saking tuturan, ananging makna saking tetembungan ing salebeting tuturan boten sami kaliyan maksud penuturipun. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

(6) Maemmu kui suithiik banget kok, dhik.

(7) Laiyo, terusno wae anggonmu nangis, yu!

Tuturan (6) ngginakaken ukara pawartos kangge paring *informasi*. Ananging menawi tuturan menika dipunujaraken dhateng adhinipun ingkang sampun maem sekul tigang piring, ateges makna tetembungan saking tuturan menika gadhah maksud kosok wangsulipun, inggih menika “*Maemmu akeh banget, dhik*,”.

Tuturan (7) ngginakaken ukara prentah kangge paring prentah. Ananging menawi tuturan menika dipunujaraken dening adhi dhateng mbakyunipun ingkang nembe nangis sengguk-sengguk boten mandhek-mandhek, ateges makna tetembungan saking tuturan menika gadhah maksud kosok wangsulipun, inggih menika “*Uwis ta, yu. Rampunga anggonmu nangis kui!*”.

d. *Tindak Tutur Boten Langsung Boten Literal*

Tindak tutur boten langsung boten literal (indirect nonliteral speech art) inggih menika *tindak tutur* ingkang dipunujaraken kanthi *modus* saha makna ingkang beda kaliyan menapa ingkang dipunmaksudaken dening *penutur*. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

(8) Wah, *perpustakaan* ki pancen kudune sepi kayangene.

(9) Anggonmu *ngegame* kui apa ora kurang suwe ta, le?

Tuturan (8) ing nginggil wujudipun ukara pawartos, ananging gadhah maksud paring prentah dhateng *mitra tutur* supados sami mendel kemawon menawi tuturan menika dipunujaraken dhateng tiyang ingkang sami gojegan ing *perpustakaan*. Makna tetembungan ingkang wonten ing salebeting ukara ugi boten sami kaliyan makna aslinipun, ananging kosok wangsulipun inggih menika “*Perpustakaan kok ramene kaya ngene*,”.

Tuturan (9) ing nginggil wujudipun ukara pitakenan, ananging gadhah maksud kangge paring prentah dhateng *mitra tutur* supados mandhek anggenipun *ngegame* menawi tuturan menika dipunujaraken dening ibu dhateng putranipun ingkang sampun 3 jam namung *ngegame* kemawon. Makna tetembungan ingkang wonten ing salebeting ukara ugi boten sami kaliyan makna aslinipun, ananging kosok wangsulipun, inggih menika “*Apa ora kesuwen anggonmu ngegame kui, ta , le?*”.

5. *Fungsi Tindak Tutur*

Miturut Searle lumantar Rohmadi (2004: 32) bilih *tindak ilokusi* kaperang dados gangsal jinis ujaran. Saben jinis ujaran menika gadhah fungsipun piyambak-piyambak. Ujaran *ilokusi* ingkang cacahipun wonten gangsal jinis badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

a. *Tindak tutur representatif*

Tindak tutur representatif utawi *representatives* inggih menika tindak tutur ingkang ngiket utawi ngedahaken penutur supados kersa ngandharaken

satunggaling perkawis utawi bab ingkang leres. Tindak tutur menika gadhah fungsi kangge netepaken saha ngandharaken satunggaling perkawis kanthi menapa wontenipun. Biasanipun, *tindak tutur representatif* gadhah sipat ingkang *subyektif*, tegesipun tuturan ingkang dipunujaraken miturut pamanggihipun piyambak. Tuladhanipun ngasilaken *hipotesa*, paring pamrayogi, paring panglembana dhateng dhiri pribadhi, paring pirsu, paring pamanggih, gresula saha sapanunggalanipun.

Tuladhanipun inggih menika ujaran “*Gubernur kalawingi tindak dhateng Jakarta*”. Tuturan menika sipatipun ngiket penututripun bilih tuturan ingkang dipunujaraken menika leres. Tuturan “*Gubernur kalawingi tindak dhateng Jakarta*” menika ngiket kaleresan babagan Gubernur ingkang dipunmaksud leres tindak dhateng Jakarta.

b. Tindak tutur direktif

Tindak tutur direktif utawi *directives* inggih menika tindak tutur ingkang gadhah ancas supados mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunmaksud dening penutur adhedhasar tuturan. Tuladhanipun paring prentah, mesen, paring wewarah, nuntut, paring pamrayogi, nantang saha panyuwun. Tuladha tuturanipun inggih menika “*Tutupen lawang kui!*”. Tuturan menika gadhah ancas supados *mitra tutur* nindakaken tindakan nutup lawang ingkang katunjuk dening *penutur*, wujudipun ukara saking ujaran ing nginggil inggih menika ukara pakon.

c. Tindak tutur komisif

Tindak tutur komisif utawi *commissives* inggih menika *tindak tutur* ingkang ngiket utawi ngedahaken panuturipun ngaleksanakaken menapa ingkang sampun

dipuntuturaken. Tuladhanipun ngujaraken *janji*, ngupayakaken, paring ancaman, paring tawi, ngandharaken *sumpah* saha niat. Tuladha tuturanipun inggih menika “*Nek kowe jam 10 wengi rung bali, tak kancingi seko njero,*”. Tuturan menika kalebet *tindak tutur komisif* amargi gadhah ancas paring ancaman, pramila penutur kedah ngaleksanakaken menapa ingkang sampun dipuntuturaken saking ujaran menika.

d. *Tindak tutur ekspresif*

Tindak tutur ekspresif utawi *expressives* inggih menika tindak tutur ingkang ujaran saking penuturipun menika dipuntegesi minangka tindak tanduk *psikologis* wonten ing satunggaling kahanan. Tuladhanipun ngalem, ngaturaken mangayubagya, nyambut tamu, paring bungah, belasungkawa, sambat, paring panyaruwe, matu suwun saha sapanunggalanipun. Tuladha tuturanipun inggih menika “*Dhuh Gusti, iki denok putrine Bu Laras kae? Uaayune nook. Sapa sing ora kepincut nek kayangene ayune,*”. Tuturan menika gadhah ancas kangge ngalem “*denok*” ingkang dipunmaksut dening penutur. Tuturan ing nginggil makilaken raos *psikologis* saking penutur bilih penutur rumaos remen kaliyan “*denok*” ingkang ketingal ayu sanget.

e. *Tindak tutur deklaratif*

Tindak tutur deklaratif utawi *declarations* inggih menika tindak tutur ingkang gadhah maksud kangge mantepaken, ngowahaken, saha mujudaken satunggaling kahanan ingkang anyar utawi ingkang beda. *Tindak tutur* menika ugi *tindak tutur* ingkang nggayutaken antawisipun tuturan kaliyan menapa ingkang dados kasunyatan. Tuladhanipun inggih menika paring nama, paring

ukuman, nunjuk, mutusaken, nemtokaken satunggaling bab, mbatalaken, *melarang*, ngijinaken utawi paring idi, paring pangapura, sarujuk saha boten sarujuk. Tuladha tuturanipun inggih menika “*Iya, wis gek budhal mundhak telat anggonmu sekolah le,*” Tuturan menika gadhah maksud paring idi dhateng putranipun ingkang dipunsebat kanthi “le” budhal dhateng sekolah.

6. *Tindak Tutur Deklaratif*

Tindak tutur deklaratif inggih menika tindak tutur ingkang gadhah sipat menawi saged ngasilaken *performansi* utawi ancas ingkang sae, pramila saged ngasilaken *realita* utawi kahanan ingkang sae ugi (Tarigan, 2009: 43-44). Maksud saking pamanggih ing nginggil inggih menika *tindak tutur deklaratif* saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan menawi *fungsi* saha ancas saking tuturan menika dipunmangertosi saha dipunpahami dening mitra tutur. Tuladhanipun inggih menika paring nama, paring ukuman, nunjuk, nemtokaken, mutusaken saha sanesipun.

Salah satunggaling tuladha *tindak tutur deklaratif* ing *karya sastra* kaandharaken wonten ing ngandhap menika. Tuladha *tindak tutur deklaratif* menika saking *karya sastra* novel kanthi irah-irahan *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

Konteks: Sundari lungguh ngadhep meja sinambi maos buku ing kamaripun. Ananging katingal menawi manahipun boten jenjem, sekedhap-sekedhap ngungak jendhela lajeng nyawang lawang ing ngajeng ingkang sampun kancingan. Piyambakipun nengga kangmasipun ingkang boten sae polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan griyanipun. Sekdhap malih Sundari jumeneng, ngungak-ngungak saking jendhela semu ragu saha

kuwatir. Menawi wonten swara kumreseg, lajeng jenggirat klicatan, manahipun dheg-dhegan.
 Sundari: Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...
 (Novel Kumpule Balung Pisah: 62)

Pethikan pacelathon ing nginggil ngemu *tindak tutur deklaratif* ingkang awujud tembung “daktutupe” ing salebeting ukara “*Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...*” Tuturan menika kaandharaken dening Sundari dhateng dhirinipun piyambak, Sundari nemtokaken satunggaling *keputusan* inggih menika badhe nutup jendhela kamaripun. Sundari minangka *penutur* ugi *mitra tutur* menika mangertos saha paham maksud saha ancas saking tuturanipun piyambak, pramila Sundari lajeng nutup jendhela kados dene menapa ingkang sampun katuturaken kala wau. Tuturan menika ngowah kahanan saha damel kahanan ingkang anyar inggih menika jendhela ingkang waunipun kabikak, owah dados katutup amargi Sundari sampun nemtokaken *keputusanipun*.

Tindak tutur deklaratif saking ukara menika menawi dipuntingali saking fungsipun kalebet ing *tindak tutur deklaratif* mutusaken satunggaling perkawis. Titikanipun inggih menika saking tetembungan ‘wis wengi ngene, daktutupe,’ minangka tetembungan ingkang ngandharaken tumindak mutusaken satunggaling perkawis. Tetembungan menika ugi gadhah ancas supados damel kahanan ingkang anyar inggih menika kahanan ing kamaripun Sundari inggih menika jendhelanipun ingkang waunipun dipunbikak lajeng dipuntutup.

Tindak tutur deklaratif miturut Muhadjir (2015: 118) inggih menika *tindak tutur* ingkang dipuntindakaken dening *penutur* kanthi ancas saha maksud kangge ngandharaken saha ngripta satunggaling perkawis kadosta *status* saha

kahaman. Tuladhanipun *tindak tutur deklaratif* inggih mbatalaken, *melarang*, paring idi, paring pangapura saha sanes-sanesipun dhateng *mitra tutur* utawi tiyang ingkang dipunajak ngendika.

Tindak tutur menika ngandharaken saha ngripta satunggaling kahaman ingkang anyar dhateng mitra tutur. Ananging andharan kala wau boten ateges bilih *tindak tutur deklaratif* namung paring pranyata saha ngripta kahaman ingkang anyar babagan satunggaling perkawis kemawon, ananging *tindak tutur deklaratif* ugi gadhah fungsi ingkang sanes-sanesipun gumantung *konteks* saking tuturan.

Salah satunggaling tuladha *tindak tutur deklaratif* ing *karya sastra* kaandharaken wonten ing ngandhap menika. Tuladha *tindak tutur deklaratif* menika saking *karya sastra* novel kanthi irah-irahan *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

Konteks : Bapak nembe mawon kondur saking kantor. Ibu ingkang biasanipun nyamektakaken lawuh kangge bapak malah tindak sanjangipun dhateng dalemipun Bu Mantri. Ing griya, namung wonten sekul saha sambel kemawon. Darminah nyamektakaken dhaharan kangge bapak namung lawuh sambel kemawon amargi ibu boten masa.

Darminah : Wau boten masak, punapa utusan mundhut lawuh dhateng wande, Pak?

Bapak : Ah, ora susah... iki wae wis segere ora jamak,
(Novel Kumpule Balung Pisah:10-11)

Pethikan pacelathon ing nginggil ngemu *tindak tutur deklaratif* ingkang awujud *frasa* “Ah, ora susah...” ing salebeting ukara “*Ah, ora susah... iki wae wis segere ora jamak,*” Tuturan menika kaandharaken dening Bapak dhateng Darminah, Bapak nolak utawi *melarang* Darminah ingkang badhe numbasaken lawuh kangge bapak ing wande.

Tindak tutur deklaratif saking ukara menika menawi dipuntingali saking fungsipun kalebet ing *tindak tutur deklaratif* kangge *melarang* utawi nolak. Titikanipun inggih menika saking *frasa* ‘Ah, ora susah...’ minangka *frasa* ingkang ngandharaken tumindak *melarang* satunggaling perkawis.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Putrayasa (2014: 92) ingkang ngandharaken bilih *tindak tutur deklaratif* inggih menika tindak tutur ingkang gadhah *fungsi* kangge mantepaken satunggaling bab utawi satunggaling perkawis ingkang dipunandharaken. Tuladhanipun inggih menika sarujuk, boten sarujuk saha sanesipun.

Andharan ing nginggil ngandharaken *tindak tutur deklaratif* gadhah *fungsi* kangge mantepaken satunggaling perkawis supados perkawis menika langkung mantep lajeng samangke saged katetepaken saengga saged ngowah saha mujudaken satunggaling kahanan ingkang anyar.

Salah satunggaling tuladha *tindak tutur deklaratif* kapundhut saking *Novel Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M inggih menika kados ingkang kaandharaken ing ngandhap menika.

<i>Konteks</i>	: Darminah saha ibunipun kuwalon sami masak ing pawon. Saselanipun anggenipun masak, ibunipun ngendika dahteng Darminah bilih piyambakipun sampun nampi panembung saking sawijining nem-neman ingkang nama Parjono, Putranipun mas Jayakartika sudagar kayu ingkang sugih. Kanthi pangarih-arih ingkang sanget alus ibunipun ngaken supados Darminah purun ngalampahi. Ananging Darminah boten purun krama kaliyan Parjono amargi piyambakipun boten tresna dhateng Parjono.
Ibu kuwalon	: Lo kepriye ta kuwi... kowe wis karembug bakal kajodhokake Parjono...
Darminah	: Ingkang ngrembag sinten?

Ibu kuwalon : Lha sapa maneh yen ora wong tuwamu. Wong tuwamu sapa meneh yen ora bapakmu lan aku? Percayaa bae nyang wong tuwamu, ora-orane yen bakal gawe sangsarane awakmu...

Darminah : Ingkang ngrembak bapak ibu, nanging ingkang badhe nglampahi lak kula ta, Bu. Upami kula mopo kadospundi?
(Novel Kumpule Balung Pisah: 52, 53)

Pethikan pacelathon ing nginggil ngemu *tindak tutur deklaratif* ingkang awujud ukara “*Ingkang ngrembag bapak ibu, nanging ingkang badhe nglampahi lak kula ta, Bu. Upami kula mopo kadospundi?*”. Tuturan menika dipunandharaken dening Darminah dhateng ibunipun kuwalon, piyambakipun ngandharaken rumaos boten sarujuk kaliyan putusanipun ibu babagan njodhokaken piyambakipun kaliyan Parjono amargi Darminah boten rumaos tresna dhateng Parjono, sasanipun menika piyambakipun ugi sampun gadhah pacangan inggih menika Akhmadi.

Titikan *tindak tutur deklaratif* ing pacelathon inggih menika saking ukara “*Upami kula mopo kadospundi?*” minangka ukara ingkang ngandharaken tumindak boten sarujuk. Ukara menika gadhah ancas supados mantepaken ibunipun supados boten prelu njodhokaken piyambakipun kaliyan Parjono. Kanthi tuturan menika, saged ngowah kahanan ingkang waunipun badhe kajodhokaken kaliyan Parjono dados batal anggenipun jejodhonan.

Saking kalih pamanggih ingkang ngrembag babagan pangertosan *tindak tutur deklaratif* ingkang kaserat ing nginggil, saged kadudut bilih *tindak tutur deklaratif* inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah maksud saha ancas kangge ngripta saha ngowahi satunggaling kahanan. Tuladha saking *fungsi tindak tutur deklaratif* inggih menika kadosta paring nama, paring ukuman, nunjuk,

mutusaken, nemtokaken, mbatalaken, *melarang*, paring idi, paring pangapura, sarujuk saha boten sarujuk.

7. *Novel Kumpule Balung Pisah*

Novel Kumpule Balung Pisah menika novel ingkang dipunserat utawi dipunanggit dening Achmad Saerozi A. M. Novel menika sampun dipuncithak kaping kalih. Cithakan ing kaping pisan menika kacithak ing taun 1966, dene cithakan ingkang kaping kalih menika dipuncithak taun 1978 dening Balai Pustaka.

Novel Kumpule Balung Pisah inggih menika satunggaling novel basa Jawi anggitanipun Achmad Saerozi A.M. Wonten ing *Novel Kumpule Balung Pisah* menika wonten sewelas bab, inggih menika Godhaning Ngaurip, Ibu Kuwalon, Pepisahan, Ditinggal Mini lan Manto, Ditari Omah-Omah, Ketemu Bapak lan Sedulure, Sedulure Sundari, Inspektur Yoyok, *Kumpule Balung Pisah*, Critane Darmono, saha Penutup. Supados langkung gampil anggenipun mahami isisning *Novel Kumpule Balung Pisah*, pramila badhe dipunandharaken ing *tabel* Ngandhap menika.

Tabel 1. Dudutan isining Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

BAB	isining novel
I	Mas Sastrosudiro saha garwanipun gadhah putra sekawan ingkang namanipun Darminah, Darmono, Darmanto saha Darmini. Mas Sastro gadhah rewang ingkang mbiyantu saking jaman rumiyin, namanipun Mbok Nem. Ananging Mbok Nem lajring mandheg anggenipun nyambut damel. Wiwit menika, Ibu dados asring duka saha kahananipun bapak ugi katingal suntrut. Ibu ugi dados asring tindakan saha nyethothi putranipun. Dumugi satunggaling dinten, ibu tindakan kados biasanipun ananging boten kondur malih.
II	Sapaninggalanipun ibu, bapak mutusaken kangge krama malih. Dados Darminah saha adhi-adhinipun gadhah ibu kuwalon. Wiwitipun ibu kuwalon grapyak sanget, gemati saha sayang dhateng Darminah saadhi-adhinipun. Ananging sasampunipun mutra piyambak, dados galak, remen njiwiti putranipun, boten nate suka jatah kangge nedha dhateng Darmini saha adhi-adhinipun.
III	Ing satunggaling dinten, Darmono mantuk bibar dolan. Darmono rumaos ngelih amargi pancen dereng nedha wiwit enjing. Lajeng Darmono nyuwun maem dhateng ibu kuwalon ananging boten dipunparingi jatah maem. Darmono rumangsa mangkel lajeng protes bilih tiyang ngeleh kok boten pareng nedha. Mireng kados mekaten ibu kuwalon lajeng

	mala Mono, bapak ugi tumut mala Mono amargi dipunhasut ibu. Dalunipun Darmono sanjang dhateng Darminah bilih piyambakipun nekad badhe tindakan tebih madosi ibu ingkang rumiyin amargi sampun boten kiyat kalih kahanan. Enjingipun Darmono estu tindakan dipundherekaken Darminah ingkang kamisesegen anggenipun nangis.
IV	Budhe saha pakdhe saking Makassar rawuh dhateng griya. Darminah gadhah pemikiran supados Mini saha Manto supados tumut kaliyan pakdhe sahabudhe, malah saged langkung tentrem gesangipun. Lajeng sasampunipun karembag kaliyan bapak, Mini saha Manto dipunajak pakdhe saha budhe dhateng Makassar.
V	Darminah sampun prawan, lajeng ibunipun gadhah kekajengan badhe njodhokaken Darminah kaliyan parjono, dhudha ingkang dados sodagar. Bapak namung saged manut kersanipun ibu. Ananging Darminah boten purun dipunjodhokaken amargi sampun gadhah pacangan, inggih menika Akhmadi.
VI	Darmanto saha pancanganipun ingkang nama Sundari nembe nelisih Purwodadi, badhe madosi griyanipun Mas Sastro jaman rumiyin. Sasampunipun manggihaken griyanipun, jebulipun bapak sampun pindhah dhateng griyanipun Darminah. Lajeng Darmanto madosi griyanipun Darminah. Piyambakipun lajeng ketemu kaliyan bapak saha mbakyunipun.
VII	Sundari gadhah kakang ingkang namanipun Sundoro. Ananging patrapipun kirang sae. Wonten kasus perampogan ing Purwodadi.

	Inspektur Akhmadi kedah nangkep dhalangipun perampogan. Sasampunipun pimpinan rampog kecekel, Sundari kaget sanget mangertosi bilih pimpinan rampogipun inggih menika Sundoro, kangmasipun. Sundari nyuwun ngapunten dhateng Darminah saha Akhmadi awit tindakanipun Sundoro.
VIII	Inspektur Akhmadi dhateng kalurahan, lajeng dipuntepangaken kaliyan Inspektur Yoyok saking Semarang dening Pak Lurah. Inspektur Yoyok lajeng dolan ing dalemipun Inspektur Akhmadi. Boten nyana-nyana, jebulipun Inspektur Yoyok menika Darmono, adhinipun Darminah ingkang rumiyin tindakan tebih badhe madosi ibu. Sedaya lajeng kamisesegen sasampunipun mangertos Darmono.
IX	Ibunipun Sundari saha Sundari sowan dhateng dalemipun Darmono saha Darminah. Darminah kaget mangertosi ibunipun Sundoro ingkang jebulipun ibu ingkang rumiyin tindak tebih boten kondur-kondur. Lajeng sedaya sami kekeb-kekeban kamisesegen.
X	Darmono ingkang jaman alit tindak tebih madosi ibu lajeng nyariyosaken kadospundi piyambakipun saged nglajengaken pagesangan dumugi samenika dados pulisi. Sedaya mirengaken kanthi rumaos prihatin amargi cariyosipun Darmono alit gesangipun susah.
XI	Sundari boten sios dipunjodhokaken kaliyan Darmono amargi kekalihipun menika taksih sedherek. Lajeng ingkang dipunjodhokaken kaliyan Darmanto inggih menika Sumarti, kancanipun Sundari.

B. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika inggih menika *skripsi* anggitanipun Heni Susilowati angkatan 2008, mahasiswa Pendidikan Basa Daerah (Jawi) kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur pada Kalimat Interogatif dalam Novel Garuda Putih Karya Suparto Brata*”. Ingkang dados pirembagan ing panaliten menika inggih menika jinis *tindak tutur* ukara *interogatif* saha *fungsi ilokusi* ukara *interogatif* wonten ing Novel *Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Salajengipun panaliten sanesipun ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika inggih menika panaliten kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur Ekspresif wonten ing Antologi Cerkak Maruku Anggitanipun Titik Renggani*”. Ingkang dados pirembagan ing panaliten menika inggih menika jinis tuturan, wujud tuturan saha *fungsi tindak tutur ekspresif* ingkang kaandhut wonten ing *antologi cerkak Maruku* anggitanipun Titik Renggani.

Saking kalih panaliten ingkang jumbuh ingkang sampun dipunandharaken ing nginggil menika, wonten bedanipun kaliyan panaliten menika. Panaliten kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur pada Kalimat Interogatif dalam Novel Garuda Putih Karya Suparto Brata*” menika ngandharaken jinis *tindak tutur* ukara *interogatif* saha *fungsi ilokusi* ukara *interogatif*. Wondene ing panaliten menika ngandharaken jinis, titikan, saha *fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M. Ing panaliten “*Tindak Tutur pada Kalimat Interogatif dalam Novel Garuda Putih Karya Suparto Brata*” menika ngginakaken basa Indonesia minangka basa

pengantar, wondene ing panaliten menika ngginakaken basa Jawi minangka basa pengantar.

Lajeng panaliten kanthi irah-irahan “*Tindak Tutur Ekspresif wonten ing Antologi Cerkak Maruku Anggitanipun Titik Renggani*” menika ngandharaken babagan jinis tuturan, wujud tuturan saha fungsi tuturan *tindak tutur ekspresif* ingkang kapanggihaken ing salebeting *antologi* cerkak Maruku. Wondene ing panaliten menika ngandharaken jinis, titikan, saha *fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

Panaliten menika wonten bedanipun kaliyan kalih panaliten ingkang jumbuh kados ingkang dipunandharaken ing nginggil menika. Pramila panaliten menika dereng nate dipunteliti saengga panaliten menika saged kantindakaken.

C. Nalaring Pikir

Adhedhasar panaliten ingkang jumbuh, panaliten menika kalebet ing panaliten ingkang ngaji babagan *pragmatik*. *Pragmatik* inggih menika *language in use* utawi babagan ingkang ngrembag *penutur*, *mitra tutur* saha tuturan ingkang dipunasilaken, dene tuturan menika gadhah *konteksipun* piyambak saha gadhah ancas adhedhasar *konteks* saking tuturan menika. Kanthi *konteks*, *mitra tutur* saged mangertosi menapa maksud saha ancas saking *penutur*. Saking pangertosan menika, saged dipunmangertos bilih *tindak tutur* kalebet saking *kajian pragmatik*.

Tindak tutur wonten tiga jinisipun inggih menika *tindak tutur lokusi*, *ilokusi* saha *perlokusi*. *Tindak tutur lokusi* inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah *fungsi* ingkang sami kaliyan maksud saha wujud *tuturan*. *Tindak tutur*

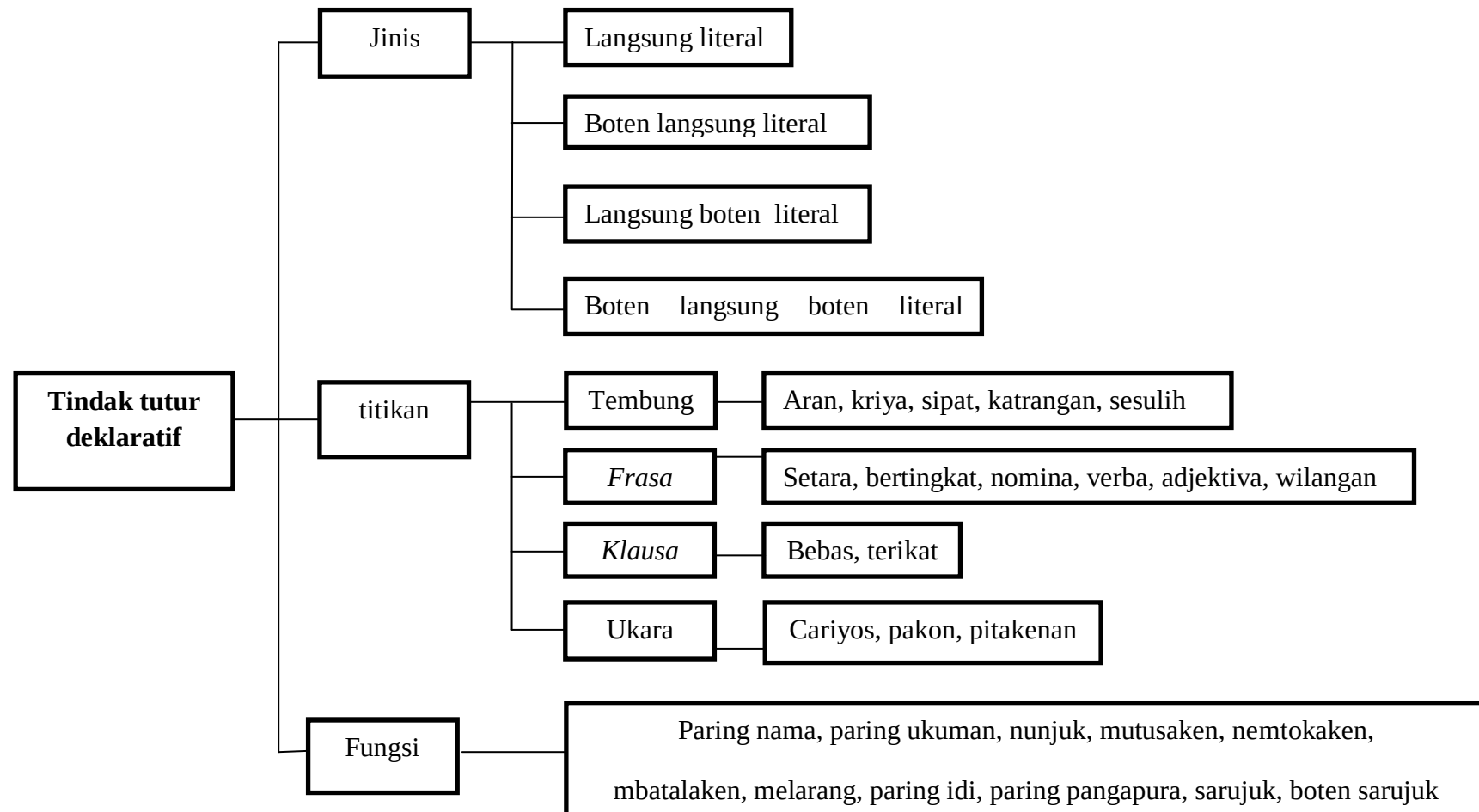
ilokusi inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah ancas supados mitra tutur ngaleksanakaken satunggaling tindakan. *Tindak tutur ilokusi* gadhah gangsal *fungsi* inggih menika *representatif, direktif, interogatif, deklaratif* saha *ekspresif*. *Tindak perlokusi* inggih menika *tindak tutur* ingkang anggenipun ngandharaken gadhah maksud kangge paring *pengaruh* dhateng mitra tuturipun.

Panaliten menika ngrembag babagan *tindak tutur deklaratif*. *Tindak tutur deklaratif* inggih menika *tindak tutur* ingkang gadhah maksud kangge mantepaken, ngowahaken, saha mujudaken satunggaling kahanan ingkang anyar utawi ingkang beda. *Tindak tutur deklaratif* gadhah *fungsi* inggih menika kangge paring nama, paring ukuman, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, nolak, *melarang*, paring idi, paring pangapura, sarujuk saha boten sarujuk.

Fungsi-fungsi tindak tutur deklaratif kala wau saged dipunmangertosi kanthi cara nggatosaken *konteks* saking *tuturan* saengga saged mangertosi ancas saha maksud saking *penutur* ingkang kaperang dados sekawan jinis inggih menika *tindak tutur langsung literal, langsung tidak literal, tidak langsung literal* saha *tidak langsung tidak literal*.

Tindak tutur deklaratif ingkang kapanggihaken ing panaliten menika dipungayutaken kaliyan jinis *tindak tutur*, titikanipun saha *fungsi* saking *tindak tuturipun*.

Ing ngandhap menika bagan nalaring pikir *Tindak Tutur Deklaratif* wonten ing Novel “Kumpule Balung Pisah”
 Anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten kanthi irah-irahan “*Tindak tutur deklaratif wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M*” menika ngginakaken metode panaliten *kualitatif deskriptif*.

Subana saha Sudrajat (2005: 89) ngandharaken bilih Metode *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang nuturaken saha nafsiraken *data* ingkang gayut kaliyan *fakta*, kahanan, *variabel*, saha *fenomena* ingkang kapanggihaken nalika ngaleksanakaken panaliten, lajeng ngasilaken asiling panaliten ingkang asipat apa adanya utawi menapa wontenipun. Amargi wonten ing panaliten menika ndadosaken *novel* minangka objek panaliten, pramila *data* ingkang dipuntafsiraken awujud tuturan ingkang dipunujaraken dening paraga ing *novel*.

Tuladhanipun inggih menika tuturan “*Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...*”. Saking *data* menika, metode *deskriptif* nafsiraken miturut *fakta* saha kahanan menapa wontenipun. *Data* ingkang dipunasilaken menika boten dipuntambah menapa dipunkirangi dening panaliti, boten dipundamel-damel ananging dipunserat menapa wontenipun saking *novel* KBP menika.

Pamanggih sanesipun inggih menika saking Gay lumantar Himat (2011: 44) ingkang ngandharaken bilih *metode deskriptif* inggih menika satunggaling *kegiatan*, inggih menika ngempalaken *data* kanthi ancas kangge mangsuli pitakenan ingkang gayut kaliyan kahanan saking menapa ingkang dados pokok

saking panaliten menika. Saking andharan ing nginggil wonten satunggaling tuladha ingkang kapundhut saking *Novel Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

- Konteks:* Darminah nembe tindakan blanja dhateng peken. Sadangunipun dipuntari omah-omahdening ibunipun, badanipun sansaya kuru, manahipun namung tansah ngajeng-ngajengaken Akhmadi, pancanganipun menika wangsul anggenipun sekolah pulisi. Dumadakan wonten ingkang nimbali Darminah, jebulipun ingkang nimbali inggih menika Mbok Nem. Mbok Nem nampikaken layang saking Akhamdi dhateng Darminah ingkang isinipun inggih menika Akhmadi nyuwun ketemu dhateng Darminah ing daleme Mbok Nem.
- Darminah:* Suk kapan Mbok, mengko sore-sore bae, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...
- Mbok Nem* : Enggih, mangke sonten-sonten jam gangsal ngaten...
(*Novel Kumpule Balung Pisah*: 56)

Saking tuladha data ingkang kaserat ing nginggil, saged mangsuli pitakenan babagan menapa titikan *tindak tutur deklaratif*, jinising *tindak tutur deklaratif* saha fungsi *tindak tutur deklaratif* saking tuturan menika.

Titikan saking tuturan inggih menika tembung “enggih”. Dene jinisipun tuturan inggih menika *tuturan langsung literal*, amargi ukara ingkang dipunginakaken dening Mbok Nem ugi wujudipun langsung, ateges boten ngginakaken struktur ukara sanesipun kangge nyarujuki Darminah kanthi boten langsung. Sasanesipun menika, tuturan “*enggih, mangke sonten-sonten jam gangsal ngaten...*” gadhah maksud estu kangge nyarujuki tuturan saking Darminah kangge kangsenan ing dalemipun mangke tabuh gangsal. Lajeng *fungsi* saking tuturan inggih menika tumindak sarujuk ingkang dipunandharaken dening Mbok Nem dhateng Darminah ingkang ngrembag babagan kangsenan ing dalemipun Mbok Nem mangke sonten tabuh gangsal.

Jinis metode *deskriptif* ing panaliten menika ngasilaken data ingkang wujudipun data ingkang dipunserat awujud tuturan menapa dene ujaran pacelathon ingkang dipunujaraken dening paraga-paraga ingkang wonten ing salebeting Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat wonten ing ngandhap menika.

Metode *deskriptif* ing panaliten menika dipunginakaken kangge ngandharaken titikan *tindak tutur deklaratif*, jinising *tindak tutur deklaratif* saha fungsi *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

B. Data Panaliten

Data ingkang dipunrembag utawi dipunkaji wonten ing panaliten menika awujud tembung, *frasa*, *klausa* menapa dene ukara ingkang ngemu *tindak tutur deklaratif* saking ujaran-ujaran paraga wonten ing salebeting Novel *Kumpule Balung Pisah*, langkung khusus malih *tuturan deklaratif* ingkang wonten gayutanipun kaliyan jinising *tindak tutur deklaratif*, titikan *tindak tutur deklaratif* saha fungsi *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

C. Sumber Data

Sumber *data* wonten ing panaliten menika inggih menika Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M. Novel menika gadhah kaca ingkang cacahipun wonten 130 saha kaperang dados 11 irah-irahan, inggih menika *Godhaning ngaurip*, *Ibu kuwalon*, *Pepisahan*, *Ditinggal Mini lan Manto*,

Ditari omah-omah, Ketemu bapak lan sedulure, Sedulure Sundari, Inspektur Yoyok, Kumpule Balung Pisah, Critane Darmono, saha Penutup.

Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M menika dipunterbitaken dening Balai Pustaka. Novel menika sampun dipuncithak kaping kalih. Cithakan ingkang kaping pisan ing taun 1966, dene cithakan ingkang kaping kalih ing taun 1978.

D. Caranipun Ngempalaken Data

Teknik utawi caranipun ngempalaken *data* inggih menika satunggaling cara ingkang paling *strategis* wonten ing salebeting panaliten, amargi ancasing panaliten piyambak inggih menika manggihaken *data* ingkang dipuntaliti. Menawi panaliti boten mangertos kadospundi caranipun ngempalaken *data*, ateges panaliti boten saged manggihaken saha pikantuk *data* ingkang dipunpadosi minangka objek panaliten saha panaliti ugi boten pikantuk *data* ingkang lolos *standar* ingkang sampun katetepaken (Sugiyono, 2016: 224). Pramila wonten ing saben panaliten, panaliti kedah sampun mangertos menapa ingkang dipunmaksud *teknik* utawi caranipun ngempalaken *data* saha *teknik* menapa ingkang dipunginakaken ing panalitenipun supados saged manggihaken *data* ingkang leres.

Teknik utawi caranipun ngempalaken *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *teknik* maos-nyathet. Teknik maos-nyathet katindakaken kanthi cara panaliti maos Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A.M dumugi titi tamat kanthi premati saha ati-ati supados saged manggihaken *tuturan-tuturan* ingkang wonten gayutanipun kaliyan *tindak tutur deklaratif*.

Salajengipun, *tuturan* ingkang gayut kaliyan *tindak tutur deklaratif* saking novel *Kumpule Balung Pisah* ingkang sampun dipuntetepaken kala wau lajeng dipunpantha-pantha miturut jinis, titikan saha fungsipun. Anggenipun mantha *tuturan-tuturan* menika adhedhasar gegaran teori ingkang sampun kaserat ing bab saderengipun. Sasampunipun *teknik* maos, lajeng wonten *teknik* nyathet, inggih menika nyathet sedaya *data* ingkang sampun dipunanalisis saha dipuntandhani wonten ing kartu *data*.

E. Pirantining Panaliten

Instrumen panaliten inggih menika satunggaling piranti ingkang gadhah *fungsi* kangge ngukur menapa kemawon *fenomena alam* saha *sosial* ingkang dipuntaliti (Sugiyono, 2015: 148). Saking pamanggih ingkang sampun kaserat, saged dipuntegesaken bilih pirantining panaliten inggih menika piranti menapa kemawon ingkang dipunginakaken kangge mbiyantu panaliti nalika nindakaken panaliten menika kangge manggihaken saha nganalisis *data* ingkang dipuntaliti. Wonten ing panaliten menika, pirantining panaliten ingkang dipunbetahaken inggih menika *kartu data* saha *tabel analisis*.

Kartu data dipunginakaken kangge nyerat *data* menapa kemawon *data* ingkang kapanggihaken nalika maos Novel *Kumpule Balung Pisah*. Dene *tabel analisis* dipunginakaken kangge nglebetaken *data* ingkang sampun kaserat ing *kartu data* ingkang samangkenipun badhe dipunanalisis jumbuh kaliyan teori-teori ingkang sampun dipunandharaken. Tuladha wujudipun *kartu data* inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Tabel 2. Tuladha Kartu Data Panaliten

<i>Konteks:</i>	Darminah nembe tindakan blanja dhateng peken. Sadangunipun dipuntari omah-omahdening ibunipun, badanipun sansaya kuru, manahipun namung tansah ngajeng-ngajengaken Akhmadi, pancanganipun menika wangsul anggenipun sekolah pulisi. Dumadakan wonten ingkang nimbali Darminah, jebulipun ingkang nimbali inggih menika Mbok Nem. Mbok Nem nampikaken layang saking Akhamdi dhateng Darminah ingkang isinipun inggih menika Akhmadi nyuwun ketemu dhateng Darminah ing daleme Mbok Nem.
<i>Darminah:</i>	Suk kapan Mbok, mengko sore-sore bae, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...
<i>Mbok Nem:</i>	<u>Enggih</u> , mangke sonten-sonten jam gangsal ngaten...
<i>Sumber:</i>	KBP/56
<i>Analisis:</i>	
a. Jinisipun	: Tuturan langsung literal
b. Titikan	: awujud tembung “ <u>enggih</u> ”
c. Fungsipun	: Ngandharaken tumindak sarujuk

F. Caranipun Nganalisis Data

Analisis data inggih menika satunggaling proses kangge madosi data ingkang salajengipun dipunsusun kanthi *sistematis*. Data-data menika saged kapanggihaken kanthi *wawancara*, *catatan lapangan*, saha *dokumentasi*. Caranipun inggih menika kanthi mantha-mantha data miturut *kategorinipun*, lajeng dipunpilih pundi kemawon data ingkang badhe dipunrembag saha dipunanalisis, pungkasanipun inggih menika damel dudutan supados saged langkung gampil dipunpahami dening tiyang ingkang maos panaliten menika (Sugiyono, 2016: 244). Pamanggih ing nginggil ngandharaken bilih caranipun

nganalisis *data* menika kadospundi caranipun ngolah *data* supados saking *data* ingkang kapanggihaken saged dados satunggaling asiling panaliten saha dudutan ingkang gampil dipunpahami dening tiyang sanes.

Teknik nganalisis *data* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *teknik analisis deskriptif*, amargi panaliten menika gadhah ancas inggih menika ngandharaken jinisipun *tindak tutur deklaratif*, titikan *tindak tutur delaratif*, saha fungsipun *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M.

Nalika nyerat *data* awujud *tuturan* kanthi manggihaken jinis, titikan saha fungsi tndak *tutur deklaratif* kala wau menika sampun miwiti *proses* nganalisis *data*. Cak-cakanipun panaliti nganalisis *data* kaandharaken kados ing ngandhap menika.

1. *Data* ingkang sampun dipuserat utawi dipuncathet ing *kartu data* kala wau lajeng dipunpantha-pantha wonten ing *tabel analisis* miturut jinis, titikan, saha fungsipun *tindak tutur deklaratif*.
2. *Data* ingkang sampun kapanggihaken miturut jinisipun lajeng samangke dipunpantha miturut titikanipun ukara *tindak tutur deklaratif*.
3. *Data* ingkang sampun kapanggihaken miturut titikanipun lajeng samangke dipunpantha miturut fungsipun ukara *tindak tutur deklaratif*.
4. Menawi *data* sampun kapantha-pantha miturut jinis, titikan saha fungsipun *tindak tutur deklaratif*, lajeng dipunanalisis jumbuh kaliyan gegaran *teori* ingkang sampung kaandharaken.

Saking cak-cakan nganalisis data ingkang sampun kaandharaken kala wau, ing ngandhap menika tuladhanipun ingkang awujud tabel.

Tabel 3. Tuladha Tabel Analisis Panaliten

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Andharan
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	15	16	17	18	19	20	21	22	23

Katrangan.

A	: Tembung	J	: Paring Ukuman
B	: <i>Frasa</i>	K	: Nunjuk
C	: Ukara	L	: Nemtokaken/ mutusaken
D	: <i>Klausa</i>	M	: Mbatalaken
E	: <i>Langsung literal</i>	N	: <i>Melarang</i>
F	: <i>Langsung boten literal</i>	O	: Paring idi
G	: <i>Boten langsung literal</i>	P	: Paring pangapura
H	: <i>Boten langsung boten literal</i>	Q	: Sarujuk
I	: Paring nama	R	: Boten sarujuk

G. Validitas saha Reliabilitas

Caranipun ngesahaken *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *validitas saha reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten

menika inggih menika *validitas pertimbangan ahli (professional judgement)*, *validitas semantik*, saha *validitas triangulasi teori*.

Validitas pertimbangan ahli (professional judgement) inggih menika *validitas* ingkang dipunginakaken kangge naliti saha ngrevisi utawi ngleresaken pitakenan saha pranyata ingkang kapanggihaken nalika panaliten, kanthi adhedhasar pamanggih saking tiyang ingkang sampun *profesional* utawi ahli (Suryabrata, 2014: 61). Pamanggih menika ngandharaken bilih *validitas professional judgement* inggih menika *validitas* kanthi nindakaken pirembagan kaliyan tiyang ingkang ahli babagan menapa ingkang dipunteliti menika, kadosta pirembagan kaliyan dosen ingkang ahli saha panaliti sanes ingkang mangertos babagan perkawis ingkang dipuntaliti ing panaliten menika.

Sasanesipun *validitas pertimbangan ahli*, panaliten menika ugi ngginakaken *validitas semantik*. *Validitas semantik* inggih menika *validitas* kanthi cara negesi makna *data* tuturan ingkang sampun kaserat ing *kartu data*. *Data* ingkang awujud *tuturan deklaratif* dipuntegesi menapa maknanipun miturut konteks supados langkung gampil anggenipun negesi makna saking data menika. Tuladha penerapan *validitas semantik* inggih menika kados ingkang badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Nalika wanci dalu ing salebeting griyanipun Sundari saha bapak ibunipun, kangmasipun ingkang nama Sundoro ingkang sampun dipuntundhung saking griya menika rawuh badhe kepanggih kaliyan Sundari. Ananging Sundoro menika tiyang ingkang boten sae, padamelanipun namung judi, medok, mendem saha sanes-sanesipun tumindak ingkang ala. Dalu punika, Sundoro gadhah niyatan badhe tumut sare ing griyanipun Sundari. Ananging Sundari ajrih bilih bapak ibunipun ingkang nembe njagong ing kitha sanes dumadakan kondur lajeng duka.

Sundari: Mas, mbok ngeman marang aku sithik, ta. Ora apik mengko yen kowe sida turu kene tenan...
 Sundoro: Ya wis..., aku daklunga. Ajaa ngelingi...
 Sumber: Novel Kumpule Balung Pisah. Hal: 65

Ukara “*Mas, mbok ngeman aku sithik, ta. Ora apik mengko yen kowe sida turu kene tenan...*,” kalebet *tindak tutur deklaratif* ingkang fungsipun ngandharaken tumindak boten sarujuk. Menawi tuturan menika dipunkaji kanthi validitas semantik, tuturan menika gadhah makna bilih Sundari boten sarujuk menawi Sundoro tumut sare ing griyanipun. Analisis menika saged kasilaken amrgi wonten tetembungan “*Ora apik mengko yen kowe sida turu kene tenan,*” ingkang gadhah makna *melarang* saha boten sarujuk saking *penutur*.

Sasampunipun mawi *validitas semantik*, supados langkung *valid* malih, panaliten menika ugi ngginakaken *validitas triangulasi teori*. *Validitas triangulasi teori* inggih menika njumbuhaken *data* ingkang kapanggihaken kaliyan *teori* ingkang wonten saha ingkang jumbuh kaliyan panaliten. *Data* ingkang dipunjumbuhaken kalian *teori* inggih menika gayut kaliyan jinising *tindak tutur deklaratif*, titikan *tindak tutur deklaratif* saha fungsipun ukara *tindak tutur deklaratif*.

Sasanesipun kanthi cara *validitas*, caranipun ngesahaken *data* ing panaliten inggih menika kanthi cara *reliabilitas*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *reabilitas intrarater*. *Reliabilitas intrarater* inggih menika *reliabilitas* ingkang katindakaken kanthi cara *kajian berulang* utawi cek ricek. Suryabrata (2014: 59) ngandharaken bilih *reliabilitas* kanthi *metode uji ulang (test-retest method)* inggih menika anggenipun

nerapaken kanthi cara subyek panaliten nindakaken *instrumen* tumrap panalitenipun. *Metode* menika boten katindakaken namung kaping setunggal, ananging kaping kalih, saged ugi langkung saking kaping kalih. Anggenipun nindakaken *instrumen* ugi ing wekdal-wekdal tartamtu. Lajeng asiling kekalih *instrumen* menika dipungayutaken saha dipunuji menapa sampun leres menapa dereng.

Caranipun ngesahaken *data* kanthi *reliabilitas intrarater* menika panaliti ngambali malih, neliti malih, mangsuli malih, ngoreksi malih kanthi estu *data* menika. Lajeng *data-data* ingkang sampun dipunkoreksi saha dipuntaliti menika kagayutaken dumugi manggihaken *data* ingkang kakajengaken dening panaliti saha trep. *Reliabilitas intrarater* gadhah ancas supados panaliti saged manggihaken utawi pikantuk *data* ingkang *valid* trep kaliyan menapa ingkang dados wosing perkawis saha gegaran *teori* ing panaliten menika.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

Panaliten kanthi irah-irahan “Tindak Tutur Deklaratif wonten ing Novel “*Kumpule Balung Pisah*” Anggitanipun Achmad Saerozi A.M” menika naliti titikan, jinis saha *fungsi* utawi ginanipun *tindak tutur deklaratif* wonten ing pawicantenan antawisipun paraga setunggal kaliyan paraga sanesipun ingkang kapanggihaken ing salebeting novel KBP. Adhedhasar panaliten ingkang sampun katindakaken, panaliten menika ngasilaken saha manggihaken *data-data* ingkang ngandharaken saha nedahaken titikan, jinis saha *fungsi* utawi ginanipun *tindak tutur deklaratif* saking *tuturan* dening paraga ing salebetipun novel.

Data ingkang awujud *tuturan* dening paraga ing salebeting novel saha jinis, titikan, *fungsi* utawi ginanipun badhe dipunandharaken mawi tabel supados saged langkung gampil anggenipun dipunwaos saha dipunpahami dening pamaos. Wujuding tabel ngrembag babagan jinis, titikan saha *fungsi tindak tutur deklaratif* ing salebeting Novel KBP. Tabel ingkang ngandharaken babagan asiling panaliten *tindak tutur deklaratif* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad saerozi A.M kaserat wonten ing ngandhap menika.

Tabel 4. Asiling Panaliten Jinis, Titikan saha Fungsi Tindak Tutur Deklaratif wonten ing Novel “Kumpule Balung Pisah” Anggitanipun Achmad Saerozi A.M.

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
1	<i>Langsung Literal</i>	Tembung kriya	Sarujuk	Darminah: “Iya mbok, dakcritani, mumpung dina iki aku bisa rada tanek olehku sanja mrene, marga ibu tindak,” (Data 1) Kabuktekaken saking konteks: Darminah sowan innng griyanipun Mbok Nem, lajeng Mbok Nem nyuwun supados Darminah nyariosaken kadospundi larah-larahipun ibu saha bapakipun Darminah saged pisahan. Darminah nyarujuki lajeng nyariosaken menapa ingkang dipunsuwun Mbok Nem.
2		Tembung kriya	Mutusaken	Sundari: “Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...” (Data 59) Kabuktekaken saking konteks: Sundari lungguh ngadhep meja, manahipun ketingal boten jenjem. Piyambakipun nembe nengga kangmasipun ingkang boten sae polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan dhateng griyanipun. Lajeng Sundari mutusaken badhe nutup jendhela.
3		Tembung kriya	Paring idi	Darminah: ”Mangga...” (Data 106) Kabuktekaken saking konteks: Wonten tamu saking Pai. Lajeng Darminah paring idi tamunipun supados mlebet kanthi nyumanggakaken tamunipun.
4		Tembung kriya	Nolak	Sundoro: “Ora..., gelange iku bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				njaluk.” (Data 71) Kabuktekaken saking konteks: Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli dhuwit. Piyambakipun tetep kepengin gelangipun Sundari.
5		Tembung kriya	Melarang	Nyonyah Dengkek: “Ora..., engko rak rampung wong lagi nata gudhang... lha kae wis mrene...” (Data 83) Kabuktekaken saking konteks: Sukandar dhateng ing dalemipun Babah Dengkek, tiyang ingkang dados tukang tadhah ingkang dipunmkasud dening Inspektur Akhmadi. Sukandar ngendika bilih badhe pados padamelan. Nyonyah Dengkek ngendika bilih kedah nengga Babah Dengkek ingkang nembe resik-resik gudhang. Sukandar badhe nusul Babah kemawon dhateng gudhang, ananging dipunlarang dening nyonyah.
6		Frasa bertingkat	Nolak	Bapak: “Ah, ora susah... iki wae wis segere ora jamak,” (Data 3) Kabuktekaken saking konteks: Bapak kondur saking kantor boten dipunsamektakaken dhahar dening ibu. Darminah lajeng nyamektakaken dhahar kangge bapak, ananging namung wonten sekul kaliyan sambel kemawon. Darminah tawi badhe numbasaken bapak lawuh, ananging bapak boten kersa.

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
7		<i>Frasa bertingkat</i>	<i>Melarang</i>	Darmono: “Aja, Dhik, aja dhisik..., suk wae yen mas No wis kepethuk ibu, Mini Manto dakparani...” (Data 20) Kabuktekaken saking konteks: Darmini ingkang ugi mireng pacelathon antawisipun darmono saha darminah lajeng nyuwun badhe tumut Darmono madosi ibu. Ananging boten dipunidinaken dening Darmono.
8		<i>Frasa bertingkat</i>	Boten sarujuk	Sundari: “Ngonoa kae...” (Data 63) Kabuktekaken saking konteks: Sundoro kepengin nginepgriyanipun Sundari. Piyambakipun protes amargi Sundari sampun sanjang bilih bapak-ibu nembe tindak jagong, kathah nyarenipun. Ananging Sundari tetep boten sarujuk menawi Sundoro nginep.
9		<i>Frasa bertingkat</i>	Sarujuk	Sukandar: “Welha purun malih ta, wong pancen pados padamelan kok.” (Data 84) Kabuktekaken saking konteks: Babah Dengkek nawi Sukandar dados jongos ing dalemipun. Sukandar purun sanget.
10		<i>Frasa bertingkat</i>	Mutusaken	Darminah: “Suk kapan mbok, mengko sore-sore bae, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...” (Data 51) Kabuktekaken saking konteks: Akhmadi ngintun layang isinipun nyuwun supados Darminah bidhal dhateng dalemipun Mbok Nem saperlu pepanggihan kaliyan

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				Akhmadi. Darminah sarujuk, ananging anggenipun sowan ing wayah sonten.
11		<i>Frasa nomina</i>	Nunjuk	Sundoro: “Ora..., gelange iku bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.” (Data 72) Kabuktekaken saking konteks: Sundoro nyuwun gelangipun Sundari, ananging Sundari boten purun lajeng badhe maringi dhuwit kangge ganti gelang. Ananging Sundoro boten purun, malah nunjuk gelangipun kemawon.
12		<i>Klausa terikat</i>	<i>Melarang</i>	Darmono: “Anu kok, Yu. Sesuk aku arep methuki Pak Diran, nembung nunut cikare. Biyasane esuk banget budhal nyang Purwodadi njupuk momotan gendheng. Lowung oleh nunutan tekan Purwodadi. Segaku dakpangan ing cika... dakiwit-iwit nganti tekan sore yu... Nanging aja matur bapak, mengko mundhak disusul, sida wurung, wuwuh-wuwuh aku mesthi digebugi... Aja matur, ya...” (Data 29) Kabuktekaken saking konteks: Darmono ajeng tindak tebih saking griya, piyambakipun pamit kaliyan Darminah. Ananging Darmono nglarang Darminah supados boten kandha dhateng bapak babagan Darmono ingkang badhe tindak tebih.
13		<i>Klausa terikat</i>	Nemtokaken	Akhmadi: “Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae... Nanging..., aku percaya, yen digandhuli temenan mesthine bapak iya kersa ambiyantu... tegese kena diarep-arep bisa melu ndhuwa

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				marang kersane ibu... Mula saiki, Dhik, ora perlu susah-susah pikiranmu. Disabar sawatara; aku dhewe mengko kang bakal nyuwun marang bapak lan ambudidaya bisane kelakon. Pokoking perkara iku gumantung ana bapak... Angger bapak wis marengake... kabeh dudu apa-apa...” (Data 57) Kabuktekaken saking konteks: Akhmadi mangertos bilih Darminah badhe kajodhokaken kaliyan Parjono. Akhmadi ugi boten purun menawi namung ngalah kemawon kaliyan Parjono. Akhmadi mutusaken ngendika dhateng Pak Sastro supados piyambakipun kaliyan Darminah saged kalakon anggenipun badhe palakrami.
14		Klausu bebas	Mutusaken	Sundoro: “Ya wis..., aku daktlunga. Ajaa ngelingi...” (Data 69) Kabuktekaken saking konteks: Sundoro badhe nginep ing griyanipun Sundari, ananging boten pareng dhateng Sundari. Lajeng piyambakipun mutusaken badhe lungu kemawon, boten sios nginep.
15		Klausu terikat	Paring idi	Mbok Nem: “Empun saniki disekecakake olehe sami rembagan, kula gorengake mil-milan kacang...” (Data 54) Kabuktekaken saking konteks: Darminah, Akhmadi saha Mbok Nem gineman ing dalemipun Mbok Nem. Mbok Nem nyumanggakaken utawi paring idi dhateng Darminah saha Akhmadi sami rembagan

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				lajeng pamit badhe nggoreng kacang ing pawon.
16		<i>Klausa terikat</i>	Nunjuk	Pak Lurah: “Pak Inspektur..., dipuntepangaken..., punika tamu saking Semarang...”(Data 97) Kabuktekaken saking konteks: Inspektur Akhmadi dhateng kalurahan, wonten Pak Lurah saha tamunipun. Lajeng Pak Lurah nepangaken dhateng Inspektur Akhmadi kanthi nunjuk tamunipun ingkang namanipun Inspektur Yoyok menika.
17			Paring pangapura	Bapak: “Bu, sing wis ya wis...”(Data 112) Kabuktekaken saking konteks: Ibu nyuwun pangapura dhateng bapak amargi jaman rumiyin nilar bapak saha putra-putranipun namung kangge ngoyak tiyang kakung ingkang boten jelas. Bapak sampun paring pangapura dhateng ibu.
18		<i>Klausa terikat</i>	Paring Nama	Pak Guna: “E, nomore aku ora apal..., nanging gampang golek-golekane, angger takon daleme Inspektur Pulisi Akhmadi mesthi akeh sing bisa nuduhake...”(Data 73) Kabuktekaken saking konteks: Darmanto nyuwun pirsia alamat saha nomeripun dalemipun bapak ingkang anyar dhateng Pak Guna. Pak Guna ngertos alamatipun ananging boten mangertos nomeripun, lajeng suka tetenger kanthi nama “dalemipun Inspektur Pulisi Akhmadi”.

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
19		Ukara cariyos	Mutusaken	Bapak: “Yen ibumu iku wis ora kena kaarep-arep kondure. Kabar panggonane bae ora genah... Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.” (Data 4) Kabuktekaken saking konteks: Bapak ngendika dhateng Darminah saha adhi-adhinipun bilih piyambakipun sampun mutusaken badhe krama malih.
20		Ukara cariyos	Sarujuk	Darminah: “Kula namung ndherek karsanipun Bapak...” (Data 8) Kabuktekaken saking konteks: Darminah namung saged pitados saha sarujuk kaliyan putusanipun Bapak ingkang badhe krama malih.
21		Ukara cariyos	Melarang	Ibu kuwalon: “Mau Mini wis diparingi loro, Manto ya loro... Saiki ora pareng ngrusuhi bapak dhahar. Kana, dolan...” (Data 14) Kabuktekaken saking konteks: Bapak nyuwun pirsu dhateng Mini saha Manto sampun maem menapa dereng. Ibu enggal mangsuli kanthi ngendika dora bilih tempenipun telas kalih lajeng ngaken Mini saha Manto dolan kanthi maksud nglarang Mini saha Manto tumut maem kaliyan bapak.
22		Ukara cariyos	Boten sarujuk	Bapak: “Yen Darminah melu pisan aku ora mrayogakake banget, ing kene kanggo rewang-rewang ibune. Utawa maneh wong bocah wis gedhe ngarepake omah-omah barang,” (Data 42) Kabuktekaken saking konteks:

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				Mini saha Manto tumut pakdhe saha budhe dhateng Makassar. Darminah ugi pengen ndherek pakdhe saha budhe, ananging bapak boten sarujuk menawi Darminah ugi tumut pakdhe saha budhe.
23		Ukara cariyos	Nemtokaken	Akhmadi: “Ayo, kowe uga nyang kantor pulisi...” (Data 91) Kabuktekaken saking konteks: Pulisi nggledhah dalemipun Babah Dengkek, ugi nggledhah kamaripun Sukandar. Sukandar sasampunipun dipundhodhog lawangipun radi dangu lajeng medal. Pulisi lajeng dhawuh supados Sukandar ugi tumut ing kantor pulisi.
24		Ukara cariyos	Paring idi	Darminah: “Iya..., sesuk daktangi sing esuk sadurunge ibu wungu...” olehmu mangan nyang ngendi? Apa ana ngisor... aadhuh...” (Data 27) Kabuktekaken saking konteks: Darmono matur dhateng Darminah bilih piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul nalika bidhal madosi ibu. Darminah paring idi dhateng adhinipun, lajeng ngandharaken bilih benjing enjing badhe mungsaken Darmono sekul kangge sangu sarapan ing dalan.
25		Ukara cariyos	Paring nama	Bapak: Foto iki digawe nalika anake isih cilik... Nalika semono dakjenengake Iskandar... Eeeemmm..., dadi sing dipangku iku anake, sing ngadeg sisih kiwaku... Lha foto sijine iki... mung karo Kandar tok. Kandar sajak wis gedhe iki..., ana ngendi olehe foto?” (Data 121)

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				Kabuktekaken saking konteks: Kandar gadhah foto piyambakipun kaliyan tiyang sepuhipun nalika taksih alit. Bapak ningali fotonipun Kandar lajeng kaget, jebul fotonipun Kandar menika foto putranipun bapak rumiyin kaliyan ibu kuwalon. Bapak lajeng cariyos bilih jaman rumiyin bayinipun dipunparingi nama Iskandar.
26		Ukara cariyos	Nunjuk	Sukandar: “Punika lho, pak, gubugipun tiyang njala ingkang kula aturaken wau...,”(Data 94) Kabuktekaken saking konteks: Inspektur Akhmadi saha Sukandar ngawasi malih ing pinggirane kali lajeng Sukandar nudingi utawi nunjuk gubug ingkang dumunung radi tebih saking papanipun ndhodhok.
27	<i>Tidak langsung literal</i>	<i>Klausa terikat</i>	Paring idi	Mbok Nem: “Enggih, enggih... o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...”(Data 34) Kabuktekaken saking konteks: Darminah pamit badhe wangsul dhateng Mbok Nem. Mbok Nem paring idi kanthi nyumanggakaken bilih Darminah dipundukani ibu malih, dolan mawon dhateng griyanipun Mbok Nem.
28		Ukara cariyos	<i>Melarang</i>	Ibu kuwalon: “Mboten, mboten apa? Sithik-sithik nangis, kaya kurang pangan...” (Data 12) Kabuktekaken saking konteks: Darminah saha Darmanto nangis rumaos prihatin kaliyan kahanan nalika wonten ibu kuwalon galak.

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				Dumadakan ibunipun kuwalon mireng Darminah nangis, lajeng nglarang Darminah nangis.
29		Ukara cariyos	Nemtokaken	Sundari: “Metu lawang mburi bae....” (Data 60) Kabuktekaken saking konteks: Nalika wanci dalu Sundari ing kamar sampun nutup jendhela, dumadakan jendhela dipunthothok dening Sundoro saking njawi. Lajeng nemtokaken supados kangmasipun, inggih menika Sundoro mlebet liwat lawang wingking kemawon.
30		Ukara cariyos	Melarang	Ibu kuwalon: “Wah, melehake, ta... kowe ki cah sekolah rak ya ngerti tatanan. Iku sedhiyane wong tuwa. Sedhiyan kanggo dhahar bapakmu.” (Data 17) Kabuktekaken saking konteks: Ing wayah surup, Darmono mantuk saking dolan rumaos luwe sanget lajeng mindhik-mindhik nyuwun maem dhateng ibu. Ananging ibu nglarang Darmono nedha kanthi ngelokaken Darmono bocah boten ngertos tatanan.
31		Ukara pitakenan	Boten sarujuk	Bapak: “Ya ora mung kowe kang ora bisa pisah, sanajan aku dhewe ya mangkono. Yen kowe lungu pisan, apa kowe mentala ninggal aku?” (Data 43) Kabuktekaken saking konteks: Darminah mbujuk bapakipun supados saged tumut pakdhe budhe ing Makassar, ananging bapak tetep kemawon boten sarujuk.

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
32		Ukara cariyos	Nunjuk	Darminah: “Pak, nika lho, bakal besan panjenengan tindak mriki...” (Data 105) Kabuktekaken saking konteks: Darminah karawuhan tamu. Jebul ingkang dhateng inggih menika Sundari saha ibunipun. Darminah lajeng nunjuk Sundari saha ibunipun kangge nedahaken dhateng bapak.
33		Ukara pitakenan	Mutusaken	Sundoro: “Hhhh... Nek ngono aku bisa melu turu kene mengko, ya?” (Data 61) Kabuktekaken saking konteks: Sundoro nembe mawon dhateng ing griyanipun Sundari saha bapak ibunipun. Piyambakipun rumaos kesel saha badanipun teles amargi kudanan. Lajeng Sundoro lajeng mutusaken bilih piyambakipun badhe nginep setunggal dalu kemawon.
34		Ukara pitakenan	Nemtokaken	Akhmadi: “Iya, aja lali, kowe mengko reka-reka nglawan ya?” (Data 88) Kabuktekaken saking konteks: Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun kangge nangkep Babah Dengkek dhateng Sukandar. Lajeng nemtokaken supados Sukandar reka-reka nglawan, maksudipun supados babah Dengkek boten curiga.
35		Ukara cariyos	Paring ukuman	Pak Dimin: “Saiki mengko rasakna awakmu sida... Ayo ngadeg, dakgawa menyang kalurahan...,” (Data 114)

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				Kabuktekaken saking konteks: Darmono sampun mlampah tebih sanget mengidul. Lajeng Darmono lenggah ing pinggir dalan sinambi nyawang tanduran jagung. Niatipun pancen badhe nyolong jagung kangge isen-isen weteng. Dumadakan Darmono digetak dening pak Diman, tiyang ingkang kagungan tanduran jagung. Lajeng Pak Diman badhe mbeta Darmono dhateng kelurahan supados pikantuk ukuman.
36	<i>Tidak langsung tidak literal</i>	<i>Frasa bertingkat</i>	<i>Melarang</i>	Ibu kuwalon: “Wis, ta Pak, wong bocah durung ngerti...,” (Data 13) Kabuktekaken saking konteks: Bapak duka marang Darmono amargi kenging pengaruh saking ibu. Bapak badhe nglabrak Darmono, ananging dipunlarang dening ibu kanthi alus katingal menawi dipundamel-damel supados bapak pitados dhateng ibu saha gadhah panganggep Darmono pancen bocah nakal.
37		<i>Klausa terikat</i>	<i>Melarang</i>	Darminah: “Tempene wis entek cah bagus...” (Data 11) Kabuktekaken saking konteks: Manto liri-liri nyuwun tempe dhateng Darminah amargi wau namung dipunsukani tempe setunggal dening ibu. Darminah boten wantun maringi tempe amargi boten angsal dening ibu. Pramila Darminah nglarang Manto nyuwun tempe.
38		Ukara pitakenan	Boten sarujuk	Sundari: “Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh

No	Jinis	Titikan	Fungsi	Data/Indikator
1	2	3	4	5
				sawayah-wayah...,” (Data 62) Kabuktekaken saking konteks: Sundari sejatosipun boten sarujuk menawi kangmasipun badhe nginep, amargi menawi konangan bapak saha ibu, mesthi dipundukani. Bapak ibu menika boten remen sanget kaliyan Sundoro.

Saking tabel *analisis* ing nginggil menika, saged kadudut saha kaandharaken bilih jinis *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M awujud *tindak tutur langsung literal, tindak tutur tidak langsung literal, saha tindak tutur langsung tidak literal*.

Salajengipun menawi katingali saking wujud titikanipun, *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel Kumpule Balung Pisah* ngemu sekawan wujud titikan inggih menika tembung, *frasa, klausa* saha ukara. Titikan kanthi wujud tembung ingkang kapanggihaken jinisipun inggih menika tembung kriya. Titikan kanthi wujud *frasa* ingkang kapanggihaken jinisipun inggih menika *frasa bertingkat, frasa nomina* saha *frasa adjektiva*. Titikan kanthi wujud *klausa* ingkang kapanggihaken jinisipun inggih menika *klausa bebas* saha *terikat*. Dene ingkang wujudipun ukara ingkang kapanggihaken jinisipun inggih menika ukara cariyos saha pitakenan.

Menawi dipuntingali adhedhasar jinis *tindak tutur langsung literal* kapanggihaken sekawan wujud titikan *tindak tutur deklaratif* inggih menika

awujud tembung, *frasa*, *klausa*, saha ukara. Menawi dipuntingali saking fungsipun, *tindak tutur deklaratif* kanthi titikan tembung kapanggihaken gangsal *fungsi* inggih menika kangge nyarujuki, mutusaken, paring idi, nolak, saha *melarang*. *Tindak tutur deklaratif* kanthi titikan *frasa* kapanggihaken wonten enem *fungsi* inggih menika kangge nolak, *melarang*, boten sarujuk, sarujuk, mutusaken saha nunjuk. *Tindak tutur deklaratif* kanthi titikan *klausa* kapanggihaken wonten wolung *fungsi* inggih menika kangge *melarang*, nemtokaken, mutusaken, paring idi, nunjuk, paring pangapura saha paring nama. Lajeng *tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi titikan ukara kapanggihaken wonten wolung *fungsi* inggih menika kangge mutusaken, nyarujuki, *melarang*, boten sarujuk, nemtokaken, paring idi, paring nama, saha nunjuk.

Menawi dipuntingali adhedhasar jinis *tindak tutur tidak langsung literal* kapanggihaken kalih wujud titikan *tindak tutur deklaratif* inggih menika awujud *klausa* saha ukara. Menawi dipuntingali saking fungsipun, *tindak tutur deklaratif* kanthi titikan *klausa* kapanggihaken tigang *fungsi* inggih menika kangge paring idi, *melarang*, saha nemtokaken. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* kanthi titikan ukara kapanggihaken wonten enem *fungsi* inggih menika kangge *melarang*, boten sarujuk, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, saha paring ukuman.

Menawi dipuntingali adhedhasar jinis *tindak tutur tidak langsung tidak literal* kapanggihaken tigang wujud titikan *tindak tutur deklaratif* inggih menika awujud *frasa*, *klausa* saha ukara. Menawi dipuntingali saking fungsipun, *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi titikan *frasa*

kapanggihaken setunggal *fungsi* inggih menika kangge *melarang*. *Tindak tutur deklaratif tindak tutur tidak langsung tidak literal* kanthi titikan *klausa* kapanggihaken setunggal *fungsi* inggih menika kangge *melarang*. *Tindak tutur deklaratif tindak tutur tidak langsung tidak literal* kanthi titikan *ukara* kapanggihaken setunggal *fungsi* inggih menika kangge boten sarujuk.

B. Pirembagan

Wonten ing babagan menika, badhe ngrembag babagan asiling panaliten ingkang sampun kaandharaken ing nginggil kala wau. Ing bab menika, anggenipun ngrembag dipunwiwiti kanthi ngrembag babagan jinis *tindak tutur deklaratif*, lajeng *titikan tindak tutur deklaratif*, kalajengaken kanthi ngrembag babagan *fungsi tindak tutur deklaratif*. Katindakaken kados mekaten dipunsebabaken amargi wonten gayutipun antawisipun jinis, titikan, saha *fungsi tindak tutur deklaratif*.

Jinising *tindak tutur* dipunpantha-pantha adhedhasar wujuding *tindak tutur* saha maknanipun *tindak tutur* inggih menika *tindak tutur langsung literal*, *tindak tutur langsung tidak literal*, *tindak tutur tidak langsung literal*, saha *tindak tutur tidak langsung tidak literal*. Wujuding titikanipun *tindak tutur* ugi dipunpantha-pantha adhedhasar strukturing *ukara* saha *satuan lingual* saking *tindak tutur* inggih menika *tembung*, *frasa*, *klausa*, saha *ukara* ingkang samangke dipunkategorekaken miturut jinis saben *satuan lingual*. Salajengipun, *tindak tutur deklaratif* ingkang sampun kapanggihaken dipunanalisis adhedhasar fungsipun, inggih menika *paring nama*, *paring ukuman*, *nunjuk*, *mutusaken*, *nemtokaken*,

mbatalaken, *melarang*, nolak, paring idi, paring pangapura, sarujuk, saha boten sarujuk. Pirembagan babagan *analisis* asiling panaliten inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a. Tindak Tutur Deklaratif Langsung Literal

Tindak tutur deklaratif langsung literal inggih menika *tindak tutur deklaratif* ingkang dipunujaraken kanthi ancas tuturan saha makna tetembungan ingkang sami kaliyan makna saha *fungsi* tuturan. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sampun sawatawis ibu boten kondur. Bapak ingkang waunipun katingal taksih gadhah pangajeng supados ibu kondur sansaya tipis pangajenganipun. Ing satunggaling dinten, bapak nimbali Darminah kanthi maksud paring pirsa dhateng Darminah babagan penggalhipun badhe krama malih kaliyan ibu ingkang anyar utawi ibu kuwalon.

Bapak : “Yen ibumu iku wis ora kena kaarep-arep kondure. Kabar panggonane bae ora genah... **Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.**”
(Data 4/KBP. 21)

Tuturan “*Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.*” kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah *modus* ingkang sami kaliyan maksud saking penuturipun. Bapak minangka *penutur* estu kagungan *modus* badhe ngandharaken putusanipun babagan niatipun badhe krama malih dhateng Darminah. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados ing kamus. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal*.

Adhedhasar titikanipun, *tindak tutur deklaratif* kanthi *jinis tindak tutur langsung literal* wonten ing panaliten menika kapanggihaken wonten sekawan

wujud *titikan tindak tutur deklaratif* inggih menika tembung kriya, *frasa bertingkat*, *nomina*, *adjektiva*, *klausa bebas*, *bertingkat*, saha ukara cariyos, pakon, pitakenan. Andharan saking jinis *tindak tutur deklaratif langsung literal* badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Jinis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung.

Tindak tutur deklaratif langsung literal ingkang kapanggihaken wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah kanthi wujud titikan tembung kriya gadhah *fungsi* kangge ngandharaken sarujuk, mutusaken, paring idi, nolak, saha *melarang*. *Data fungsi tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan tembung badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi* kangge ngandharaken tumindak sarujuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan tembung kanthi *fungsi* nyarujuki inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak sarujuk dhateng satunggaling bab, pirembagan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisisipun *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung kanthi *fungsi* nyarujuki badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah sowan inng griyanipun Mbok Nem, lajeng Mbok Nem nyuwun supados Darminah nyariyosaken kadospundi larah-larahipun ibu saha bapakipun Darminah saged pisahan.

Darminah: “Iya mbok, **dakcritani**, mumpung dina iki aku bisa rada tanek olehku sanja mrengs, marga ibu tindak,”
(*Data 1/KBP. 9*)

Tuturan “*Iya mbok, **dakcritani**, mumpung dina iki aku bisa rada tanek olehku sanja mrene, marga ibu tindak,*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak sarujuk. *Fungsi* nyarujuki kaandharaken kangge ngandharaken tumindak sarujuki utawi nyarujuki tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah nyarujuki panyuwunanipun Mbok Nem kangge nyriyosaken kadospundi larah-larahipun kulawarganipun Darminah sawatawis dipuntinggal ibu menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nyarujuki, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nyarujuki. *Satuan lingual* “*dakcritani*” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nyarujuki kanthi titikan tembung kriya amargi mratelakaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Mbok Nem. Darminah sowan ing griyanipun Mbok Nem, lajeng Mbok Nem nyuwun supados Darminah nyariyosaken kadospundi larah-larahipun ibu saha bapakipun Darminah saged pisahan.

b) *Fungsi* kangge mutusaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan tembung kanthi *fungsi* mutusaken inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge mutusaken satunggaling bab, pirembagan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Saking *data* tuturan ing salebeting Novel Kumpule Balung Pisah kapanggihaken *data tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung kanthi *fungsi* mutusaken. Pethikan *data* saha analisisipun badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Sundari lungguh ngadhep meja sinambi maos buku ing kamaripun, manahipun ketinggal boten jenjem. Piyambakipun nembe nengga kangmasipun ingkang boten sae polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan dhateng griyanipun. Piyambakipun ningali jendhela kanthi sajak kuatos, lajeng mutusaken badhe nutup jendhela menika.

Sundari: “*Wis wengi ngene, **daktutupe**, mengko yen teka rak thothok-thothok...*”
(*Data 59/KBP. 62*)

Tuturan “*Wis wengi ngene, **daktutupe**, mengko yen teka rak thothok-thothok...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundari mutusaken badhe nutup jendhela amargi sampun dalu dene Sundoro ingkang dipuntengga-tengga dereng ketinggal dunungipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “daktutupe” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundari ingkang dipuntujukaken kangge dhirnipun piyambak. Sundari lungguh ngadhep meja sinambi maos buku ing kamaripun, manahipun ketinggal boten jenjem. Piyambakipun nembe nengga kangmasipun ingkang boten sae polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan dhateng griyanipun. Piyambakipun ningali jendhela kanthi sajak kuatos, lajeng mutusaken badhe nutup jendhela menika.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung *fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darmono sampun nekad badhe tindak dhateng Purwodadi madosi ibunipun. Piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul sakepel kangge sangu dhateng Darminah. Darminah mutusaken badhe boten bobok, supados boten kerinan enjingipun kedah nyamektakaken sangu kangge Darmono saderengipun ibu kuwalon wungu.

Darminah: “**Ora**, yen keturon kerinan kabeh lak blahi...”

(Data 31/KBP. 38)

Tuturan “**Ora**, yen keturon kerinan kabeh lak blahi...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah mutusaken badhe boten bobok dalu menika supados benjing enjing saged nyawisaken sangu kangge Darmono saderengipun ibu wungu menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “ora” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darmono sampun nekad badhe tindak dhateng Purwodadi madosi ibunipun. Piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul sakepel kangge sangu dhateng Darminah. Darminah mutusaken badhe boten bobok, supados boten kerinan

enjingipun kedah nyamektakaken sangu kangge Darmono saderengipun ibu kuwalon wungu.

c) *Fungsi* kangge paring idi.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan tembung kanthi *fungsi* paring idi inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab, pirembagan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Saking *data* tuturan ing salebeting Novel Kumpule Balung Pisah kapanggihaken data *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung kanthi *fungsi* paring idi. Pethikan *data* saha analisisipun badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.
Mbok Nem: “**Enggih, enggih...** o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...”
 (Data 33/KBP. 42)

Tuturan “**Enggih, enggih...** o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken paring idi. *Fungsi* paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi panyuwunan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Mbok Nem paring idi dhateng Darminah ingkang pamit badhe wangsul nalika sowan ing dalemipun

Mbok Nem menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring idi, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring idi. *Satuan lingual* “enggih” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring idi kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Mbok Nem ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung *fungsi* paring idi wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah sakulawarga karawuhan tamu saking Pati inggih menika ibunipun Sundari. Darminah lajeng nyumanggakaken tamunipun supados mlebet ing salebeting griyanipun.

Darminah: “**Mangga...**”

(Data 106/KBP. 107)

Tuturan “***Mangga...***,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring idi. *Fungsi* paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi satunggaling panyuwunan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah paring idi kanthi nyumanggakaken tamunipun supados mlebet ing griyanipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring idi, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring idi. *Satuan lingual* “mangga...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nyarujuki kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge tamunipun. Darminah sakulawarga karawuhan tamu saking Pati inggih menika ibunipun Sundari. Darminah lajeng nyumanggakaken tamunipun supados mlebet ing salebeting griyanipun.

d) *Fungsi* kangge nolak.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan tembung kanthi *fungsi* nolak inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang

gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak nolak tumrap satunggaling bab, pirembagan, putusan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis tuturan ing salebeting Novel Kumpule Balung Pisah kapanggihaken *data tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung kanthi *fungsi* nolak badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Sundoro nyuwun gelangipun Sundari, ananging Sundari boten purun lajeng tawi badhe dipunijoli arta kemawon. Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli arta. Piyambakipun tetep kepengin gelangipun Sundari.
Sundoro: “**Ora...**, gelange iku bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.”
(*Data* 71/KBP. 66)

Tuturan “**Ora...**, gelange iku bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nolak. *Fungsi* nolak kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nolak tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Sundoro nolak Sundari minangka adhinipun ingkang tawi badhe ngijoli gelang ingkang dipunkajengaken kaliyan arta menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nolak, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nolak. *Satuan lingual* “ora” ing tuturan ing nginggil menika

minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nyarujuki kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundoro ingkang dipuntujukaken kangge Sundari. Sundoro nyuwun gelangipun Sundari, ananging Sundari boten purun lajeng tawi badhe dipunijoli arta kemawon. Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli arta. Piyambakipun tetep kepengin gelangipun Sundari.

e) *Fungsi kangge melarang.*

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan tembung kanthi *fungsi melarang* inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab, pirembagan, putusan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis tuturan ing salebeting Novel Kumpule Balung Pisah kapanggihaken data *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan tembung kanthi *fungsi melarang* badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Sukandar dhateng ing dalemipun Babah Dengkek, tiyang China ingkang dados tukang tadhah ingkang dipunmkasud dening Inspektur Akhmadi. Ingkang mbikakaen lawang inggih menika Nyonyah Dengkek. Sukandar ngendika bilih badhe pados padamelan. Nyonyah Dengkek ngendika bilih kedah nengga Babah Dengkek ingkang nembe resik-resik gudhang. Sukandar badhe nusul Babah kemawon dhateng gudhang, ananging dipunlarang dening nyonyah.

Nyonyah Dengkek: “**Ora...**, engko rak rampung wong lagi nata gudhang... lha kae wis mrene...”

(Data 83/KBP. 82)

Tuturan “**Ora...**, engko rak rampung wong lagi nata gudhang... lha kae wis mrene...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Nyonyah Dengkek *melarang* Sukandar ingkang badhe nusul Babah Dengkek dhateng gudhang menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “ora” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan tembung kriya amargi ngandharaken satunggaling tumindak.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Nyonyah Dengkek ingkang dipuntujukaken kangge Sukandar. Sukandar dhateng ing dalemipun Babah Dengkek, tiyang China ingkang dados tukang tadhah ingkang dipunmaksud dening Inspektur Akhmadi. Ingkang mbikakaen lawang inggih menika Nyonyah Dengkek. Sukandar ngendika

bilih badhe pados padamelan. Nyonyah Dengkek ngendika bilih kedah nengga Babah Dengkek ingkang nembe resik-resik gudhang. Sukandar badhe nusul Babah kemawon dhateng gudhang, ananging dipunlarang dening nyonyah.

2. Jinis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *frasa*.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual frasa*. *Tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan *frasa* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge ngandharaken nolak, melarang, boten sarujuk, sarujuk, mutusaken saha nunjuk. *Data fungsi tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan *frasa* badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi* kangge nolak.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa fungsi* nolak wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Bapak nembe mawon kondur saking kantor boten dipunsamektakaken dhahar dening ibu. Darminah lajeng nyamektakaken dhahar kangge bapak, ananging namung wonten sekul kaliyan sambel kemawon. Darminah tawi badhe numbasaken bapak lawuh, ananging bapak boten kersa.

Bapak: “**Ah, ora susah...** iki wae wis segere ora jamak,”
(Data 3/KBP. 11)

Tuturan “**Ah, ora susah...** iki wae wis segere ora jamak,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nolak.

Fungsi nolak kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nolak tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Bapak nolak Darminah ingkang tawi badhe numbasaken lawuh kangge bapak dhateng wande menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nolak, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nolak. *Satuan lingual* “ah, ora susah...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nolak kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘ora’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘susah’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Bapak nembe mawon kondur saking kantor boten dipunsamektakaken dhahar dening ibu. Darminah lajeng nyamektakaken dhahar kangge bapak, ananging namung wonten sekul kaliyan sambel kemawon. Darminah tawi badhe numbasaken bapak lawuh, ananging bapak boten kersa.

b) *Fungsi kangge melarang.*

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa fungsi melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.

Bapak: “Ooo, ora, ora... **aja kuwatir...**”
(Data 6/KBP. 22)

Tuturan “*Ooo, ora, ora... aja kuwatir...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi kangge ngandharaken tumindak melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak *melarang* sipados Darminah boten sisah kuwatos bilih ibu anyar mangke galak menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “aja kuwatir...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah

teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘aja’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘kuwatir’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *frasa fungsi melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah ingkang dipunpamiti dening Darmono sampun tamtu boten paring idi adhinipun menika kangge nindakaken tekadipun.
Darminah: “O, Allah, Dar, **aja..., aja..., aja tenan**, prasasat ngejur atiku yen kowe nganti nekad, Dar...”
 (Data 19/KBP. 35)

Tuturan “O, Allah, Dar, **aja..., aja..., aja tenan**, prasasat ngejur atiku yen kowe nganti nekad, Dar...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi kangge melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah *melarang* Darmono ingkang nekad badhe tindak saking griya kanthi ancas badhe madosi ibu amargisampun boten betah

kaliyan ibu kuwalon ingkang galak menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “aja tenan” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘aja’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘tenan’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darminah ingkang dipunpamiti dening Darmono sampun tamtu boten paring idi adhinipun menika kangge nindakaken tekadipun.

c) *Fungsi* kangge boten sarujuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa* kanthi *fungsi* boten sarujuk inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk tumrap satunggaling bab, pirembagan, putusan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud

titikan *frasa* kanthi *fungsi* boten sarujuk wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Sundoro tetep kepengin nginep. Piyambakipun protes amargi Sundari sampun sanjang bilih bapak-ibu nembe tindak jagong, kathah nyarenipun. Ananging Sundari tetep kemawon ajrih saha kuwatos bilih bapa saha ibu kondur sawayah-wayah.

Sundari: “**Ngonoa kae...**”

(Data 63/KBP. 64)

Tuturan “*Ngonoa kae...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. *Fungsi* boten sarujuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundari boten sarujuk tumrap putusanipun Sundoro inggih menika badhe nyare ing griyanipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge boten sarujuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge boten sarujuk. *Satuan lingual* “ngonoa kae” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* boten sarujuk kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*.

Tembung inti inggih menika ‘ngonoa’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘kae’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundari ingkang dipuntujukaken kangge Sundoro. Sundoro tetep kepengin nginep. Piyambakipun protes amargi Sundari sampun sanjang bilih bapak-ibu nembe tindak jagong, kathah nyarenipun. Ananging Sundari tetep kemawon ajrih saha kuwatos bilih bapa saha ibu kondur sawayah-wayah.

d) *Fungsi* kangge nyarujuki.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa fungsi* ngandharaken sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Babah Dengkek nawi Sukandar dados jongos ing dalemipun. Ingkang dipuntawi purun sanget.

Sukandar: “Welha **purun malih ta**, wong pancen pados padamelan kok.”
(Data 84/KBP. 82)

Tuturan “Welha **purun malih ta**, wong pancen pados padamelan kok.” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak sarujuk. *Fungsi* nyarujuki kaandharaken kangge ngandharaken tumindak sarujuk utawi nyarujuki tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sukandar nyarujuki putusanipun Babah Dengkek ingkang suka padamelan Sukandar dados jongosipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge ngandharaken sarujuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge ngandharaken sarujuk. *Satuan lingual* “purun malih, ta...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* ngandharaken sarujuk kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘purun’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘malih’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sukandar ingkang dipuntujukaken kangge Babah Dengkek. Babah Dengkek nawi Sukandar dados jongos ing dalemipun. Ingkang dipuntawi purun sanget.

e) *Fungsi* kangge mutusaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Layang saking Akhmadi isinipun inggih menika gadhah kekajengan supados Darminah bidhal dhateng dalemipun Mbok Nem saperlu pepanggihan kaliyan Akhmadi. Ananging Darminah sagedipun sowan mangke sonten, amargi samenika ibunipun wonten griya saha boten saged dipuntilar.

Darminah: “Suk kapan mbok, **mengko sore-sore bae**, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...”

(Data 51/KBP. 56)

Tuturan “*Suk kapan mbok, **mengko sore-sore bae**, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah mutusaken badhe sowan dhateng dalemipun Mbok Nem kangge nemoni Akhmadi mengke sonten menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “mengko sore-sore bae” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nolak kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi tetembungan ing *frasa* wonten perangan inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘ora’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘susah’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Mbok Nem. Layang saking Akhmadi isinipun inggih menika gadhah kekajengan supados Darminah bidhal dhateng dalemipun Mbok Nem saperlu pepanggihan kaliyan

Akhmadi. Ananging Darminah sagedipun sowan mangke sonten, amargi samenika ibunipun wonten griya saha boten saged dipuntilar.

f) *Fungsi* kangge nunjuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *frasa* kanthi *fungsi* nunjuk inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab, pirembagan, putusan menapa dene prakawis ingkang saged nyebabaken menapa dene ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *frasa* kanthi *fungsi* nunjuk wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli dhuwit. Piyambakipun tetep kepengin gelangipun Sundari.

Sundoro: “Ora..., **gelange iku** bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.”
(*Data* 72/KBP. 66)

Tuturan “Ora..., **gelange iku** bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan ingkang saged nyebabaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundoro nyuwun gelang dhateng Sundari kanthi nunjuk gelang ingkang nembe dipunginakaken dening Sundari menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nunjuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nunjuk. *Satuan lingual* “gelange iku” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nunjuk kanthi titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tetembungan ing *frasa* wonten perangan inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘gelange’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘iku’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundoro ingkang dipuntujukaken kangge Sundari. Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli dhuwit. Piyambakipun tetep kepingin gelangipun Sundari.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *frasa fungsi* nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Pak Dimin rumaos iba dhateng Darmono ingkang ketingal luwe saha kesel sanget, lajeng ngajak darmono dhateng dalemipun. Pak Dimin lajeng nepangaken Darmono dhateng putranipun saha dhawuh supados Darmono dipunbakaraken jagung.

Pak Dimin: “**Iki lho...**, mesakake... bakarna jagung kana. Bedhiyange gedhekna. Kowe rak durung mangan mau?”
(Data 115/KBP. 116)

Tuturan “*Iki lho..., mesakake... bakarna jagung kana. Bedhiyange gedhekna. Kowe rak durung mangan mau?*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembaran ingkang saged nyebabaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Pak Dimin nunjukaken Darmono dhateng Dimin putranipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nunjuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nunjuk. *Satuan lingual* “iki lho” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nunjuk kanthi titikan *frasa nomina* amargi kaperang saking tetembungan ingkang mratelakaken babagan satunggaling barang.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Pak Dimin ingkang dipuntujukaken kangge Dimin. Pak Dimin rumaos iba dhateng Darmono ingkang ketingal luwe saha kesel sanget, lajeng ngajak darmono dhateng dalemipun. Pak Dimin lajeng nepangaken Darmono dhateng putranipun saha dhawuh supados Darmono dipunbakaraken jagung.

3. Jinis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa*.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual klausa*. *Tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan *klausa* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge ngandharaken *melarang*, nemtokaken, mutusaken, paring idi, nunjuk, paring pangapura saha paring nama. *Data fungsi tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan *kalusa* badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi kangge melarang*.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* ngandharaken tumindak *melarang* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darmanto nyuwun tempe dhateng ibu, ananging boten dipunparingi malah dicethot ngantos pupunipun gosong. Lajeng Darmanto mara dhateng Bapak kanthi dleweren eluh. Bapak ngereh-reh Darmanto supados boten rewel malih.

Bapak: “**Mula aja rewel**, ya, mundhak dicethot ibu..., aja nakal,”
(Data 2/KBP. 10)

Tuturan “**Mula aja rewel**, ya, mundhak dicethot ibu..., aja nakal,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan

ingkang anyar. Bapak ngereh-reh Darmanto supados boten rewel milih menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “mula aja rewel...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan *klausa* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun jelas gadhah maksud supados *mitra tutur* boten rewel.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darmanto. Darmanto nyuwun tempe dhateng ibu, ananging boten dipunparingi malah dicethot ngantos pupunipun gosong. Lajeng Darmanto mara dhateng Bapak kanthi dleweren eluh. Bapak ngereh-reh Darmanto supados boten rewel malih.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa fungsi* ngandharaken *melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.

Bapak: “Iku ta kang dokkuwatirake? **O, aja was atimu, ndhuk**, kabeh iku wis dakpikir dawa, wis daktimbang-timbang, kaya-kaya pilihane bapak ora bakal nguciwani. Ibumu anyar mesthi bakal gemati marang kowe lan adhi-adhimu kabeh,”
(Data 7/KBP. 22)

Tuturan “*Iku ta kang dokkuwatirake? O, aja was atimu, ndhuk*, kabeh iku wis dakpikir dawa, wis daktimbang-timbang, kaya-kaya pilihane bapak ora bakal nguciwani. Ibumu anyar mesthi bakal gemati marang kowe lan adhi-adhimu kabeh,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak ngendika supados Darminah boten usah kuwatos babagan calon ibu kuwalon mangke galak menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “aja was atimu” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan *klausula terikat* amargi awujud kempalan saking

tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun gadhah makna ingkang jelas inggih menika supados *mitra tutur* boten was manahipun.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.

b) *Fungsi* kangge nemtokaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* nemtokaken inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab, pirembagan, menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* nemtokaken wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah dhawuh dhateng Darmono supados enggal-enggal bobok, amargi benjang pajar Darmono kedah bidhal kangge madosi ibu. Darmono badhe dipungugah tabuh setengah sekawan supados boten kasiyangen.

Darminah: “O... ra..., Wis, saiki ndang turua, **sesuk dakgugah jam setengah papat...**”
(Data 30/KBP. 38)

Tuturan “O... ra..., Wis, saiki ndang turua, **sesuk dakgugah jam setengah papat...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi nemtokaken asil saking satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah nemtokaken kanthi dhawuh supados Darmono engal turu, piyambakipun nemtokaken badhe nggugah adhinipun menika benjing enjing tabuh setengah sekawan enjing menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nemtokaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nemtokaken.

Satuan lingual “sesuk dakgugah jam setengah papat...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nemtokaken kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Kempalan tetembungan ing tuturan menika kaperang saking gangsal tembung

ingkang ngemot jejer ing *morfem* ‘dak’ saha wasesa ‘gugah’ ing tembung ‘dakgugah’. Tuturan ing nginggil ugi sampun gadhah makna ingkang jelas inggih menika *penutur* badhe nggugah *mitra tutur* benjing tabuh setengah sekawan.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darminah dhawuh dhateng Darmono supados enggal-enggal bobok, amargi benjang pajar Darmono kedah bidhal kangge madosi ibu. Darmono badhe dipungugah tabuh setengah sekawan supados boten kasiyangan.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa fungsi* ngandharaken nolak wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Akhmadi dipuncritani perkawis Darminah ingkang badhe kajodhokaken lajeng nemtokaken kadospundi caranipun supados jejodhonan menika saged kaatalaken. Akhmadi ugi boten purun menawi namung ngalah kemawon kaliyan Parjono. Pramila Akhmadi badhe nyuwun dhateng bapak saha mbudidaya supados piyambakipun kaliyan Darminah saged kalakon anggenipun badhe palakrami.

Akhmadi: “**Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae...** Nanging..., aku percaya, yen digandhuli temenan mesthine bapak iya kersa ambiyantu... tegese kena diarep-arep bisa melu ndhuwa marang kersane ibu... Mula saiki, Dhik, ora perlu susah-susah pikiranmu. Disabar sawatara; aku dhewe mengko kang bakal nyuwun marang bapak lan ambudidaya bisane kelakon. Pokoking perkara iku gumantung ana bapak... Angger bapak wis marengake... kabeh dudu apa-apa...”
(Data 57/KBP. 60)

Tuturan “***Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae...***”

kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken

tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Akhmadi nemtokaken menawi perkawis Darminah pancanganipun badhe kajodhokaken, piyambakipun boten namung ngalah kemawon menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nemtokaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nemtokaken. *Satuan lingual* “Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nemtokaken kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejjer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan menika sampun jelas gadhah makna penutur boten namung badhe ngalah kemawon babagan perkawis ingkang nembe dipunadhepi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Akhmadi ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Akhmadi dipuncritani perkawis Darminah ingkang badhe kajodhokaken lajeng nemtokaken kadospundi caranipun supados jejodhonan menika saged kaatalaken.

Akhmadi ugi boten purun menawi namung ngalah kemawon kaliyan Parjono. Pramila Akhmadi badhe nyuwun dhateng bapak saha mbudidaya supados piyambakipun kaliyan Darminah saged kalakon anggenipun badhe palakrami.

c) *Fungsi* kangge mutusaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Ibu kuwalon ugi tetep boten kersa ngalah, piyambakipun tetep gadhah kekajengan supados Darminah purun krama kaliyan Parjono. Piyambakipun ngemutaken malih bilih darminah sampun karembag dipunjodhokaken kaliyan Parjono.

Ibu kuwalon: “Lo kepriye ta kuwi... **kowe wis karembug bakal kajodhokake Parjono...**”
(Data 46/KBP. 53)

Tuturan “*Lo kepriye ta kuwi... kowe wis karembug bakal kajodhokake Parjono...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu kuwalon ngendika bilih piyambakipun sampun mutusaken Darminah kajodhokaken kaliyan Parjono menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan

menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge mutusaken.

Satuan lingual “kowe wis karembug bakal kajodhokake Parjono...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan *klausa* bebas amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun jelas gadhah makna inggih menika mitra tutur sampun dipunjodhokaken kaliyan Parjono.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Ibu kuwalon ugi tetep boten kersa ngalah, piyambakipun tetep gadhah kekajengan supados Darminah purun krama kaliyan Parjono. Piyambakipun ngemutaken malih bilih darminah sampun karembag dipunjodhokaken kaliyan Parjono.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah cariyos dhateng Akhmadi bilih piyambakipun badhe kajodhokaken kaliyan Parjono dening ibu. Akhmadi nyuwun pirsane, menapa Darminah sampun nyaguhi panyuwunanipun ibu menapa dereng. Lajeng Darminah mangsuli menawi piyambakipun boten badhe nyaguhi perkawis jejodhonan menika.

Darminah: “**Durung lan pancen niyat ora bakal saguh,**”
(Data 55/KBP. 59)

Tuturan “***Durung lan pancen niyat ora bakal saguh,***” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi asil saking satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah mutusaken kangge boten nyaguhi putusan saking ibu inggih menika jejodhonan kaliyan Parjono menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “**Durung lan pancen niyat ora bakal saguh,**” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan *klausula terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan menika sampun jelas gadhah makna bilih *penutur* boten badhe nyaguhi bab perkawis ingkang nembe dipunngendikakaken.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Akhmadi.

Darminah cariyos dhateng Akhmadi bilih piyambakipun badhe kajodhokaken kaliyan Parjono dening ibu. Akhmadi nyuwun pirsu, menapa Darminah sampun nyaguhi panyuwunanipun ibu menapa dereng. Lajeng Darminah mangsuli menawi piyambakipun boten badhe nyaguhi perkawis jejodhonan menika.

d) *Fungsi kangge paring idi.*

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* paring idi wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah saha Akhmadi sami kangsenan ing daleme Mbok Nem. Mbok Nem ugi tumut gineman kaliyan Darminah saha Akhmadi, ananging nembe sekedhap anggenipun gineman Mbok Nem nyumanggakaken Akhmadi saha Darminah ngalajengaken gineman lajeng pamit badhe nggoreng kacang ing pawon.
Mbok Nem: “**Empun saniki disekecakake olehe sami rembagan,** kula gorengake mil-milan kacang...”
(Data 54/KBP. 58)

Tuturan “**Empun saniki disekecakake olehe sami rembagan,** kula gorengake mil-milan kacang...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring idi. *Fungsi* paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi panyuwunan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Mbok Nem nyumanggakaken ingkang ateges paring idi dhateng Darminah saha Akhmadi kangge gineman ing dalemipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring idi, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring idi.

Satuan lingual “Empun saniki disekecakake olehe sami rembagan” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring idi kanthi titikan *klausula terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun jelas gadhah makna inggih menika *penutur* nyumanggakaken ingkang ateges paring idi dhateng *mitra tutur* supados sami rembagan.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Mbok Nem ingkang dipuntujukaken kangge Darminah saha Akhmadi. Darminah saha Akhmadi sami kangsenan ing daleme Mbok Nem. Mbok Nem ugi tumut gineman kaliyan Darminah saha Akhmadi, ananging nembe sekedhap anggenipun gineman Mbok Nem nyumanggakaken Akhmadi saha Darminah ngalajengaken gineman lajeng pamit badhe nggoreng kacang ing pawon.

e) *Fungsi* kangge nunjuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* ngandharaken nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Inspektur Akhmadi dhateng kalurahan, wonte Pak Lurah saha tamunipun. Lajeng Pak Lurah nepangaken dhateng Inspektur Akhmadi bilih tamunipun inggih menika Inspektur Yoyok.
Pak Lurah: “Pak Inspektur..., dipuntepangaken..., **punika tamu saking Semarang...**”
(Data 97/KBP. 100)

Tuturan “*Pak Inspektur..., dipuntepangaken..., **punika tamu saking Semarang...***” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan ingkang saged nyebabaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Pak Lurah nepangaken kanthi nunjuk Inspektur Yoyok dhateng Inspektur Akhmadi menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nunjuk, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge nunjuk. *Satuan lingual* “*Punika tamu saking Semarang...*” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nolak kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara

utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan menika sampun jelas gadhah makna *penutur* nepangaken tamunipun dhateng *mitra tutur*.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Pak Lurah ingkang dipuntujukaken kangge Inspektur Akhmadi. Inspektur Akhmadi dhateng kalurahan, wonte Pak Lurah saha tamunipun. Lajeng Pak Lurah nepangaken dhateng Inspektur Akhmadi bilih tamunipun inggih menika Inspektur Yoyok.

f) *Fungsi* kangge paring pangapura.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* paring pangapura inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak paring pangapura tumrap satunggaling bab, kalepatan menapa dene prakawis saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* paring pangapura wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Ibu nyuwun pangapura dhateng bapak amargi jaman rumiyin nindakaken tumindak ingkang awon, inggih menika nilar bapak saha putra-putranipun namung kangge ngoyak tiyang kakung ingkang boten jelas, namung badhe ngrontogi bandhanipun ibu.

Bapak: “**Bu, sing wis ya wis...**,”
(*Data* 112/KBP. 110)

Tuturan “**Bu, sing wis ya wis...**,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring pangapura. *Fungsi* paring pangapura kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring pangapura tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi satunggaling kalepatan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak ngendika supados ibu boten usah ngemut-emut jaman rumiyin nalika ibu nyuwun pangapura dhateng bapak menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring pangapura, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge paring pangapura.

Satuan lingual “Bu, sing wis ya wis...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring pangapura kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan menika sampun jelas gadhah maksud inggih menika penutur boten kepengin ngemut-emut kadadosan riyin ingkang ateges sampun paring pangapura dhateng mitra tutur babagan kalepatanipun kala rumiyin.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge ibu. Ibu nyuwun pangapura dhateng bapak amargi jaman rumiyin nindakaken tumindak ingkang awon, inggih menika nilar bapak saha putra-putranipun namung kangge ngoyak tiyang kakung ingkang boten jelas, namung badhe ngrontogi bandhanipun ibu.

g) *Fungsi* kangge paring nama.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* paring nama inggih menika *tindak tutur deklaratif langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak paring nama tumrap satunggaling bab, perangan ingkang saged dipunparingi nama supados langkung gampil anggenipun nengeri saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan *klausa* kanthi *fungsi* paring nama wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Darmanto sasampunipun ngertos bilih dalemipun bapak ing Jalan Getas, lajeng nyuwun pirsa nomeripun dalemipun bapak dhateng Pak Guna. Ananging Pak Guna boten mangertos, piyambakipun namung suka tetenger kanthi nama “dalemipun Inspektur Pulisi Akhmadi”.

Pak Guna: “E, nomore aku ora apal..., nanging gampang golek-golekane, **angger takon daleme Inspektur Pulisi Akhmadi mesthi akeh sing bisa nuduhake...**”

(*Data* 73/KBP. 72)

Tuturan “E, nomore aku ora apal..., nanging gampang golek-golekane, **angger takon daleme Inspektur Pulisi Akhmadi mesthi akeh sing bisa**

nuduhake...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring nama. *Fungsi* paring nama kaandharaken gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak paring nama tumrap satunggaling bab, perangan ingkang saged dipunparingi nama supados langkung gampil anggenipun nengeri saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Pak Guna paring nama dalemipun bapak kanthi nama ‘dalemipun Inspektur Akhmadi’ menika minangka tetenger supados Darmanto gampil anggenipun madosi menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring nama, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring nama.

Satuan lingual “angger takon daleme Inspektur Pulisi Akhmadi mesthi akeh sing bisa nuduhake...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring nama kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan menika sampun jelas gadhah makna inggih menika penutur nengeri kanthi paring nama dalemipun Inspektur Akhmadi supdos *mitra tutur* gampil anggenipun madosi alamat.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Pak Guna ingkang dipuntujukaken kangge Darmanto. Darmanto sasampunipun ngertos bilih dalemipun bapak ing Jalan Getas, lajeng nyuwun pirsa nomeripun dalemipun bapak dhateng Pak Guna. Ananging Pak Guna boten mangertos, piyambakipun namung suka tetenger kanthi nama “dalemipun Inspektur Pulisi Akhmadi”.

4. Jinis *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual* ukara. *Tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan ukara wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge ngandharaken mutusaken, sarujuk, *melarang*, boten sarujuk, nemtokaken, paring idi, paring nama saha nunjuk. *Data fungsi tindak tutur deklaratif langsung literal* kanthi wujud titikan ukara badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi* kangge mutusaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sapaninggalipun ibu, bapak naung piyambakan. Ing sawijining dinten bapak ngendika dhateng Darminah saha adhi-adhinipun bilih sekedhap malih bakal gadhah ibu anyar. Bapak badhe krama malih.

Bapak: “Yen ibumu iku wis ora kena kaarep-arep kondure. Kabar panggonane bae ora genah... **Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.**”

(Data 4/KBP. 21)

Tuturan “Yen ibumu iku wis ora kena kaarep-arep kondure. Kabar panggonane bae ora genah... **Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi asil saking satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Bapak ngandharaken putusanipun dhateng Darminah bilih piyambakipun badhe krama malih menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk.” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Sapaninggalipun ibu, bapak naung piyambakan. Ing sawijining dinten bapak ngendika dhateng Darminah saha adhi-adhinipun bilih sekedhap malih bakal gadhah ibu anyar. Bapak badhe krama malih.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Ing sawijining dalu, Darmono boten saged turu, piyambakipun namung ngrintih drijinipun rumaos sakit amargi wau sontene nembe mawon dipunpala bapak ibu. Darmono sampun boten tahan kaliyan kahanan ing griya ingkang boten sae. Piyambakipun sampun tekad badhe nusul ibu.

Darmono: “**Aku arep nusul ibu, Yu...** Nggoleki ibu saketemune...”
(Data 18/KBP. 35)

Tuturan “**Aku arep nusul ibu, Yu...** Nggoleki ibu saketemune...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi damel putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang beda utawi anyar. Darmono mutusaken bilih piyambakipun sampun nekad badhe tindakan nusul ibu dumugi ketemu menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge mutusaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge mutusaken. *Satuan lingual* “Aku arep nusul ibu, Yu...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* mutusaken kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darmono ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Ing sawijining dalu, Darmono boten saged turu, piyambakipun namung ngrintih drijinipun rumaos sakit amargi wau sontene nembe mawon dipunpala bapak ibu. Darmono sampun boten tahan kaliyan kahanan ing griya ingkang boten sae. Piyambakipun sampun tekad badhe nusul ibu.

b) *Fungsi* kangge ngandharaken tumindak sarujuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sasampunipun dipunyakiniaken dening bapak bilih calon ibu anyar boten galak, Darminah lajeng namung saged pitados saha sarujuk kaliyan putusanipun Bapak ingkang badhe krama malih.

Darminah: **“Kula namung ndherek karsanipun Bapak...”**

(Data 8/KBP. 22)

Tuturan “*Kula namung ndherek karsanipun Bapak...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak sarujuk. *Fungsi* nyarujuki kaandharaken kangge ngandharaken tumindak sarujuk utawi nyarujuki tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah nyarujuki putusanipun bapak inggih menika badhe krama malih menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge ngandharaken tumindak sarujuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge ngandharaken tumindak sarujuk. *Satuan lingual* “Kula namung ndherek karsanipun bapak...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nyarujuki kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge bapak. Sasampunipun dipunyakinaken dening bapak bilih calon ibu anyar boten galak, Darminah lajeng namung saged pitados saha sarujuk kaliyan putusanipun Bapak ingkang badhe krama malih.

c) *Fungsi kangge melarang.*

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken tumindak *melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah bingah sanget amargi Mbok Nem badhe tumut piyambakipun menawi benjang sampun krama. Darminah ugi pesen dhateng Mbok Nem supados boten sowa dhateng griya, mangke mundhak mangertos ibu kuwalon, malah salah kedaden.

Darminah: “Iya, ya mbok tenan, ya? **Anu... saiki kaya kandhaku gek anu kae kowe ora susah dolan-dolan mrana**, sanajan mung nemoni bapak. Mengko mundhak... eee, yen salah kedaden...”
(Data 37/KBP. 42)

Tuturan “Iya, ya mbok tenan, ya? **Anu... saiki kaya kandhaku gek anu kae kowe ora susah dolan-dolan mrana**, sanajan mung nemoni bapak. Mengko mundhak... eee, yen salah kedaden...” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi* nyarujuki kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah *melarang* Mbok Nem dolan ing griyanipun senadyan namung nemoni bapak, amargi menawi mangke ibu kuwalon mangertos mundhak salah kedaden menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika.

Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “Anu... saiki kaya kandhaku gek anu kae kowe ora susah dolan-dolan mrana,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan ukara pakon amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring prentah.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Mbok Nem. Darminah bingah sanget amargi Mbok Nem badhe tumut piyambakipun menawi benjang sampun krama. Darminah ugi pesen dhateng Mbok Nem supados boten sowa dhateng griya, mangke mundhak mangertos ibu kuwalon, malah salah kedaden.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah nembe mawon wangsul saking dalemipun Mbok Nem, Darminah mirsani Mini saha Manto sami nangis, dene ibu muring-muring sanget astanipun nuthuki Mini saha Manto gantosan. Darminah badhe protes ananging dereng rampung anggenipun matur sampun dipunwangsulni Ibu.

Ibu kuwalon: ”**Kowe ora susah caturan warna-warna,... ngelingana pagaweanmu... Kae genthong kothong durung diiseni...**”
(Data 39/KBP. 43)

Tuturan “**Kowe ora susah caturan warna-warna,... ngelingana pagaweanmu... Kae genthong kothong durung diiseni...**” kalebet *tindak tutur*

deklaratif amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu kuwalon *melarang* Darminah supados boten protes saha caturan werni-werni menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge *melarang*, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge *melarang*. *Satuan lingual* “Kowe ora susah caturan warna-warna...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi melarang* kanthi titikan ukara pakon amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring prentah.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah nembe mawon wangsul saking dalemipun Mbok Nem, Darminah mirsani Mini saha Manto sami nangis, dene ibu muring-muring sanget astanipun nuthuki Mini saha Manto gantosan. Darminah badhe protes ananging dereng rampung anggenipun matur sampun dipunwangsuli dening Ibu.

d) *Fungsi* kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara fungsi ngandharaken boten sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darmini boten sarujuk menawi piyambakipun boten dipunidinaken tumut kangmasipun. Piyambakipun tetep kemawon kepengin tumut Darmono madosi ibu.

Darmini: “**Emoh, mas... aku melu tenan... aku emoh yen ditinggal...**”
(Data 21/KBP. 36)

Tuturan “**Emoh, mas... aku melu tenan... aku emoh yen ditinggal...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah fungsi boten sarujuk. Fungsi boten sarujuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten nyarujuki tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darmini boten purun dipuntilar kaliyan Darmono, piyambakipun kepengin tumut Darmono menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge boten nyarujuki, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge boten nyarujuki. *Satuan lingual* “Emoh, mas... aku melu tenan... Aku emoh yen ditinggal...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* boten sarujuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darmini ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darmini boten sarujuk menawi piyambakipun boten dipunidinaken tumut kangmasipun. Piyambakipun tetep kemawon kepengin tumut Darmono madosi ibu.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* boten sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Mini saha Manto karembug badhe tumut pakdhe saha budhe dhateng Makassar. Darminah ugi pengen supados angsal ndherek pakdhe saha budhe, ananging dipungondheli kaliyan bapakipun. Raosipun kados cuwa sanget, ananging putusanipun bapak ugi kedah dipuntampi.

Bapak: **“Yen Darminah melu pisan aku ora mrayogakake banget,** ing kene kanggo rewang-rewang ibune. Utawa maneh wong bocah wis gedhe ngarepake omah-omah barang,”
(Data 42/KBP. 47)

Tuturan **“Yen Darminah melu pisan aku ora mrayogakake banget,** ing kene kanggo rewang-rewang ibune. Utawa maneh wong bocah wis gedhe ngarepake omah-omah barang,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* boten sarujuk. *Fungsi* boten sarujuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten nyarujuki tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak nggendholi saha boten nyarujuki bilih Darminah

ugi badhe tumut pakdhe budhe kados Darmini saha Darmanto menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge boten nyarujuki, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge boten nyarujuk. *Satuan lingual* “Yen Darminah melu pisan aku ora mrayogakake banget” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* boten sarujuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Mini saha Manto karembug badhe tumut pakdhe saha budhe dhateng Makassar. Darminah ugi pengen supados angsal ndherek pakdhe saha budhe, ananging dipungondheli kaliyan bapakipun. Raosipun kados cuwa sanget, ananging putusanipun bapak ugi kedah dipuntampi.

e) *Fungsi* kangge nemtokaken.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* nemtokaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah sanget boten rila kaliyan purtusanipun Darmono ingkang nekad badhe tindakan madosi ibu, ananging menawi dipunpikir-pikir wonten leresipun ugi menawi Darmono kasil anggenipun madosi ibu. Akhiripun Darminah nyuwun pirsu dhateng Darmono babagan rancangan adhinipun menika anggenipun badhe nusul ibu senadyan manahipun taksih dereng rila adhinipun badhe tindakan tebih. Darmono lajeng ngandharaken rancanganipun. Darmono lajeng ngandharaken rancangan ingkang sampun katemtokaken.

Darmono: **“Rancanganku ngulon, Yu... nyang Purwodadi dhisik... Yen Purwodadi ora ana, terus nggoleki ngulon nyang Semarang utawa ngidul nyang tlatah Sala...”**
(Data 23/KBP. 37)

Tuturan **“Rancanganku ngulon, Yu... nyang Purwodadi dhisik... Yen Purwodadi ora ana, terus nggoleki ngulon nyang Semarang utawa ngidul nyang tlatah Sala...”** kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darmono ngandharaken rancanganipun babagan tindakan madosi ibu ingkang sampun katemtokaken nalika dipunsuwuni pirsu dening Darminah menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nemtokaken, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nemtokaken.

Satuan lingual “Rancanganku ngulon, Yu... nyang Purwodadi dhisik... Yen Purwodadi ora ana, terus nggoleki ngulon nyang Semarang utawa ngidul nyang tlatah Sala...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nemtokaken kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darmono ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah sanget boten rila kaliyan purtuskipun Darmono ingkang nekad badhe tindakan madosi ibu, ananging menawi dipunpikir-pikir wonten leresipun ugi menawi Darmono kasil anggenipun madosi ibu. Akhiripun Darminah nyuwun pirsa dhateng Darmono babagan rancangan adhinipun menika anggenipun badhe nusul ibu senadyan manahipun taksih dereng rila adhinipun badhe tindakan tebih. Darmono lajeng ngandharaken rancanganipun. Darmono lajeng ngandharaken rancangan ingkang sampun katemtokaken.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* nemtokaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sundoro kepengin nyare ing griyanipun Sundari. Piyambakipun nemtokaken menawi badhe ngaso ing kursi ingkang dipuntata jejer-jejer supados saged kangge sare.

Sundoro: “**Mengko dak nata kursi kene wae...**”
(Data 65/KBP. 64)

Tuturan “***Mengko dak nata kursi kene wae...***” *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundoro nemtokaken badhe ngaso ing kursi ingkang badhe dipuntata jejer-jejer menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknanipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nemtokaken, wondene maknanipun tembung menika ugi kangge nemtokaken. *Satuan lingual* “***Mengko daknata kursi kene wae...***” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nemtokaken kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundoro ingkang dipuntujukaken kangge Sundari. Sundoro kepengin nyare ing griyanipun Sundari. Piyambakipun nemtokaken menawi badhe ngaso ing kursi ingkang dipuntata jejer-jejer supados saged kangge sare.

f) *Fungsi* kangge paring idi.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara fungsi ngandharaken paring idi wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darmono matur dhateng Darminah bilih piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul sawungkus benjing enjing nalika badhe bidhal madosi ibu. Darminah paring idi dhateng adhinipun, lajeng ngandharaken bilih benjing enjing badhe mungsaken Darmono sekul kangge sangu sarapan ing dalan.

Darminah: **“Iya..., sesuk daktangi sing esuk sadurunge ibu wungu... olehmu mangan nyang ngendi? Apa ana ngisor... aadhuh...”**
(Data 27/KBP. 37)

Tuturan “*Darminah: “Iya..., sesuk daktangi sing esuk sadurunge ibu wungu... olehmu mangan nyang ngendi? Apa ana ngisor... aadhuh...”* kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah fungsi kangge ngandharaken tumindak paring idi. Fungsi paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis, pirembaran menapa dene panyuwunan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah nyaguhi nyaguhi utawi paring idi panyuwunanipun Darmono nyuwun dipunsangoni sekul sabuntel kangge sangu menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring idi, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring idi. *Satuan lingual* “Iya..., sesuk daktangi sing

esuk sadurunge ibu wungu...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring idi kanthi titikan ukara amargi gadhah *struktur* ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darmono matur dhateng Darminah bilih piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul sawungkus benjing enjing nalika badhe bidhal madosi ibu. Darminah paring idi dhateng adhinipun, lajeng ngandharaken bilih benjing enjing badhe mungsaken Darmono sekul kangge sangu sarapan ing dalan.

g) *Fungsi* kangge paring nama.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* paring nama wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Inspektur Akhmadi lajeng jumeneng, nyedhaki kamaripun Kandar. Kandar boten purun dijak mlebet ing griya amargi mindhak kemutan tiyang sepuhipun. Kandar boten kemutan tiyang sepuhipun amargi sampun dipuntilar nalika taksih alit. Namung fotonipun kemawon ingkang taksih dipunsimpen. Bapik ningali fotonipun Kandar lajeng kaget, jebul fotonipun Kandar menika foto putranipun bapak rumiyin kaliyan ibu kuwalon.

Bapak: “Foto iki digawe nalika anake isih cilik... **Nalika semono dakjenengake Iskandar...** Eeeemmm..., dadi sing dipangku iku anake, sing ngadeg sisih kiwaku... Lha foto sijine iki... mung karo Kandar tok. Kandar sajak wis gedhe iki..., ana ngendi olehe foto?”
(Data 121/KBP. 127)

Tuturan “*Foto iki digawe nalika anake isih cilik... Nalika semono dakjenengake Iskandar... Eeeemmm..., dadi sing dipangku iku anake, sing ngadeg sisih kiwaku... Lha foto sijine iki... mung karo Kandar tok. Kandar sajak wis gedhe iki..., ana ngendi olehe foto?*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring nama.

Fungsi paring nama kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring nama tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi perangan ingkang saged dipunparingi nama saha saged dipunparingi tetenger kanthi paring nama saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak ngendika bilih rikala rumiyin piyambakipun mariingi nama putranipun kaliyan ibu kuwalon Iskandar menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge paring nama, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge paring nama. *Satuan lingual* “Nalika semono dakjenengake Iskandar...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring nama kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah, Mbok

Nem, Darmono, Darmanto, Darmini, Sundari saha Sumarti. Inspektur Akhmadi lajeng jumeneng, nyedhaki kamaripun Kandar. Kandar boten purun dijak mlebet ing griya amargi mindhak kemutan tiyang sepuhipun. Kandar boten kemutan tiyang sepuhipun amargi sampun dipuntilar nalika taksih alit. Namung fotonipun kemawon ingkang taksih dipunsimpen. Bapik ningali fotonipun Kandar lajeng kaget, jebul fotonipun Kandar menika foto putranipun bapak rumiyin kaliyan ibu kuwalon.

h) Fungsi kangge nunjuk.

Tindak tutur deklaratif langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah bidhal dhateng peken blanja sabenipun. Dumadakan gegeripun rumaos dicablek. Bareng noleh, jebulipun Mbok Nem. Mbok Nem nampakaken layang dhateng Darminah sinambi bisik-bisik. Layang menika layang saking Akhmadi kangge Darminah.

Mbok Nem: “**Niki king calon keng raka... mas Akhmadi...**”

(Data 50/KBP. 56)

Tuturan “**Niki king calon keng raka... mas Akhmadi...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Mbok Nem ngulungaken layang dhateng Darminah sinambi bisik-bisik nunjukaken bilih

layang menika saking Mas Akhmadi, calonipun Darminah menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nunjuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nunjuk. *Satuan lingual* “Niki king calon keng raka... mas Akhmadi...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nunjuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Mbok Nem ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah bidhal dhateng peken blanja sabenipun. Dumadakan gejeripun rumaos dicablek. Bareng noleh, jebulipun Mbok Nem. Mbok Nem nampakaken layang dhateng Darminah sinambi bisik-bisik. Layang menika layang saking Akhmadi kangge Darminah.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Ing sawijining dalu nalika ngawasi Kartobelong, Inspektur Akhmadi saha Sukandar ngawasi malih ing pinggiran kali lajeng Sukandar

nudingi gubug ingkang dumunung radi tebih saking papanipun ndhodhok.

Sukandar: “**Punika lho, pak, gubugipun tiyang njala ingkang kula aturaken wau...,**”

(Data 94/KBP. 96)

Tuturan “**Punika lho, pak, gubugipun tiyang njala ingkang kula aturaken wau...,**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sukandar nunjukaken gubugipun tiyang njala ingkang nembe dipunawasi dening Inspektur Akhmadi menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jenis tindak tutur langsung literal* amargi gadhah ancas tuturan saha maknaipun tetembungan saking tuturan menika sami kaliyan menapa ingkang dipunmaksud kaliyan tuturan menika. Ancas tuturanipun inggih menika kangge nunjuk, wondene maknaipun tembung menika ugi kangge nunjuk. *Satuan lingual* “Punika lho, pak, gubugipun tiyang njala ingkang kula aturaken wau...,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* nunjuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sukandar ingkang dipuntujukaken kangge Inspektur

Akhmadi. Ing sawijining dalu nalika ngawasi Kartobelong, Inspektur Akhmadi saha Sukandar ngawasi malih ing pinggiran kali lajeng Sukandar nudingi gubug ingkang dumunung radi tebih saking papanipun ndhodhok.

b. Tindak Tutur Deklaratif Tidak Langsung Literal

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal inggih menika *tindak tutur deklaratif* ingkang dipunujaraken kanthi ancas tuturan ingkang beda kaliyan ancas aslinipun dene makna tetembunganipun sami kaliyan kawontenan. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah ingkang mangertos bilih Sundari badhe ngajak ibunipun dhateng Purwodadi lajeng rumaos bingah sanget. Piyambakipun pesen dhateng Sundari supados benjing ibunipun Sundari dipunajak dolan giyanipun, supados saged sami tepang.

Darminah: “Wela, kebeneran, durung nganti disowani wis arep tindak mrene. **Besuk diaturi pinarak mrene lho, Dhik.** Utawa dhik Sun paring kabar mrene, aku sowan daleme kana”
(Data 78/KBP. 79)

Tuturan “*Wela, kebeneran, durung nganti disowani wis arep tindak mrene. **Besuk diaturi pinarak mrene lho, Dhik.** Utawa dhik Sun paring kabar mrene, aku sowan daleme kana*” kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan modus sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara prentah, dene maksudipun kangge paring idi. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal*.

Adhedhasar titikanipun, *tindak tutur deklaratif* kanthi *jinis tindak tutur tidak langsung literal* wonten ing panaliten menika kapanggihaken wonten kalih

wujud *titikan tindak tutur deklaratif* inggih menika *klausa* saha ukara. Andharan saking jinis *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Jinis *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud *titikan klausa*.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual klausa*. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* kanthi wujud *titikan klausa* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge ngandharaken paring idi, *melarang* saha nemtokaken. *Data fungsi tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* kanthi wujud *titikan klausa* badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi* kangge paring idi.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud *titikan klausa fungsi* paring idi wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Ibu ingkang waunipun boten maringaken idi Mini saha Manto nedha kepeksa mbikak lemari dhahar kanthi kasar mundhutake sekul Mini saha Manto sasampunipun dipunrayu dening Darminah. Suwaranipun pating klonthang.

Ibu kuwalon: “**Enya, iki, jangane kana jupuke..., kae jangan bening kuwali kae.**”

(Data 10/KBP. 26)

Tuturan “**Enya, iki, jangane kana jupuke..., kae jangan bening kuwali kae.**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken

tumindak paring idi. *Fungsi* paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak maringaken idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi satunggaling panyuwunan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu ingkang waunipun boten paring idi Mini saha Mano nedha sasampunipun dipunrayu dening Darminah lajeng maringaken idi, sinaosa anggenipun ngendika boten sae menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara kanthi makna nunjuk, dene maksudipun kangge paring idi. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Enya, iki, jangane kana jupuke..., kae jangan bening kuwali kae.” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif fungsi* paring idi kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Ibu ingkang waunipun boten maringaken idi Mini saha Manto nedha kepeksa

mbikak lemari dhahar kanthi kasar mundhutake sekul Mini saha Manto sasampunipun dipunrayu dening Darminah. Suwaranipun pating klonthang.

Tuladha *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* paring idi wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.

Mbok Nem: “Enggih, enggih... o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih.
Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...”
(Data 34/KBP. 42)

Tuturan “*Enggih, enggih... o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring idi. *Fungsi* paring idi kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring idi tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi menapa dene panyuwunan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Mbok dhawuh dhateng Darminah supados kerep sowan dalemipun Mbok Nem menawi dipundukani ibu kuwalon ingkang ateges maringaken idi kangge Darminah sowan dalemipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara prentah, dene maksudipun kangge

paring idi. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* paring idi kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun jelas gadhah makna *penutur* paring idi menawi *mitra tutur* badhe kerep sowan ing dalemipun.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Mbok Nem ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.

b) *Fungsi kangge melarang.*

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* ngandharaken tumindak *melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Manto nyuwun pirs dhateng Darminah, ibu ingkang riyin menika dhateng pundi kok boten kondur. Ibu ingkang riyin menawi maringi tempe menika kathah saha boten pelit kados ibu kuwalon. Lajeng Darminah nangis amargi manahipun rumaos prihatin dhateng Manto. Dumadakan ibunipun kuwalon mireng Darminah nangis, lajeng mangsuli Darminah.

Ibu kuwalon: “Mboten, mboten apa? **Sithik-sithik nangis, kaya kurang pangan...**”
(Data 12/KBP. 27)

Tuturan “*Mboten, mboten apa? Sithik-sithik nangis, kaya kurang pangan...*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu kuwalon ngendika ‘sithik-sithik nangis’ menika sejatosipun gadhah ancas supados Darminiah, Mini saha Manto menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara cariyos, dene maksudipun kangge *melarang*. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Sithik-sithik nangis, kaya kurang pangan...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi melarang* kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas. Makna tuturan ing nginggil sampun jelas bilih ibu uwalon protes

putranipun sami nangis kemawon, pramila *penutur* gadhah maksud supados putranipun mandheg anggenipun nangis.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darminah, Mini saha Manto. Manto nyuwun pirsu dhateng Darminah, ibu ingkang riyin menika dhateng pundi kok boten kondur. Ibu ingkang riyin menawi maringi tempe menika kathah saha boten pelit kados ibu kuwalon. Lajeng Darminah nangis amargi manahipun rumaos prihatin dhateng Manto. Dumadakan ibunipun kuwalon mireng Darminah nangis, lajeng mangsuli Darminah.

c) *Fungsi* kangge nemtokaken.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan *klausa fungsi* nemtokaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Nalika wanci dalu Sundari ing kamar sampun nutup jendhela, dumadakan jendhela dipunthothok dening Sundoro saking njawi. Sundari kaget, lajeng ngaken kangmasipun, inggih menika Sundoro supados mlebet liwat lawang wingking kemawon.

Sundari: “**Metu lawang mburi bae...**,”
(Data 60/KBP. 62)

Tuturan “**Metu lawang mburi bae...**,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundari

nemtokaken kanthi prentah dhateng Sundoro supados piyambakipun mlebet medal wingiking kemawon menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pakon, dene maksudipun kangge nemtokaken. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “metu lawang mburi bae...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nemtokaken kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah makna saha maksud ingkang jelas..

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundari ingkang dipuntujukaken kangge Sundoro. Nalika wanci dalu Sundari ing kamar sampun nutup jendhela, dumadakan jendhela dipunthothok dening Sundoro saking njawi. Sundari kaget, lajeng ngaken kangmasipun, inggih menika Sundoro supados mlebet liwat lawang wingiking kemawon.

Tuladha *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan *klausa fungsi* nemtokaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun

Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Bapak nyuwun pirsu dhateng Inspektur Akhmadi kapan wonten wekdal ingkang selanipun Akhmadi kangge tindakan dhateng Pati ing griyanipun Sundari. Akhmadi mangsuli bilih anggenipun dhateng Pati sasi ngajeng kemawon.

Akhmadi: **“Dhawahaken wulan ngajeng punika lho, Pak...”**

(Data 104/KBP. 106)

Tuturan **“Dhawahaken wulan ngajeng punika lho, Pak...”** kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge nemtokaken. *Fungsi* nyarujuki kaandharaken kangge nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Akhmadi nemtokaken supados anggenipun dhateng Pati wulan ngajeng kemawon menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pakon, dene maksudipun kangge nemtokaken. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “dhawahaken wulan ngajeng punika lho, Pak...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nemtokaken kanthi titikan *klausa terikat* amargi awujud kempalan saking tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa

saha gadhah makna saha maksud ingkang jelas. Tuturan ing nginggil sampun jelas maksudipun supados *mitra tutur* tindak dhateng Pati wulan ngajeng kemawon.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Akhmadi ingkang dipuntujukaken kangge bapak. Bapak nyuwun pirsu dhateng Inspektur Akhmadi kapan wonten wekdal ingkang selanipun Akhmadi kangge tindakan dhateng Pati ing griyanipun Sundari. Akhmadi mangsuli bilih anggenipun dhateng Pati sasi ngajeng kemawon.

2. Jinis *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan ukara.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual* ukara. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* kanthi wujud titikan ukara wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge *melarang*, boten sarujuk, nunjuk, mutusaken, nemtokaken saha paring ukuman. *Data fungsi tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* kanthi wujud titikan ukara badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

a) *Fungsi* kangge *melarang*.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken tumindak *melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darmini nyuwun dening ibunipun kuwalon supados piyambakipun saha adhi-adhinipun supados sami nedha rumiyin amargi wiwit enjing dumugi rampung sekolah dereng nedha punapa-punapa. Ananging tetep kemawon boten pareng kaliyan ibu kuwalon.

Ibu kuwalon: “O, kowe sing wis gerang ora ngerti ngajari adhi-adhine. **Apa apik bocah nyisani wong tuwa?** Dhidhikane sapa ngono kuwi?”
(Data 9/KBP. 26)

Tuturan “*O, kowe sing wis gerang ora ngerti ngajari adhi-adhine. **Apa apik bocah nyisani wong tuwa?** Dhidhikane sapa ngono kuwi?*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu *melarang* kanthi boten maringaken idi Darminah saha adhi-adhinipun kangge nedha sinaosa wiwit enjing dereng sami nedha menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge *melarang*. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “*Apa apik bocah nyisani wong tuwa?*” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi melarang* kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pirsu.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darminah.

Darmini nyuwun dening ibunipun kuwalon supados piyambakipun saha adhi-adhinipun supados sami nedha rumiyin amargi wiwit enjing dumugi rampung sekolah dereng nedha punapa-punapa. Ananging tetep kemawon boten pareng kaliyan ibu kuwalon.

Tuladha *tindak tutur deklaratif langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi melarang* wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Ing wayah surup, Darmono nembe kemawon mantuk saking dolan. Darmono rumaos luwe sanget lajeng mindhik-mindhik nyuwun maem dhateng ibu. Ingkang dipunsuwuni maem boten paring idi, malah nuli ngelokaken Darmono.

Ibu kuwalon: **“Wah, melehake, ta... kowe ki cah sekolah rak ya ngerti tatanan. Iku sedhiyane wong tuwa. Sedhiyan kanggo dhahar bapakmu.”**
(Data 17/KBP. 34)

Tuturan **“Wah, melehake, ta... kowe ki cah sekolah rak ya ngerti tatanan. Iku sedhiyane wong tuwa. Sedhiyan kanggo dhahar bapakmu.”** kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu kuwalon boten paring idi, malah *melarang* Darmono ingkang dereng nedha menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas

miturut tuturan inggih menika awujud ukara cariyos, dene maksudipun kangge *melarang*. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Wah, melehake, ta... kowe ki cah sekolah rak ya ngerti tatanan. Iku sedhiyane wong tuwa. Sedhiyan kanggo dhahar bapakmu.” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi melarang* kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Ing wayah surup, Darmono nembe kemawon mantuk saking dolan. Darmono rumaos luwe sanget lajeng mindhik-mindhik nyuwun maem dhateng ibu. Ingkang dipunsuwuni maem boten paring idi, malah nuli ngelokaken Darmono.

b) *Fungsi* kangge ngandharaken boten sarujuk.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken boten sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Darminah boten saged nampi putusan saking ibunipun. Piyambakipun boten tresna kaliyan Parjono. Darminah nekad badhe mopo putusanipun ibu.
Darminah: “Ingkang ngrembag bapak ibu, nanging ingkang badhe nglampahi rak kula ta, Bu. **Upami kula mopo kadospundi?**”
 (Data 47/KBP. 53)

Tuturan “*Ingkang ngrembag bapak ibu, nanging ingkang badhe nglampahi rak kula ta, Bu. Upami kula mopo kadospundi?*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. *Fungsi* boten nyarujuki kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah boten nyarujuki putusanipun ibu ingkang badhe njodhokaken piyambakipun kaliyan Parjono menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Upami kula mopo kadospundi?” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* boten sarujuk kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pirsu.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge ibu kuwalon.

Darminah boten saged nampi putusan saking ibunipun. Piyambakipun boten tresna kaliyan Parjono. Darminah nekad badhe mopo putusanipun ibu.

Tuladha *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* ngandharaken boten sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sundari tetep kemawon rumaos kuatos saha ajrih menawi mangke bapak saha ibu dumadakan sami kondur lajeng ngertos wonten Sundoro ing griya.

Sundari: **“Wah, priye ta iki? ...o, kaya apa upama bapak-ibu nganti pirsaleme kanggo jag-jagan...,”**
(Data 66/KBP. 64)

Tuturan **“Wah, priye ta iki? ...o, kaya apa upama bapak-ibu nganti pirsaleme kanggo jag-jagan...,”** kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. *Fungsi* boten sarujuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundari boten sarujuk amargi ajrih menawi bapak ibu mindhak mangertos bilih Sundoro nyare ing dalemipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. Makna tetembungan ingkang kaandhut

saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Wah, priye ta iki? ...o, kaya apa upama bapak-ibu nganti pirsa daleme kanggo jag-jagan...,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* boten sarujuk kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pirsa.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundari ingkang dipuntujukaken kangge Sundoro. Sundari tetep kemawon rumaos kuatos saha ajrih menawi mangke bapak saha ibu dumadakan sami kondur lajeng ngertos wonten Sundoro ing griya.\

c) *Fungsi* kangge nunjuk.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Saking salebeting griya, kepireng suwanten dhokar mandheg. Lajeng kepireng suwantenipun tiyang sami gineman. Bapak medal ing pendhapa dumadakan banjur ngendika dhateng Darmini kados bingah sanget. Jebul ingkang rawuh menika pakdhe saha budhe saking Makasar.

Bapak: “**Weeee... iki jebul tamu adoh... Mien, Miiien, iki bapak lan ibumu gedhe rawuh...**”
(Data 40/KBP. 45)

Tuturan “**Weeee... iki jebul tamu adoh... Mien, Miiien, iki bapak lan ibumu gedhe rawuh...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi*

kangge ngandharaken tumindak nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi satunggaling perangan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Bapak ngandharaken dhateng Darminah bilih budhe saha pakdhenipun sami dhateng menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara kanthi makna nunjuk, dene maksudipun kangge paring prentah supados Darminah nemoni budhe saha pakdhe. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Weee... iki jebul tamu adoh... Mien, Miiien, iki bapak lan ibumu gedhe rawuh...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nunjuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening bapak ingkang dipuntujukaken kangge Darminah. Saking salebeting griya, kepireng suwanten dhokar mandheg. Lajeng kepireng suwantenipun tiyang sami gineman. Bapak medal ing pendhapa dumadakan

banjur ngendika dhateng Darmini kados bingah sanget. Jebul ingkang rawuh menika pakdhe saha budhe saking Makasar.

Tuladha *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* nunjuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Nalika wayah sonten, dumadakan kepireng swanten dhokar mandheg ing ngajeng. Jebul ingkang dhateng inggih menika Sundari saha ibunipun. Darminah ingkang sampun mangertos lajeng nimbali bapakipun supados medal.

Darminah: “**Pak, nika lho, bakal besan panjenengan tindak mriki...**”
(Data 105/KBP. 107)

Tuturan “**Pak, nika lho, bakal besan panjenengan tindak mriki...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge nunjuk. *Fungsi* nunjuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nunjuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi satunggaling perangan ingkang saged nyebabaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah nunjukaken dhateng bapak bakal besan ingkang sami sowan dalemipun bapak menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara kanthi makna nunjuk, dene maksudipun kangge paring prentah supados bapak nemoni tamunipun. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Pak, nika lho, bakal besan panjenengan tindak mriki...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nunjuk kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge bapak. Nalika wayah sonten, dumadakan kepireng swanten dhokar mandheg ing ngajeng. Jebul ingkang dhateng inggih menika Sundari saha ibunipun. Darminah ingkang sampun mangertos lajeng nimbali bapakipun supados medal.

d) *Fungsi* kangge mutusaken.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara *fungsi* mutusaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sundoro nembe mawon dhateng ing griyanipun Sundari saha bapak ibunipun. Piyambakipun rumaos kesel saha badanipun teles amargi kudanan. Lajeng Sundoro ngendika dhateng Sundari bilih piyambakipun badhe nginep setunggal dalu kemawon.

Sundoro: “**Hhhh... Nek ngono aku bisa melu turu kene mengko, ya?**”
(Data 61/KBP. 64)

Tuturan “**Hhhh... Nek ngono aku bisa melu turu kene mengko, ya?**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak mutusaken. *Fungsi* mutusaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak mutusaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan saking satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta

satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundoro mutusaken badhe tumut nyare ing griyanipun Sundari menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge mutusaken. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Nek ngono aku bisa melu turu kene mengko, ya?” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* mutusaken kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pasarujukan.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundoro ingkang dipuntujukaken kangge Sundari. Sundoro nembe mawon dhateng ing griyanipun Sundari saha bapak ibunipun. Piyambakipun rumaos kesel saha badanipun teles amargi kudanan. Lajeng Sundoro ngendika dhateng Sundari bilih piyambakipun badhe nginep setunggal dalu kemawon.

e) *Fungsi* kangge nemtokaken.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara fungsi ngandharaken sarujuk wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun kangge nangkep Babah Dengkek dhateng Sukandar. Sukandar dipundhawuhi supados reka-reka nglawan, kanthi maksud supados babah Dengkek boten curiga bilih Sukandar menika sejatosipun tiyangipun Inspektur Akhmadi.

Akhmadi: “Iya, **aja lali, kowe mengko reka-reka nglawan ya?**”

(Data 88/KBP. 85)

Tuturan “Iya, **aja lali, kowe mengko reka-reka nglawan ya?**” kalebet

tindak tutur deklaratif amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi asil saking satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Inspektur Akhmadi nemtokaken kanthi dhawuh dhateng Sukandar supados reka-reka nglawan nalika piyambakipun nggrebeg griyanipun Babah Dengkek menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara kanthi makna panyuwunan, dene maksudipun kangge nemtokaken. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “aja lali, kowe mengko reka-eka nglawan ya?” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nemtokaken kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pasarujukan.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Akhmadi ingkang dipuntujukaken kangge Sukandar. Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun kangge nangkep Babah Dengkek dhateng Sukandar. Sukandar dipundhawuhi supados reka-reka nglawan, kanthi maksud supados babah Dengkek boten curiga bilih Sukandar menika sejatosipun tiyangipun Inspektur Akhmadi.

Tuladha *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* wujud titikan ukara *fungsi* nemtokaken wonten ing Novel *Kumpule Balung Pisah* anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang sanesipun kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sasampunipun maem jagung, Dimin ngajak Darmanto dhateng pinggir kali kangge mancing iwak. Sanjangipun kangge sangu darmono benjang nalika nglajengaken tindakipun dhateng Purwodadi.

Dimin: **“Ya wis, lungguha kene bae dakgolek cacing,** tujune aku mau sangu pancing,”
(Data 116/KBP. 117)

Tuturan **“Ya wis, lungguha kene bae dakgolek cacing,** tujune aku mau sangu pancing,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak nemtokaken. *Fungsi* nemtokaken kaandharaken kangge ngandharaken tumindak nemtokaken tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi asil saking satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Dimin nemtokaken kanthi prentah dhateng Darmono supados lenggah kemawon dene piyambakipun badhe pados cacing kangge mancing menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah *modus* ingkang beda kaliyan *modus* sajatosipun. *Modus* miturut tuturan inggih menika awujud ukara pakon, dene maksudipun kangge nemtokaken. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Ya wis, lungguha kene bae dakgolek cacing,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* nemtokaken kanthi titikan ukara amargi gadhah *struktur* ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Dimin ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Sasampunipun maem jagung, Dimin ngajak Darmanto dhateng pinggir kali kangge mancing iwak. Sanjangipun kangge sangu darmono benjang nalika nglajengaken tindakipun dhateng Purwodadi.

f) *Fungsi* kangge paring ukuman.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung literal wujud titikan ukara kanthi *fungsi* paring ukuman inggih menika *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal* ingkang gadhah maksud kangge ngandharaken tumindak paring ukuman tumrap satunggaling bab, perangan, perkawis menapa dene tumindak ingkang boten leres saengga saged ngripta satunggaling kahanan ingkang beda kaliyan kahanan saderengipun utawi anyar. Pethikan *data* saha analisis *tindak tutur deklaratif tidak*

langsung literal wujud titikan ukara kanthi *fungsi* paring ukuman wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Konteks: Darmono sampun mlampah tebih sanget mengidul, badanipun rumaos kesel sanget. Lajeng Darmono lenggah ing pinggir dalan sinambi nyawang tanduran jagung ingkang ageng-ageng wohipun. Niatipun Darmono pancen badhe nyolong jagung menika kangge isen-isen weteng. Dumadakan Darmono digetak dening pak Diman, tiyang ingkang kagungan tanduran jagung. Pak Dimin duka, lajeng badhe mbeta Darmono dhateng kalurahan supados dipuntindakaken ukuman miturut aturan.

Pak Dimin: “Saiki mengko rasakna awakmu sida... **Ayo ngadeg, dakgawa menyang kalurahan...,**”
(Data 114/KBP. 115)

Tuturan “*Saiki mengko rasakna awakmu sida... Ayo ngadeg, dakgawa menyang kalurahan...,*” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge paring ukuman. *Fungsi* paring ukuman kaandharaken kangge ngandharaken tumindak paring ukuman tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan menapa dene tumindak ingkang lepat saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Pak Dimin duka nalika mangertos bilih Darmono nyolong jagung, lajeng Darmono badhe dipunbeta dhateng kalurahan supados dipuntindakaken ukuman miturut aturan menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan ing nginggil menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal* amargi gadhah ancas ingkang beda kaliyan ancas sajatosipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pangajak, dene maksudipun kangge paring ukuman. Makna tetembungan ingkang kaandhut saking tuturan menika jumbuh kaliyan makna asli tetembungan kados menapa wontenipun.

Satuan lingual “Ayo ngadeg, dakgawa menyang kalurahan...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung literal fungsi* paring ukuman kanthi titikan ukara cariyos amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge paring informasi.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Pak Dimin ingkang dipuntujukaken kangge Darmono. Darmono sampun mlampah tebih sanget mengidul, badanipun rumaos kesel sanget. Lajeng Darmono lenggah ing pinggir dalan sinambi nyawang tanduran jagung ingkang ageng-ageng wohipun. Niatipun Darmono pancen badhe nyolong jagung menika kangge isen-isen weteng. Dumadakan Darmono digetak dening pak Diman, tiyang ingkang kagungan tanduran jagung. Pak Dimin duka, lajeng badhe mbeta Darmono dhateng kalurahan supados dipuntindakaken ukuman miturut aturan.

c. *Tindak Tutur Deklaratif Tidak Langsung Tidak Literal*

Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal inggih menika *tindak tutur deklaratif* ingkang dipunujaraken kanthi ancas tuturan saha makna tuturan ingkang beda kaliyan ancas asli saha makna miturut kawontenanipun. Tuladhanipun inggih menika kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sundari sejatosipun boten sarujuk menawi kangmasipun badhe nginep, amargi menawi konangan bapak saha ibu, mesthi dipundukani. Bapak ibu menika boten remen sanget kaliyan Sundoro.

Sundari: “Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah....”
(Data 62/KBP. 64)

Tuturan “*Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah...*,” kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung tidak literal* amargi gadhah *modus* tuturan saha makna tuturan ingkang beda kaliyan *modus* asli saha makna miturut kawontenanipun. Modus miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge ngandharaken boten sarujuk. Makna ing tuturan inggih menika Sundoro kados badhe nyiksa Sundari, dene makna ing kasunyatan Sundoro namung badhe nunut nyare ing griyanipun Sundari. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal*.

Adhedhasar titikanipun, *tindak tutur deklaratif* kanthi *jinis tindak tutur tidak langsung tidak literal* wonten ing panaliten menika kapanggihaken wonten kalih wujud *titikan tindak tutur deklaratif* inggih menika *frasa*, *klausa* saha ukara. Andharan saking *jinis tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. *Jinis tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* wujud *titikan frasa*.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual frasa*. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud *titikan frasa* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge ngandharaken *melarang*. *Data fungsi tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud *titikan frasa fungsi melarang* badhe kaandharaken ing ngandhap menika.

Konteks: Bapak duka marang Darmono amargi kening pengaruh saking ibu ingkang ngendika boten sae babagan Darmono. Bapak badhe nglabrak Darmono, ananging dipunreh-reh dening ibu kanthi alus ananging katingal menawi dipundamel-damel supados bapak pitados dhateng ngendikanipun ibu ingkang dora babagan Darmono saha gadhah panganggep Darmono pancen lare ingkang nakal.

Ibu kuwalon: “**Wis, ta Pak**, wong bocah durung ngerti...,”
(Data 13/KBP. 28)

Tuturan “**Wis, ta Pak**, wong bocah durung ngerti...,” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Ibu kuwalon ngreh-reh bapak supados mandheg anggenipun nglabrak Darmono menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung tidak literal* amargi gadhah ancas tuturan saha makna tuturan ingkang beda kaliyan ancas asli saha makna miturut kawontenanipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pakon, dene maksudipun kangge ngandharaken *melarang*. Makna ing tuturan inggih menika ibu ngreh-reh bapak supados sampun anggenipun nglabrak Darmono dene makna ing kasunyatan ibu boten estu badhe ngreh-reh bapak, ananging namung supados katingal sae ing ngajengipun bapak. Sejatosisipun ibu ugi kepengin bilih Darmono dipunlabrak dening bapak. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal*.

Satuan lingual “Wis, ta Pak,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal fungsi melarang* kanthi

titikan *frasa bertingkat* amargi kaperang saking tembung ingkang gadhah teges saha makna saha kadadosan saking tembung inti saha *atributif*. Tembung inti inggih menika ‘wis’, dene tembung *atributif* inggih menika ‘ta’.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening ibu kuwalon ingkang dipuntujukaken kangge bapak. Darminah sowan inng griyanipun Mbok Nem, lajeng Mbok Nem nyuwun supados Darminah nyariyosaken kadospundi larah-larahipun ibu saha bapakipun Darminah saged pisahan. Bapak duka marang Darmono amargi kenging pengaruh saking ibu ingkang ngendika boten sae babagan Darmono. Bapak badhe nglabrak Darmono, ananging dipunreh-reh dening ibu kanthi alus ananging katingal menawi dipundamel-damel supados bapak pitados dhateng ngendikanipun ibu ingkang dora babagan Darmono saha gadhah panganggep Darmono pancen lare ingkang nakal.

2. Jinis *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* wujud titikan *klausa*.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual klausa*. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud titikan *klausa* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi kangge melarang*. *Data fungsi tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud titikan *klausa fungsi melarang* badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Mini saha Manto namung dipunsukani tempe setunggal kemawon dening ibu. Manto lirik-lirik nyuwun tempe malih dhateng Darminah, ajrih mundhak didukani ibu. Darminah boten maringi tempe amargi boten angsal dening ibu.
 Darminah: “**Tempene wis entek cah bagus...**”
 (Data 11/KBP. 26)

Tuturan “**Tempene wis entek cah bagus...**” kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak *melarang*. *Fungsi melarang* kaandharaken kangge ngandharaken tumindak *melarang* tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi ing satunggaling pirembaran saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Darminah *melarang* Manto supados boten nyuwun tempe malih kanthi matur bilih tempenipun sampun telas menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung tidak literal* amargi gadhah ancas tuturan saha makna tuturan ingkang beda kaliyan ancas asli saha makna miturut kawontenanipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara cariyos, dene maksudipun kangge ngandharaken tumindak *melarang*. Makna ing tuturan inggih menika tempenipun sampun telas, dene makna ing kasunyatan tempenipun taksih wonten ananging dipunsimpen dening ibu ing lemari. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal*.

Satuan lingual “tempene wis entek cah bagus...” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal fungsi melarang* kanthi titikan *klausa bertingkat* amargi awujud kempalan saking

tetembungan ingkang paling boten gadhah *fungsi* jejer wasesa saha gadhah *potensi* dados ukara utawi saged ngandharaken satunggaling makna saha maksud ingkang jelas.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Darminah ingkang dipuntujukaken kangge Darmanto. Mini saha Manto namung dipunsukani tempe setunggal kemawon dening ibu. Manto lirih-lirih nyuwun tempe malih dhateng Darminah, ajrih mundhak didukani ibu. Darminah boten maringi tempe amargi boten angsal dening ibu.

3. Jinis *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* wujud titikan ukara.

Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal wonten ing Novel Kumpule balung Pisah wonten ingkang katitik saking *satuan lingual* ukara. *Tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud titikan ukara wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M gadhah *fungsi* kangge boten sarujuk. *Data fungsi tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal* kanthi wujud titikan ukara *fungsi* boten sarujuk badhe kaandharaken kados ingkang kaserat ing ngandhap menika.

Konteks: Sundari sejatosipun boten sarujuk menawi kangmasipun badhe nginep, amargi menawi konangan bapak saha ibu, mesthi dipundukani. Bapak ibu menika boten remen sanget kaliyan Sundoro.

Sundari: **“Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah...,”**
(Data 62/KBP. 64)

Tuturan **“Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah...,”** kalebet *tindak tutur deklaratif* amargi

gadhah *fungsi* kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk. *Fungsi* boten sarujuk kaandharaken kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk tumrap satunggaling bab utawi perkawis utawi putusan ing satunggaling pirembagan saengga saged ngasilaken utawi ngripta satunggaling kahanan ingkang anyar. Sundari boten sarujuk menawi Sundoro niat badhe nyare iing griyanipun menika minangka titikan bilih tuturan menika kalebet *tindak tutur deklaratif*.

Tuturan menika kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung tidak literal* amargi gadhah ancas tuturan saha makna tuturan ingkang beda kaliyan ancas asli saha makna miturut kawontenanipun. Ancas miturut tuturan inggih menika awujud ukara pitakenan, dene maksudipun kangge ngandharaken boten sarujuk. Makna ing tuturan inggih menika Sundoro kados badhe nyiksa Sundari, dene makna ing kasunyatan Sundoro namung badhe nunut nyare ing griyanipun Sundari. Pramila tuladha *tindak tutur* ing nginggil kalebet ing *jinis tindak tutur tidak langsung literal*.

Satuan lingual “Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah...,” ing tuturan ing nginggil menika minangka titikan *tindak tutur deklaratif tidak langsung tidak literal fungsi* boten sarujuk kanthi titikan ukara pitakenan amargi gadhah *struktur* ukara ingkang jangkep saha gadhah maksud kangge nyuwun pirsu.

Gayut kaliyan *konteks* saking tuturan ing nginggil, tuturan dipuntuturaken dening Sundari ingkang dipuntujukaken kangge Sundoro. Sundari sejatosipun boten sarujuk menawi kangmasipun badhe nginep, amargi menawi

konangan bapak saha ibu, mesthi dipundukani. Bapak ibu menika boten remen sanget kaliyan Sundoro.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembaran *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M ingkang kaserat wonten ing salebeting bab IV, pramila saged kapundhut dudutan ingkang badhe kaserat ing ngandhap menika.

1. Jinis ukara *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M kapanggihaken wonten tigang jinis *tindak tutur*, inggih menika *tindak tutur langsung literal*, *tindak tutur tidak langsung literal* saha *tindak tutur tidak langsung tidak literal*. Jinis ukara ingkang paling kathah kapanggihaken inggih menika jinis *tindak tutur langsung literal*, dene jinis ukara ingkang paling sekedhik kapanggihaken inggih menika jinis *tindak tutur tidak langsung tidak literal* inggih menika wonten tigang tuturan.
2. Wujud titikan *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M kapanggihaken wonten sekawan wujud titikan, inggih menika awujud tembung, *frasa*, *klausa* saha ukara. Wujud titikan ingkang paling kathah kapanggihaken awujud ukara, dene wujud titikan ingkang paling sekedhik kapanggihaken awujud *frasa* inggih menika wonten tiga welas tuturan.
3. *Fungsi tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* Kumpule Balung Pisah anggitanipun Achmad Saerozi A. M kapanggihaken wonten sewelas *fungsi*

inggih menika kangge ngandharaken tumindak paring nama, paring ukuman, nunjuk, mutusaken, nemtokaken, *melarang*, nolak, paring idi, paring pangapura, sarujuk saha boten sarujuk. *Fungsi tindak tutur deklaratif* ingkang paling kathah kapanggihaken inggih menika *fungsi* kangge nemtokaken, dene *fungsi tindak tutur deklaratif* ingkang paling sekedhik kapanggihaken inggih menika *fungsi* kangge ngandharaken tumindak paring pangapura.

B. Implikasi

Asiling panaliten menika saged dipundadosaken minangka *referensi* kangge para pangripta *novel* supados saged milah tetembungan utawi *diksi*, mliginipun tetembungan ingkang ngemu *tindak tutur deklaratif* ingkang dipunginakaken nalika nyerat dialog ing salebeting novel. Kanthi pamilihing tetembungan utawi *diksi* ingkang sae, pramila saged mujudaken *dialog-dialog* ingkang langkung nyata raosipun menawi dipunwaos dening pamaos, saengga saged nyerat saha ngripta novel ingkang langkung sae ugi.

C. Pramayogi

Panaliten menika naliti babagan *tindak tutur*, mliginipun *tindak tutur deklaratif* wonten ing *Novel* “Kumpule Balung Pisah”. Dene taksih kathah jinising *tindak tutur* sanesipun ingkang prelu dipunmangertosi saha dipunrembag supados pangripta *novel* saged langkung kathah mangertosi jinising *diksi* ingkang sae supados ngasilaken *novel-novel* ingkang sae ugi. Pramila dipunpangajab wonten panaliten sanesipun ingkang ngarembag babagan *tindak tutur representatif*, *direktif*, *komisif* saha *ekspresif*.

KAPUSTAKAN

- A.M, Achmad Saerozi. 1978. *Kumpule Balung Pisah*. Jakarta: PN Balai Pustaka.
- Chaer, Abdul saha Agustine, 1995. *Sosiolinguistik: Perkenalan awal*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Djajasudarma, T. Fatimah. 2012. *Wacana dan Pragmatik*. Bandung: PT Refika Aditama.
- Himat, Mahi M, Dr. 2011. *Metode Penelitian (dalam Perspektif Ilmu Komunikasi dan Sastra)*. Yogyakarta: Garaha Ilmu.
- Leech. Geoffrey. 1983. *Principles of Pramatics*. Terjemahan M. D. D. Oka. 1993. *Prinsip-Prinsip Pragmatik*. Jakarta: UI Press. London Longman.
- Muhadjir, Muhammad. 2015. *Bunga Rampai Kebahasaan*. Kalimantan Selatan: Balai Provinsi Kalimantan Selatan.
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana: Teori, Metode dan Aplikasi Prinsip-Prinsip Analisis Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nadar, F.X. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Putrayasa, Ida Bagus. 2014. *Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Poerwadarminta, W. J. S. 1939. *Baeosastra Djawa*. Batavia: JB. Wolters Uitgevers Maatschappij.
- Rohmadi, Muhammad. 2004. *Pragmatik, Teori dan Analisis*. Yogyakarta: Lingkar Media.
- Saerozi, Achmad A. M. 1978. *Kumpule Balung Pisah*. Jakarta: PN Balai Pustaka.
- Subana saha Sudrajat. 2005. *Dasar-dasar Penelitian Ilmiah*. Bandung: Pustaka Setia.
- Sugiyono. 2016. *Metode Penelitian: Kuantitatif, Kualitatif, dan R&D*. Bandung: Alfabeta.

Suryabrata, Sumadi. 2014. *Metodologi Penelitian*. Jakarta: Rajawali Pers.

Tarigan, Henry Guntur. 2009. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: ANGKASA

Wijana, I Dewa Putu. 1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*. Yogyakarta: ANDI
Yogyakarta.

Tabel Lampiran 1. *Analisis Data Titikan, Jinis saha Fungsi Tindak Tutur Deklaratif* wonten ing Novel Kumpule Balung Pisah

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
1	Darminah sowan inng griyanipun Mbok Nem, lajeng Mbok Nem nyuwun supados Darminah nyariyosaken kadospundi larah-larahipun ibu saha bapakipun Darminah saged pisahan.	<i>Darminah: “Iya mbok, dakcritani, mumpung dina iki aku bisa rada tanek olehku sanja mreng, marga ibu tindak,” (KBP. 9)</i>	√				√												√		- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos, amargi ngandharaken tumindak sarujuk <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nyarujuki.
2	Darmanto nyuwun tempe dhateng ibu, ananging boten dipunparingi malah dicethot ngantos pupunipun gosong. Lajeng Darmanto mara dhateng Bapak kanthi dleweren	<i>Bapak: “Mula aja rewel, ya, mundhak dicethot ibu..., aja nakal,” (KBP. 10)</i>			√		√									√					- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tumindak melarang, maksudipun kangge pakon. <i>Literal:</i> Maknanipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	eluh.																			tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.			
3	Bapak nembe mawon kondur saking kantor boten dipunsamektakaken dhahar dening ibu. Darminah lajeng nyamektakaken dhahar kangge bapak, ananging namung wonten sekul kaliyan sambel kemawon. Darminah tawi badhe numbasaken bapak lawuh, ananging bapak boten kersa.	Bapak: “Ah, ora susah... iki wae wis segere ora jamak,” (KBP. 11)		√			√								√					- Titikan tuturan: Frasa bertingkat - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak menolak, maksudipun kangge menolak. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge menolak.			

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
4	Bapak ngendika dhateng Darminah saha adhi-adhinipun bilih sekedhap malih bakal gadhah ibu anyar. Bapak badhe krama malih.	Bapak: “Yen ibumu iku wis ora kena kaarep-arep kondure. Kabar panggonane bae ora genah... Sing dakkarepke duwe ibu meneh iku ibu anyar, ndhuk. ” (KBP. 21)				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
5	Darminah nyuwun pirs dhateng bapak bilih menapa maksudipun bapak menika leres badhe krama malih. Bapak lajeng mangsuli, ngleresaken menapa ingkang nembe kemawon dipunandharaken dening Darminah.	Bapak: “ He-eh ” (KBP. 21)	√				√							√							- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tembung cariyos amargi ngandharaken tumindak ngleresaken, maksudipun kangge ngleresaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
																					tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
6	Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.	Bapak: “Ooo, ora, ora... aja kuwatir... ” (KBP. 22)		√			√								√						- Titikan tuturan: Frasa bertingkat - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun tembung pakon amargi ngandharaken tumindak melarang, maksudipun kangge melarang. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
7	Darminah ajrih saha kuwatos mundhak mangke ibunipun ingkang anyar menika galak. Lajeng bapak nyareh-nyareh manahipun darminah supados boten kuwatir malih. Amargi ingkang dados calon ibu kuwalon menika tiyangipun gemati miturut bapak.	Bapak: “Iku ta kang dokkuwatirake? O, aja was atimu, ndhuk , kabeh iku wis dakpikir dawa, wis daktimbang-timbang, kaya-kaya pilihane bapak ora bakal nguciwani. Ibu anyar mesthi bakal gemati marang kowe lan adhi-adhimu kabeh,” (KBP. 22)			√		√								√						- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun tembung pakon amargi ngandharaken tumindak melarang, maksudipun kangge melarang. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
8	Darminah lajeng namung saged pitados saha sarujuk kaliyan putusanipun Bapak ingkang badhe krama malih.	<i>Darminah: “Kula namung ndherek karsanipun Bapak...” (KBP. 22)</i>				√	√													√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge sarujuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nyarujuki.
9	Darmini nyuwun dening ibunipun kuwalon supados piyambakipun saha adhi-adhinipun supados sami nedha rumiyin amargi wiwit enjing dumugi rampung sekolah dereng nedha punapa-punapa.	<i>Ibu kuwalon: “O, kowe sing wis gerang ora ngerti ngajari adhi-adhine. Apa apik bocah nyisani wong tuwa? Dhidhikane sapa ngono kuwi?” (KBP. 26)</i>				√			√						√						- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge melarang. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
	Ananging tetep kemawon boten pareng kaliyan ibu kuwalon.																							Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i> .
10	Ibu kepeksa mbikak lemari dhahar kanthi kasar mundhutake sekul Mini saha Manto. Suwaranipun pating klonthang.	<i>Ibu kuwalon: “Enya, iki, jangane kana jupuke..., kae jangane bening kuwali kae.” (KBP. 26)</i>			√			√								√								- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun tetembungan pakon, maksudipun kangge paring idi. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. Fungsi tuturan: Kangge paring idi.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
11	Mini saha Manto namung dipunsukani tempe setunggal kemawon dening ibu. Manto lirih-lirih nyuwun tempe malih dhateng Darminah, ajrih mundhak didukani ibu. Darminah boten maringi tempe amargi boten angsal dening ibu.	Darminah: “Tempene entek bagus...” (KBP. 26) wis cah			√					√						√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge melarang. Tidak literal: Maknanipun tuturan boten jumbuh kaliyan kahanan sejatosipun. Fungsi tuturan: Kangge melarang.
12	Manto nyuwun pirs dhateng Darminah, ibu ingkang riyin menika dhateng pundi kok boten kondur. Ibu ingkang riyin boten petit babagan nedha kados ibu kuwalon. Lajeng Darminah nangis amargi	Ibu kuwalon: “Mboten, mboten apa? Sithik-sithik nangis, kaya kurang pangan...” (KBP. 27)			√					√						√						- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun tembung cariyos, maksudipun kangge melarang. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun.	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
	manahipun rumaos prihatin dhateng Manto. Dumadakan ibunipun kuwalon mireng Darminah nangis, lajeng mangsuli Darminah.																							Fungsi tuturan: Kangge melarang.
13	Bapak duka marang Darmono amargi kenging pengaruh saking ibu ingkang ngendika boten sae babagan Darmono. Bapak badhe nglabrak Darmono, ananging direh-reh dening ibu kanthi alus katingal menawi dipundamel-damel supados bapak pitados dhateng ibu saha gadhah panganggep Darmono pancen	Ibu kuwalon: “ Wis, ta Pak, wong bocah durung ngerti...,” (KBP. 28)		√						√						√								- Titikan tuturan: Frasa bertingkat - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun tembung pakon, maksudipun kangge melarang. Tidak Literal: Maknanipun tuturan boten jumbuh kaliyan makna asli kahanan ing kasunyatan. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	bocah nakal.																				
14	Bapak nyuwun pirs dhateng Mini saha Manto sampun maem menapa dereng lajeng tempenipun telas pinten. Ibu mangsuli kanthi ngendika dora bilih tempenipun telas kalih lajeng ngaken Mini saha Manto dolan.	<i>Ibu kuwalon: "Mau Mini wis diparingi loro, Manto ya loro... Saiki ora pareng ngrusuhi bapak dhahar. Kana, dolan..." (KBP. 29)</i>				√	√									√					- Titikan tuturan: Ukara pakon - Jinis tuturan: <i>langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tuindak <i>melarang</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i>.
15	Darmono ingkang sampun boten kiyat kaliyan kahanan ing griya lajeng nekad mutusaken badhe nusul ibu.	<i>Darminah: "Nusul nyang endi, wong ora karuwan panggonane," (KBP. 30)</i>				√			√											√	- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	Piyambakipun matur dhateng darminah babagan niyatipun kangge nusul ibu, ananging Darminah boten sarujuk.																				kangge boten sarujuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i> .
16	Darmono ingkang badhe tindak nusul ibu ugi mutusaken bilih piyambakipun badhe nyolong sekedhik artanipun bapak kangge sangu. Menawi badhe nyuwun dhateng bapak sampun mesthi boten dipunidinaken. Darmini ingkang mireng niyatipun Darmono lajeng boten ngidinaken Darmono nyolong.	<i>Darminah: “Hus, aja kaya ngono, Dar. Kuwi jenenge maling, ora apik,” (KBP. 30)</i>				√	√									√					- Titikan tuturan: Ukara pakon - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i> , maksudipun kangge <i>melarang</i> . <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i> .

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
17	Ing wayah surup, Darmono nembe kemawon mantuk saking dolan. Darmono rumaos luwe sanget lajeng mindhik-mindhik nyuwun maem dhateng ibu. Ingkang dipunsuwuni maem boten paring idi, malah nuli ngelokaken Darmono.	Ibu kuwalon: “Wah, melehake, ta... kowe ki cah sekolah rak ya ngerti tatanan. Iku sedhiyane wong tuwa. Sedhiyan kanggo dhahar bapakmu.” (KBP. 34)				√			√						√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge melarang. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.
18	Ing sawijining dalu, Darmono boten saged turu, piyambakipun namung ngrintih drijinipun rumaos sakit amargi wau sontene nembe mawon dipunpala bapak ibu. Darmono sampun boten tahan	Darmono: “Aku arep nusul ibu, Yu... Nggoleki ibu saketemune...” (KBP. 35)				√	√						√												- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge ngandharaken cariyos mutusaken. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	kaliyan kahanan ing griya ingkang boten sae. Piyambakipun sampun tekad badhe nusul ibu.																				kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
19	Darminah ingkang dipunpamiti dening Darmono sampun tamtu boten paring idi adhinipun menika kangge nindakaken tekadipun.	<i>Darminah: “O, Allah, Dar, aja..., aja..., aja tenan, prasasat ngejur atiku yen kowe nganti nekad, Dar...” (KBP. 35)</i>		√			√								√						- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i> , maksudipun kangge <i>melarang</i> . <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i> .		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
20	Darmini ingkang ugi mireng pacelathon antawisipun darmono saha darminah lajeng nyuwun badhe tumut Darmono madosi ibu. Ananging boten dipunidinaken dening Darmono.	Darmono: “ <i>Aja, Dhik, aja dhisik..., suk wae yen mas No wis kepethuk ibu, Mini Manto dakparani...</i> ” (KBP. 36)		√			√								√										- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i> , maksudipun kangge <i>melarang</i> . <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: <i>Kangge melarang.</i>
21	Darmini boten sarujuk menawi piyambakipun boten dipunidinaken tumut kangmasipun. Piyambakipun tetep kemawon kepengin tumut Darmono madosi ibu.	Darmini: “ <i>Emoh, mas... aku melu tenan... aku emoh yen ditinggal...</i> ” (KBP. 36)				√	√														√				- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak boten sarujuk, maksudipun kangge boten

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
																					nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge boten nyarujuki.
22	Darminah manahipun kados karemet-remet, boten tega menawi mbayangaken adhinipun kedah lungo madosi ibu, dene Darmono ugi taksih bocah. Darminah sejatosipun boten sarujuk sanget.	<i>Darminah: “O, Allah Darmono..., mbok aja lunga dhisik... Aku ora tega ngeculake kowe...”</i> (KBP. 36)				√	√													√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak boten sarujuk, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge boten nyarujuki.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
23	Darminah nyuwun pirs dhateng Darmono babagan rancangan adhinipun menika anggenipun badhe nusul ibu senadyan manahipun taksih dereng rila adhinipun badhe tindakan tebih. Darmono lajeng ngandharaken rancanganipun. Darmono lajeng ngandharaken rancangan ingkang sampun katemtokaken.	<i>Darmono: “Rancanganku ngulon, Yu... nyang Purwodadi dhisik... Yen Purwodadi ora ana, terus nggoleki ngulon nyang Semarang utawa ngidul nyang tlatah Sala...” (KBP. 37)</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken rancangan. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.
24	Darminah kuwatos saha kepikiran menawi mangke dumadakan ing dalan jawah, lajeng kadospundi anggenipun	<i>Darmono: “Ya mlaku ta, Yu... metu pinggir, yen bingung ya takon-takon aku wis wani... Yen udan ngeyup ing emper-</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge ngandharaken cariyos.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	Darmono badhe ngeyup, lajeng menawi Darmono kasrepen kadospundi. Darmono ingkang dipunsuwuni pirsamangsuli mbakyunipun.	<i>emper omah... ” (KBP. 37)</i>																					<i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.
25	Darminah kuwatos saha kepikiran menawi mangke Darmono rumaos luwe, lajeng kadospundi anggenipun Darmono badhe maem. Darmono ingkang dipunsuwuni pirsamangsuli mbakyunipun.	<i>Darmono: “Ya embuh mengko akal-akal, Yu... rewang-rewang mikulake barang-barang bakul utawa liyane..., ” (KBP. 37)</i>				√	√							√									- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
26	Darminah ingkang mireng wangsulanipun Darmono bilih badhe rewang-rewang kuli mikul sampun mesthi boten sarujuk kaliyan putusanipun Darmono. Darminah kuwatos amargi saumur-umur adhinipun menika dereng nate mikul.	<i>Darminah: “Adhuh..., salawase kowe durung tau mikul..., durung kuwat nyambut gawe abot-abot...,” (KBP. 37)</i>				√			√											√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge boten nyarujuki.
27	Darmono matur dhateng Darminah bilih piyambakipun nyuwun dipunsangoni sekul sawungkus benjing	<i>Darminah: “Iya..., sesuk daktangi sing esuk sadurunge ibu wungu... olehmu mangan nyang</i>				√	√										√				- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos, maksudipun kangge

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	enjing nalika badhe bidhal madosi ibu. Darminah paring idi dhateng adhinipun, lajeng ngandharaken bilih benjing enjing badhe mungsaken Darmono sekul kangge sangu sarapan ing dalan.	<i>ngendi? Apa ana ngisor... aadhuh...</i> (KBP. 37)																			nyariyosaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. Tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.
28	Darminah nyuwun pirsu dhateng Darmono, sekul ingkang kangge sangu menika badhe dipunmaem wonten pundi. Darmono lajeng ngandharaken dhateng mbakyunipun bilih sekul wungkusan saking Darminah badhe dipunmaem ing cekar, dipunawet-	<i>Darmono: “Anu kok, Yu. Sesuk aku arep methuki Pak Diran, nembung nunut cikare. Biyasane esuk banget budhal nyang Purwodadi njupuk momotan gendheng. Lowung oleh nunutan tekan Purwodadi. Segaku dakpangan ing cekar, dakiwit-iwit</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	awet supados saged kangge maem siyang.	nganti tekan sore yu... Nanging aja matur bapak, mengko mundhak disusul, sida wurung, wuwuh-wuwuh aku mesthi digebugi. Aja matur, ya... ”																					- Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
29	Darminah nyuwun pirsu dhateng Darmono, sekul ingkang kangge sangu menika badhe dipunmaem wonten pundi. Darmono lajeng ngandharaken dhateng mbakyunipun bilih sekul wungkusan saking Darminah badhe dipunmaem ing cekar, dipunawet-awet supados saged kangge maem	Darmono: “Anu kok, Yu. Sesuk aku arep methuki Pak Diran, nembung nunut cikare. Biyasane esuk banget budhal nyang Purwodadi njupuk momotan gendheng. Lowung oleh nunutan tekan Purwodadi.Segaku dakpangan ing cekar... dakiwit-iwit nganti tekan sore yu... Nanging aja			√		√								√								- Titikan tuturan: Klausu terikat - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun tetembungan pakon amargi ngandharaken tumindak larangan, maksudipun kangge melarang. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	siyang.	<i>matur bapak, mengko mundhak disusul, sida wurung, wuwuh-wuwuh aku mesthi digebugi... Aja matur, ya... ” (KBP. 37-38)</i>																			
30	Darminah lajeng ngaken Darmono supados enggal-enggal bobok, amargi benjang pajar Darmono kedah bidhal kangge madosi ibu. Darmono badhe dipungugah tabuh setengah sekawan supados boten kasiyangan.	<i>Darminah: “O... ra..., Wis, saiki ndang turua, sesuk dakgugah jam setengah papat... ” (KBP. 38)</i>			√		√							√							- Titikan tuturan: Klausu bebas - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
31	Darminah mutusaken badhe boten bobok, supados boten kerinan enjingipun kedah nyamektakaken sangu kangge Darmono.	Darminah: “Ora, yen keturon kerinan kabeh lak blahi...” (KBP. 38)	√				√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R		
	purun pisah, ananging kedah pisah kangge ngleresaken kahanan.	<i>adhimu... ing kene... Tenan aturna ya, Mini ora ana sing mupuri..., Manto... kangen yen bubuk diisik- isik ibu..." (KBP. 39)</i>																				paring idi. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun.tetem bunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
33	Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.	Mbok Nem: <i>“Enggih, enggih... o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu...”</i> (KBP. 42)	√				√										√				- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak paring idi, maksudipun kangge paring idi. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
34	Darminah sampun cekap anggenipun dolan ing dalemipun Mbok Nem, lajeng nyuwun pamit dhateng Mbok Nem. Mbok nem nyumanggakaken Darminah pamit.	Mbok Nem: “Enggih, enggih... o, Allah mas Rara sing sabar mawon, nggih. Kerep dolan mriki yen didukani keng ibu... ” (KBP. 42)			√				√								√							- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun tetembungan pakon, maksudipun kangge paring idi. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.
35	Mbok Nem paring pramayogi dhateng Darinah supados enggal-enggal krama mawon. Kajengipun supados mangke saged nglanting adhi-adhinipun. Darminah ingkang sajatosipun sampun	Darminah: “ Mbok, kepeksa dakbaresi kowe... satemene aku uga wis duwe pacangan...” (KBP. 42)				√	√							√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan caiyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	gadhah pacangan lajeng matur dhateng Mbok Nem.																				tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
36	Mbok Nem bingah sanget amargi Darminah sampun gadhah pacangan. Piyambakipun mutusaken badhe tumut kaliyan Darminah benjing menawi Darminah sampun krama.	<i>Mbok Nem: “Eh, sokur lakamdulilah... nggih, mas mugi-mugi kaparingan gangsar, mbenjing kula dak ndherek mas Rara...” (KBP. 42)</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan caiyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
37	Darminah bingah sanget amargi Mbok Nem badhe tumut piyambakipun menawi benjang sampun krama. Darminah ugi pesen dhateng Mbok Nem supados boten sowa dhateng griya, mangke mundhak mangertos ibu kuwalon, malah salah kedaden.	<i>Darminah: “Iya, ya mbok tenan, ya? Anu... saiki kaya kandhaku gek anu kae kowe ora susah dolan-dolan mrana, sanajan mung nemoni bapak. Mengko mundhak... eee, yen salah kedaden...” (KBP. 42)</i>				√	√									√					- Titikan tuturan: Ukara pakon - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i>.
38	Mbok Nem ingkang dipunpeseni dening Darminah namung manut kemawon, nyarujuki menapa ingkang dados kajengipun Mas Raranipun menika.	<i>Mbok Nem: “Enggih, enggih, mas Rara...” (KBP. 42)</i>	√				√												√		- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
																						tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nyarujuki.	
39	Darminah nembe mawon wangsul saking dalemipun Mbok Nem, Darminah mirsani Mini saha Manto sami nangis, dene ibu muring-muring sanget astanipun nuthuki Mini saha Manto gantosan. Darminah badhe protes ananging dereng rampung anggenipun matur sampun dipunwangsuli Ibu.	<i>Ibu kuwalon: "Kowe ora susah caturan warna-warna,... ngelingana pagaweanmu... Kae genthong kothong durung diiseni..." (KBP. 43)</i>				√	√									√						- Titikan tuturan: Ukara pakon - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i> , maksudipun kangge <i>melarang</i> . <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge <i>melarang</i> .	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
40	Saking salebeting griya, kepireng suwanten dhokar mandheg. Lajeng kepireng suwantenipun tiyang sami gineman. Bapak medal ing pendhapa dumadakan banjur ngendika dhateng Darmini kados bingah sanget. Jebul ingkang rawuh menika pakdhe saha budhe saking Makasar.	Bapak: “Weee... iki jebul tamu adoh... Mien, Miiien, iki bapak lan ibumu gedhe rawuh...” (KBP. 45)				√			√				√												- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge paring prentah. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
41	Darminah thukul pangajeng-ngajengipun mugimugi pakdhe saha budhe kersa ngajak Mini saha Manto ing Makasar. Pakdhe saha budhe sarujuk,	Darminah: “Mbok inggih kajengipun ta, Pak. Tiyang budhe inggih kaleresan boten kagungan putra...” (KBP. 47)			√				√											√					- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak panyuwunan,

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	lajeng ngendika dhateng bapak. Bapak katingal owel ngeculaken, ananging Darminah nekad nyrambul nyelani.																				maksudipun kangge paring idi. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.		
42	Sasampunipun karembug, Mini saha Manto siyos tumut pakdhe saha budhe. Darminah ugi pengen supados angsal ndherek pakdhe saha budhe, ananging dipungondheli kaliyan bapakipun. Raosipun kados cuwa sanget, ananging putusanipun bapak ugi kedah	<i>Bapak: “Yen Darminah melu pisan aku ora mrayogakake banget, ing kene kanggo rewang-rewang ibune. Utawa maneh wong bocah wis gedhe ngarepake omah-omah barang,” (KBP. 47)</i>				√	√													√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak boten sarujuk, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	dipuntampi.																						boten sarujuk.
43	Darminah tasih mbujuk bapakipun, ananging tetep mawon boten dipunidinakeh dening bapak.	<i>Bapak: “Ya ora mung kowe kang ora bisa pisah, sanajan aku dhewe ya mangkono. Yen kowe lungo pisan, apa kowe mentala ninggal aku?” (KBP. 47)</i>				√			√												√	- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken tumindak boten sarujuk.	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
44	Nalika sami ing pawon saselanipun nembe masak-masak, ibu kanthi ulat sumeh beda kaliyan adatipun ngandharaken menawi sampun nampi panembung saking Parjono, dhudha ingkang sugih. Knathi pangarih-arih ingkang alus sanget ibu ngaken Darminah supados purun nglampahi. Ananging Darminah boten purun amargi piyambakipun sampun gadhah pacangan saha pancen boten tresna kaliyan Parjono.	<i>Darminah: “Nanging kabaripun, Parjono menika rak sampun dhudha ta, Bu? Malah sampun kaping kalih...” (KBP. 52)</i>				√			√											√	- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
45	Darminah sampun tamtu boten purun menawi kedah krama kaliyan Parjono ingkang dipunkajengaken dening ibunipun menika. Sakawitipun Darminah boten saged mangsuli. Ananging amargi kadhesek terus-terusan dening ibu, manahipun dipunkendel-kendelaken mangsuli ibu.	<i>Darminah: "Larenipun rak boten nyambut damel, ta? Malih kabaripun malih sekolahipun kemawon boten tutug... Padamelanipun namung grubyag-grubyug dolan mrika-mrika..., tiyang ngaten kok badhe saged mengku balegriya punika dospundi," (KBP. 52-53)</i>			√				√											√	- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge ngandharaken tumindak boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.
46	Ibu kuwalon ugi tetep boten kersa ngalah, piyambakipun tetep gadhah kekajengan supados Darminah purun krama kaliyan	<i>Ibu kuwalon: "Lo kepriye ta kuwi... kowe wis karembug bakal kajodhokake Parjono..." (KBP. 53)</i>			√		√							√							- Titikan tuturan: Klausu bebas - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	Parjono. Piyambakipun ngemutaken malih bilih darminah sampun karembag dipunjodhokaken kaliyan Parjono.																				<i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
47	Darminah boten saged nampi putusan saking ibunipun. Piyambakipun boten tresna kaliyan Parjono. Darminah nekad badhe mopo putusanipun ibu.	<i>Darminah: “Inkang ngrembag bapak ibu, nanging inkang badhe nglampahi rak kula ta, Bu. Upami kula mopo kadospundi?” (KBP. 53)</i>				√			√											√	- Titikan tuturan: Klausa bebas - Jinis tuturan: Tidak langsung: Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge boten nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
48	Mireng wangsulanipun Darminah ingkang boten purun menawi kajodhokaken kaliyan Parjono, ibu tetep kemawon boten kersa ngalah. Piyambakipun tetep kemawon gadhah kekajengan supados Darminah menika purun krama kaliyan Parjono.	<i>Ibu kuwalon: “Aja nggugu karepmu dhewe ta, ndhuk...” (KBP. 53)</i>				√	√									√					- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. tetembunganipun. - Fungsi tuturan: <i>Kangge melarang.</i>

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
49	Ibu boten kersa ngalah, piyambakipun tetep gadhah kekajengan supados Darminah krama kaliyan Parjono. Lajeng Ibu damel putusan bilih Darminah kedah manut kaliyan ibu, kanthi alesan ibu kedah dipunanggep ibu kandhung. Sasanesipun menika, Darminah sampun boten pareng malih sesrawungan kaliyan Akhmadi. Menawi Akhmadi tilik ing griya, ugi boten pareng.	<i>Ibu kuwalon: “Weee, teka njur pidhato nggalur, ora susah kok tuturi aku wong tuwa luwih jembar pamikire tinimbang kowe, luwih akeh olehe mangan asin, Saiki putusanku ngene: Aku ki gedhe cilik rak gantine ibumu kudu kok anggep ibumu dhewe. Mula kowe kudu manut karo aku... Lan wiwit saiki kowe ora kena sesrawungan karo Akhmadi babar pisan. Layang-layangan ora kena, yen dheweke pinuju prei tilik mreng njur dola</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
		<i>n ing omah kene ya ora kena. Saiki sing kuwasa ing kene mung aku, ngerti kowe...?” (KBP. 54)</i>																			
50	Darminah bidhal dhateng peken blanja sabenipun. Dumadakan gegeripun rumaos dicablek. Bareng noleh, jebulipun Mbok Nem. Mbok Nem nampakaken layang dhateng Darminah. Layang menika layang saking Akhmadi kangge Darminah.	<i>Mbok Nem: “Niki king calon keng raka... mas Akhmadi...” (KBP. 56)</i>				√	√						√								- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>sLiteral:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
51	Layang saking Akhmadi isinipun inggih menika gadhah kekajengan supados Darminah bidhal dhateng dalemipun Mbok Nem saperlu pepanggihan kaliyan Akhmadi. Ananging Darminah sagedipun sowan mangke sonten, amargi samenika ibunipun wonten griya saha boten saged dipuntilar.	<i>Darminah: “Suk kapan mbok, mengko sore-sore bae, ya. Kandhakna... yen saiki aku ora bisa, sibu ana ngomah ki...”</i> (KBP. 56)		√			√							√											- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
52	Mbok Nem sarujuk menawi Darminah badhe sowan dalemipun mangke sonten kangge nemoni Akhmadi.	<i>Mbok Nem: “Enggih, mengke sonten-sonten jam-jam gangsal ngaten...”</i> (KBP. 56)			√		√												√						- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
54	Mbok Nem sasampunipun gineman kaliyan Darminah saha Akhmadi lajeng pamit badhe nggoreng kacang ing pawon.	<i>Mbok Nem: “Empun saniki disekecakake olehe sami rembagan, kula gorengake mil-milan kacang...” (KBP. 58)</i>			√		√										√				- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nyumanggakaken, maksudipun kangge nyumanggakaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring idi.
55	Darminah cariyos dhateng Akhmadi bilih piyambakipun badhe kajodhokaken kaliyan Parjono dening ibu. Akhmadi	<i>Darminah: “Durung lan pancen niyat ora bakal saguh,” (KBP. 59)</i>			√		√							√							- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
	nyuwun pirsu, menapa Darminah sampun nyaguhi panyuwunanipun ibu menapa dereng. Lajeng Darminah mangsuli.																							tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
56	Darminah sampun nekad boten purun nampi Parjono minangka jodhonipun, sinaosa dipunpeksa. Piyambakipun ngandharaken tekadipun menika dhateng Akhmadi.	<i>Darminah: “Cekake sanajan dipatenana pisan aku niat ambangkang..., mula saiki aku genten nyuwun... kapriye pamrayogamu...” (KBP. 59)</i>				√	√							√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
																					makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
57	Akhmadi ingkang dipuncritani babagan Darminah ingkang badhe kajodhokaken lajeng nemtokaken kadospundi caranipun supados jejodhonan menika saged kaatalaken. Akhmadi ugi boten purun menawi namung ngalah kemawon kaliyan Parjono. Pramila Akhmadi badhe nyuwun dhateng bapak saha mbudidaya supados piyambakipun kaliyan Darminah saged kalakon	Akhmadi: “ <i>Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae... Nanging..., aku percaya, yen digandhuli temenan mesthine bapak iya kersa ambiyantu... tegese kena diarep-arep bisa melu ndhuwa marang kersane ibu... Mula saiki, Dhik, ora perlu susah-susah pikiranmu. Disabar sawatara; aku dhewe mengko kang bakal nyuwun marang bapak lan</i>			√		√						√								- Titikan tuturan: <i>Klausu terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan kanthi ancas nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	anggenipun badhe palakrami.	<i>ambudidaya bisane kelakon. Pokoking perkara iku gumantung ana bapak... Angger bapak wis marengake... kabeh dudu apa-apa..." (KBP. 60)</i>																			
58	Akhmadi ingkang dipuncritani babagan Darminah ingkang badhe kajodhokaken lajeng nemtokaken kadospundi caranipun supados jejodhonan menika saged kaatalaken. Akhmadi ugi boten purun menawi namung ngalah kemawon kaliyan Parjono. Pramila Akhmadi badhe nyuwun dhateng	<i>Akhmadi: "Tumrap bab iki mesthine ora kena mung ngalah bae... Nanging..., aku percaya, yen digandhuli temenan mesthine bapak iya kersa ambiyantu... tegese kena diarep-arep bisa melu ndhuwa marang kersane ibu... Mula saiki, Dhik, ora perlu susah-susah</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	bapak saha mbudidaya supados piyambakipun kaliyan Darminah saged kalakon anggenipun badhe palakrami.	<i>pikiranmu. Disabar sawatara; aku dhewe mengko kang bakal nyuwun marang bapak lan ambudidaya bisane kelakon. Pokoking perkara iku gumantung ana bapak... Angger bapak wis marengake... kabeh dudu apa-apa...” (KBP. 60)</i>																			
59	Sundari lungguh ngadhep meja sinambi maos buku ing kamaripun, manahipun ketinggal boten jenjem. Piyambakipun nembe nengga kangmasipun ingkang boten sae	<i>Sundari: “Wis wengi ngene, daktutupe, mengko yen teka rak thothok-thothok...” (KBP. 62)</i>	√				√							√							- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	polahipun, inggih menika Sundoro ingkang sampun pesen badhe sowan dhateng griyanipun.																				tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.		
60	Nalika wanci dalu Sundari ing kamar sampun nutup jendhela, dumadakan jendhela dipunthothok dening Sundoro saking njawi. Sundari kaget, lajeng ngaken kangmasipun, inggih menika Sundoro supados mlebet liwat lawang wingking kemawon.	<i>Sundari: “Metu lawang bae...,” (KBP. 62)</i>			√			√					√								- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge paring prentah. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
61	Sundoro nembe mawon dhateng ing griyanipun Sundari saha bapak ibunipun. Piyambakipun rumaos kesel saha badanipun teles amargi kudanan. Lajeng Sundoro ngendika dhateng Sundari bilih piyambakipun badhe nginep setunggal dalu kemawon.	Sundoro: “Hhhh... Nek ngono aku bisa melu turu kene mengko, ya?” (KBP. 64)				√			√					√											- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
62	Sundari sejatosipun boten sarujuk menawi kangmasipun badhe nginep, amargi menawi konangan bapak saha ibu, mesthi dipundukani. Bapak ibu menika boten remen sanget	Sundari: “Eh, kepriye, ta... apa kowe arep nyiksa aku? Yen nganti bapak-ibu rawuh sawayah-wayah...,” (KBP. 64)				√			√												√			- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge ngandharaken boten sarujuk. <i>Tidak literal:</i> Maknanipun tuturan	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	kaliyan Sundoro.																				boten jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. Amargi Sundoro kangmasipun Sundari, pramila boten mungkin badhe nyiksa Sundari. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.		
63	Sundoro tetep kepengin nginep. Piyambakipun protes amargi Sundari sampun sanjang bilih bapak-ibu nembe tindak jagong, kathah nyarenipun. Ananging Sundari	<i>Sundari: “Ngonoa kae...” (KBP. 64)</i>		√			√													√	- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak boten sarujuk, maksudipun kangge ngandharaken boten		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
	tetep kemawon ajrih saha kuwatos bilih bapa saha ibu kondur sawayah-wayah.																							sarujuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.
64	Sundoro ingkang rumaos badanipun sampun kesel sanget tetep gadhah kepenginan badhe nginep ing griyanipun Sundari dalu menika. Piyambakipun ngendika bilih badhe bidhal benjang nalika pajar taksih peteng supados bapak saha ibu boten pirsia menawi piyambakipun nginep.	<i>Sundoro: “Ora apa-apa, sesuk pajar peteng aku lunga. Uuuuuuhh, lowung bisa ngaso turu sawatara...” (KBP. 64)</i>				√	√							√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
65	Sundoro nemtokaken menawi badhe ngaso ing kursi ingkang dipuntata jejer-jejer supados saged kangge sare.	<i>Sundoro: “Mengko dak nata kursi kene wae...” (KBP. 64)</i>				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
																						makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.	
67	Sundoro tetep kepengin badhe nginep ing griyanipun Sundari. Menawi mangke bapak ibu rawuh, piyambakipun sampun nemtokaken badhe bidhal liwat wingking kemawon.	<i>Sundoro: “Kuwi rak yen pirsaa..., wong dikandhani sesuk pajar aku lunga, kok. Upama tengah wengi rawuh, aku ya terus lunga ta wis, metu mburi... Apa kowe tega ta, aku lunga ora karuwan udan-udan ngene.” (KBP. 64)</i>				√	√							√								- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
68	Sundari tetep boten sarujuk manahipun menawi kangmasipun menika badhe nginep sinaosa namung setunggal dalu. Piyambakipun rumaos ajrih saha kuwatos bilih mangke dumadakan bapak ibu ingkang nembe njagong tebih sami kondur, dene bapak ibu boten remen kaliyan Sundoro ingkang tindak-tandukipun boten sae.	<i>Sundari: “Mas, mbok ngeman marang aku sithik, ta. Ora apik mengko yen kowe sida turu kene tenan...”</i> (KBP. 65)				√			√											√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara panyuwunan, maksudipun kangge ngandharaken boten sarujuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken boten sarujuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
69	Sundoro ingkang neme nata kursi mandheg, lajeng noleh dhateng Sundari ingkang boten sarujuk bilih piyambakipun badhe nginep. Ing semu ketingal boten kaduga manahipun.	<i>Sundoro: “Ya wis..., aku daktlunga. ngelingi...,” (KBP. 65)</i>			√		√							√							- Titikan tuturan: Klausa bebas - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken
70	Sundoro badhe bidhal, ananging boten kesupen piyambakipun nyuwun gelang emasipun Sundari. Ananging Sundari boten sarujuk amargi	<i>Sundari: “Mbok aja gelang ta, Mas sing kokjaluk..., iki paringane ibu, yen ibu ndangu kepriye? Mula iki dakijoli dhuwit bae sabayaranku.”</i>				√	√													√	- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak boten sarujuk,

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
	glang menika gelang saking ibu.	(KBP. 66)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
																					Kangge nolak.
72	Sundoro boten purun menawi gelangipun Sundari ingkang dipunkajengaken dipunijoli dhuwit. Piyambakipun tetep kepengin gelangipun Sundari.	<i>Sundoro: “Ora..., gelange iku bae. Yen didangu ibu, kandha aku sing njaluk.” (KBP. 66)</i>		√			√						√								- Titikan tuturan: <i>Frasa nomina</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
73	Darmanto sasampunipun ngertos bilih dalemipun bapak ing Jalan Getas, lajeng nyuwun pirsane	<i>Pak Guna: “E, nomore aku ora apal..., nanging gampang golek-golekane, angger takon daleme</i>			√		√				√										- Titikan tuturan: <i>Klausula terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	nomeripun dalemipun bapak. Ananging Pak Guna boten mangertos, piyambakipun namung suka tetenger kanthi nama “dalemipun Inspektur Pulisi Akhmadi”.	<i>Inspektur Pulisi Akhmadi mesthi akeh sing bisa nuduhake...</i> ” (KBP. 72)																			amargi ngandharaken griyanipun bapak, maksudipun kangge paring nama supados gampgil anggenipun madosi griyanipun bapak, maksudipun kangge paring nama. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring nama.
74	Darmanto sampun dugi ing dalemipun Inspektur Akhmadi ingkang dipunmaksud dening Pak Guna kala wau. Lajeng ingkang mbikak lawang inggih menika Darminah,	<i>Darmanto:</i> “Darmanto..., apa kowe... yu... yu Mien... Darminah...? Aku Manto, Yu... ” (KBP. 73)			√		√					√									- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk dhirinipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	mbakyunipun. Kekalihipun lajeng sami nepangaken dhiri saha tetangis miseng-miseng.																					piyambak. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.	
75	Darminah bingah sanget adhinipun dhateng ing griya. Piyambakipun lajeng maringi pirsu dhateng bapak bilih Darmanto dhateng griya.	<i>Darminah:</i> “ Paaak, Manto... Pak... Manto dhateng, Pak, ” (KBP. 74)			√		√						√									- Titikan tuturan: <i>Klausa</i> bebas - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
76	Darminah sasampunipun miseng-miseng bingah ketemu Darmanto lajeng nepangaken putra saha putrinipun dhateng Darmanto. Darmanto lajeng mangku ponakanipun kanthi manah ingkang bingah.	Darmiah: “ <i>Kuwi ponakanmu sing nomer loro. Sing gedhe dhewe wadon wis sekolah, kuwi ya wadon..., adhine maneh lanang, isih umur rong tahun kurang, lha kae lagi turu.</i> ” (KBP. 75)				√	√							√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
77	Sundari nembe dolan ing dalemipun Darminah saha Darmanto. Sedaya lajeng sami gineman gegojegan ketingal guyub. Darminah nyuwun pirsu dhateng Sundari babagan keng	Sundari: “ <i>Inggih mbakyu, kepanggihipun nalika kenal sepisanan, pijambakipun kaleres tugas wonten ing dhaerah mrika, sekedhap sanget,</i>			√		√							√										- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	ibunipun Sundari. Piyambakipun kepengin tepang kaliyan ibunipun Sundari. Lajeng Sundari mutusaken badhe ngajak ibunipun ingkang manggen ing Pathi dhateng Purwodadi, dolan ing dalemipun Darminah saha Darmanto.	<i>mboten wonten sedosa dinten. Salajengipun piyambakipun dhateng Jakarta malih... Ê, anu kok mbakyu, sejatosipun ibu inggih sok ngendikan kepengin tindak tuwi kula ing Purwodadi mriki. Manawi mboten wonten alangan mbokmanawi mbenjing wulan ngajeng punika kula cangking mriki...” (KBP. 79)</i>																			<i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
78	Darminah ingkang mangertos bilih Sundari badhe ngajak ibunipun dhateng Purwodadi lajeng rumaos bingah sanget. Piyambakipun pesen dhateng Sundari supados benjing ibunipun Sundari dipunajak dolan giyanipun, supados saged sami tepang.	<i>Darminah: “Wela, kebeneran, durung nganti disowani wis arep tindak mrene. Besuk diaturi pinarak mrene lho, Dhik. Utawa dhik Sun paring kabar mrene, aku sowan daleme kana” (KBP. 79)</i>			√				√								√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
79	Nalika Darminah, Darmanto saha Sundari nemeb sami gineman, dumadakan Inspektur Akhmadi medal saking kamar, lajeng tumut lenggah jagongan. Piyambakipun cariyos babagan maling saha kecu ingkang dereng saged ketangkep, amargi dereng saged pikantuk bukti. Piyambakipun nekad kedah tumindak piyambak supados saged nangkep maling saha kecu ingkang nyebabaken gegering kitha Purwodadi.	Akhmadi: “ Aku kudu tumandang dhewe. <i>Durung lega rasane atiku yen durung ngrampungake perkara iki. Yen kaya ngene terus, prasasat diremehake bae dening para durjana iku. Anggepe alat-alat negara iki ora duwe daya...</i> ” (KBP. 80)				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
80	Darminah nyuwun pirsu, kadospundi rancanganipun Inspektur Akhmadi kangge nangkep maling saha kecu ingkang dipunmaksud. Inspektur Akhmadi lajeng ngandharaken rancangan ingkang sampun kasusun dhateng Darminah, garwanipun.	Akhmadi: “ Sukandar, sopirku arep dakkon nylidhiki mrana. Dheweke durung suwe ing dhaerah kene, dadi akeh sing durung kenal.” (KBP. 80)				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
81	Akhmadi ngendika dhateng Sukandar bilih benjang menawi sampun rampung anggenipun nyamar saperlu nangkep maling saha kecu, lajeng Sukandar dipundhawuhi manggen sesarengan kaliyan Inspektur Akhmadi saha garwanipun, boten susah pados pondhok kangge manggen.	<i>Akhmadi: “Iya... anu..., suk yen teka seka kana, becike kowe manggon ing kene wae, kumpul aku... ora susah mondhok mrana-mrana.” (KBP. 81)</i>			√		√								√						- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak <i>melarang</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: <i>Kangge melarang.</i>

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
82	Sukandar sarujuk dhateng dhawuhipun Inspektur Akhmadi supados piyambakipun purun manggen ing dalemipun Inspektur Akhmadi.	Sukandar: <i>"Inggih, nuwun..."</i> (KBP. 81) Pak,	√				√												√		- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken tumindak sarujuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
83	Sukandar dhateng ing dalemipun Babah Dengkek, tiyang China ingkang dados tukang tadhah ingkang dipunmkasud dening Inspektur Akhmadi. Inggang mbikakaen lawang inggih menika Nyonyah Dengkek. Sukandar ngendika bilih badhe pados padamelan. Nyonyah Dengkek ngendika bilih kedah nengga Babah Dengkek ingkang nembe resik-resik gudhang. Sukandar badhe nusul Babah kemawon dhateng gudhang, ananging dipunlarang dening nyonyah.	Nyonyah Dengkek: “ Ora... , engko rak rampung wong lagi nata gudhang... lha kae wis mreng... ” (KBP. 82)	√				√								√						- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tembung pakon amargi ngandharaken tumindak <i>larangan</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken <i>larangan</i>.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
84	Babah Dengkek nawi Sukandar dados jongos ing dalemipun. Ingkang dipunrawi purun sanget.	<i>Sukandar: “Welha purun malih ta, wong pancen pados padamelan kok.” (KBP. 82)</i>		√			√												√		- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken tumindak sarujuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
85	Babah Dengkek ngendika dhateng Sukandar ingkang nyuwun padamelan dhateng piyambakipun bilih Sukandar menika boten namung dados jongos kemawon, ananging ugi kedah purun dados menapa kemawon ingkang dipunbetahaken dening Babah Dengkek. maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli tetembunganipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.	<i>Babah Dengkek: “Ning anu, ya ora mligi jongos, ya. Kala-kala ya kudu gelem nyambi liyane, embuh mengko. Dadi apa kang dakbutuhake kowe kudu saguh nindakake.”</i> (KBP. 82)				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
86	Sukandar ingkang dikandhani dening Babah Dengkek ugi nyaguhi saha nyarujuki menawi piyambakipun boten namung dados jongos kemawon, ananging dados menapa kemawon ngkang dipunbetahaken dening Babah Dengkek.	<i>Sukandar: “Lha enggih, ta...” (KBP. 82)</i>		√			√												√		- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken tumindak sarujuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
87	Babah Dengkek nyuwun pirsu dhateng Sukandar babagan bayaranipun Sukandar anggenipun nyambut damel dados jongos ing griyanipun. Sukandar lajeng mangsuli bilih piyambakipun boten ngarani bayaran, ingkang wigati piyambakipun saged nedha saha tumbas rokok sampun cekap.	<i>Sukandar: “O, prekawis niku kula boten ngarani..., sakarsane mriku. Pokoke kula niki saged nedha lan saged tumbas rokok ngoten empun trimah.” (KBP. 82)</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
88	Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun kangge nangkep Babah Dengkek dhateng Sukandar. Sukandar dipundhawuhi supados reka-reka nglawan, kanthi maksud supados babah Dengkek boten curiga bilih Sukandar menika sejatosipun tiyangipun Inspektur Akhmadi.	Akhmadi: “Iya, aja lali, kowe mengko reka-reka nglawan ya?” (KBP. 85)				√			√					√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
89	Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun babagan cara anggenipun nangkep Babah Dengkek dhateng Sukandar. Sukandar mirengaken lajeng nyarujuki menapa ingkang sampun dipunandharaken dening Inspektur Akhmadi.	Sukandar: <i>“Inggih...”</i> (KBP. 85)	√				√												√		- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tembung cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nyarujuki
90	Sasampunipun Sukandar mangertos menapa ingkang dipunandharaken dening Inspektur Akhmadi, lajeng Sukandar dipundhawuhi enggal wangsul saha boten prelu paring	Inspektur Akhmadi: <i>“Iya wis, kowe enggal bali. Ora susah awèh tandha apa-apa mengko, marga wis ana kang dakpatah ngawasi tekane tamu ing ngarep omah rada</i>			√		√								√						- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak larangan, maksudipun kangge melarang.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R				
	tandha menapa- menapa, amargi sampun wonten tiyang ingkang kadhapuk tugas menika.	adoh.” (KBP. 86)																						Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge melarang.
91	Pulisi ingkang nggledhah dalemipun Babah Dengkek ugi nggledhah dumugi wingking, inggih menika kamaripun Sukandar. Sukandar sasampunipun dipundhodhog lawwangipun radi dangu lajeng medal kanthi glagapan. Pulisi lajeng dhawuh supados Sukandar ugi tumut ing kantor pulisi.	Akhmadi: “Ayo, kowe uga nyang kantor pulisi...” (KBP. 88)				√	√							√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: Langsung: Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak pangajak, maksudipun kangge nemtokaken. Literal: Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator			
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R						
92	Perkawis penculikan ing Purwodadi boten namung babagan Babah Dengkek kemawon, ananging wonten ugi kepala rampog ingkang nama Sundoro. Nalika Darmanto ngandharaken babagan Sundoro, Sundari ingkang mireng lajeng mak tratap manahipun. Badanipun gumeter, pasuryanipun pucet, kringetipun gobyos. Sundari lajeng ngaku bilih Sundoro menika kang masipun. Sundoro senadyan kaget, ananging tetep ngereh-reh Sundari.	<i>Darmanto: “Dhik Sun, aja akeh kang kokpikir. Sarehna atimu. Sanajan kaya apa bae kahananmu, nanging aku tetep tresna marang kowe.</i> <i>Panganggepku marang kowe ora bakal owah mung jalaran dupeh kowe iku adhine... ”</i> (KBP. 92)				√	√							√												- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. - <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																														
93	Wonten ingkang narik kawigatosanipun Inspektur Akhmadi, inggih menika tiyang 2 ingkang njala ing pinggir kali. Ananging boten limrah amargi namung klinter-klinter wonten mriku kemawon, awis-awis mbekta ulam. Inspektur curbria bilih tiyang njala menika tunggilipun telik sandinipun para durjana. Piyambakipun dereng saged nemtokaken tumindak, lajeng piyambakipun kaliyan Sukandar mutusaken supados wangsul dhateng	Akhmadi: “Aku dhewe durung bisa nemtokake. Wis ayo, bali nyang kelurahan dhisik, mengko yen wis peteng didhedhep maneh.” (KBP. 95)				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	kelurahan rumiyin.																						
94	Dalunipun, Inspektur Akhmadi saha Sukandar ngawasi malih ing pinggiran kali lajeng Sukandar nudingi gubug ingkang dumunung radi tebih saking papanipun ndhodhok.	Sukandar: <i>“Punika lho, pak, gubugipun tiyang njala ingkang kula aturaken wau..., ” (KBP. 96)</i>				√	√						√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
95	Ing sawijining dalu, nalika Inspektur Akhmadi saha Sukandar nembe ngawasi dhaerah pinggiran kali, Sukandar nunjukaken	Akhmadi: <i>“Saiki kepenake mengkene. Aku daknyedhaki gubug kae, arep ndeleng apa kang katindakake wong-wong iku. Dene</i>				√	√						√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	griyanipun tiyang 2 ingkang wau siyang sami njala ing pinggir kali. Sukandar nyuwun pirs, menapa tindakan salajengipun ingkang kedah dipuntindakaken. Lajeng Inspektur Akhmadi nyusun rancanganipun, piyambakipun ugi paring tugas dhateng Sukandar saha pulisi-pulisi sanesipun.	<i>kowe saiki terusa ngandhani Kardi kang njaga omahe Kartobelong. Kandhanana yen mengko sawayah-wayah Kartobelong lunga terus kon ngetutake menyang ngendi parane, dene kowe terus ngandhanana aku.”</i> (KBP. 96-97)																			nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.
96	Sukandar mirengaken Inspektur Akhmadi ngandharaken rancanganipun babagan tindakan ingkang kedah	<i>Sukandar: “Inggih...,”</i> (KBP. 97)	√				√												√		- Titikan tuturan: Tembung kriya - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	dipuntindakaken tumrap griyanipun tiyang 2 ingkang nembe dipunawasi. Sasampunipun mangertos tugasipun, lajeng Sukandar nyarujuki saha nindakaken menapa ingkang dados dhawuhipun Inspektur Akhmadi.																			tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan seجاتosipun. - Fungsi tuturan: Kangge ngandharaken sarujuk.			
97	Inspektur Akhmadi dhateng kalurahan, wonte Pak Lurah saha tamunipun. Lajeng Pak Lurah	<i>Pak Lurah: “Pak Inspektur..., dipuntepangaken..., punika tamu saking</i>			√		√					√								- . Titikan tuturan: <i>Klausat terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i>			

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	nepangaken dhateng Inspektur Akhmadi bilih tamunipun inggih menika Inspektur Yoyok.	Semarang... ” (KBP. 100)																			Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun.. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
98	Sasampunipun Sundoro saha rampog-rampog sanesipun sampun ketangkep, Inspektur Akhmadi, pulisi sanesipun, saha Sukandar bingah sanget. Inspektur Akhmadi ingkang nalika gelut kaliyan rampog dipunslametaken	<i>Inspektur Akhmadi:</i> “ Wiwit saiki..., kowe dakrengkuh kaya adhiku dhewe tunggal welad. Sabanjure kowe aja pisah-pisah karo aku, ya.” (KBP. 104)				√	√						√								- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	dening Sukandar rumaos kepotangan nyawa. Lajeng Sukandar dipunanggep kados adhinipun piyambak.																						- Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.
99	Nalika sami lenggahan sasampunipun dhahar, bapak ngendika dhateng Darmanto babagan rancangan salajengipun Darmanto saha Sundari anggenipun sami pepacangan.	<i>Darmanto: “Kula namung nyumanggakaken kersanipun bapak..., malah sejatosipun sampun dangu kula badhe matur bab punika...,” (KBP. 105)</i>				√	√							√									- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
100	Bapak saha Darminah sampun sami mutusaken badhe dhateng griyanipun Sundari, ananging ugi kedah dipunpikir cawis-cawis ubarampenipun. Lajeng Darmanto ngendika bilih piyambakipun sampun gadhah celengan kangge sedhiyan bab menika.	Darmanto: “ <i>Bab ubarampe utawa sedaya kabetahan-kabetahan sanes kula pasrahaken sedaya dhateng bapak, dene kula inggih sampun gadhah celengan kangge sedhiyan bab punika,</i> ” (KBP. 105)				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
101	Nalika nembe sami lelenggahan, dumadakan Inspektur Akhmadi rawuh saking kantor kanthi sajak gita-gita. Piyambakipun dhawuh dhateng garwanipun supados sedhiya—edhiya amargi Inspektur Yoyok saha Naniek badhe dolan dhateng dalemipun.	Akhmadi: “Hla ngrampungake urusan wingi kae, lagi iki mau beres... Bu, sedhiya-sedhiya... Mengko sore arep ana tamu Inspektur Yoyok karo Naniek, mengko diaturi dhaharan kene pisan bae.” (KBP. 106)				√	√							√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
102	Darminah ingkang dipuncariyosi bilih Inspektur Yoyok dereng kondur dhateng Semarang lajeng nyuwunpirsa dhateng garwanipun bab sarenipun Inspektur Yoyok saha Naniek menika wonten pundi. Inggang dipunsuwuni pirsala lajeng mangsuli bilih Inspektur Yoyok saha Naniek nyare ing dalemipun Pak Komisaris.	Akhmadi: “Ing daleme Pak Komisaris. Mula yen kena mengko bengi arep dakaturi genten nyare kene bae... ” (KBP. 106)				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
103	Darminah sarujuk kaliyan rancanganipun Akhmadi bilih piyambakipun badhe ngajak Inspektur Yoyok saha Naniek nyare ing griyanipun.	<i>Darminah: “Iya becik... eh, anu, iki mau ngrembug arep padha menyang Pati nyang daleme ibune Dhik Sundari... angebun-ebun enjang anjejawah sonten...,” (KBP. 106)</i>		√			√												√		- Titikan tuturan: <i>Frasa sipat/adjektiva</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak sarujuk, maksudipun kangge nyarujuki. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nyarujuki.
104	Bapak nyuwun pirs dhateng Inspektur Akhmadi kapan wonten wekdal ingkang selanipun Akhmadi kangge tindakan dhateng Pati ing griyanipun	<i>Akhmadi: “Dhawahaken wulan ngajeng punika lho, Pak...” (KBP. 106)</i>			√				√					√							- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun tetembungan pakon

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	Sundari. Akhmadi mangsuli bilih anggenipun dhateng Pati sasi ngajeng kemawon.																				, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.
105	Nalika wayah sonten, dumadakan kepireng swanten dhokar mandheg ing ngajeng. Jebul ingkang dhateng inggih menika Sundari saha ibunipun. Darminah ingkang sampun mangertos lajeng nimbali bapakipun supados medal.	<i>Darminah: “Pak, nika lho, bakal besan panjenengan tindak mriki...” (KBP. 107)</i>				√			√				√								- Titikan tuturan: ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge ngandharaken prentah. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
106	Darminah lajeng nyumanggakaken tamunipun supados mlebet ing salebeting griyanipun.	Darminah: “ Mangga... ,” (KBP. 107)	√				√									√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								</

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
107	Nalika darminah nyumanggakaken tamunipun, inggih menika Sundari saha ibunipun, dumadakan mak cep. Darminah kaget sanget , mripateipun mandheg, dumadakan mlayu dhateng ibunipun Sundari ingkang jebulipun inggih menika ibunipun piyambak ingkang wiwit alit sampun tindakan.	<i>Darminah:</i> “Ibuuuuu... o, ibuu..., Bu, teka panjenengan,... Bu, kula... kula... putra... panjenengan... pun... Darminah...” (KBP. 107)			√		√					√									- Titikan tuturan: Klausa bebas - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator		
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R					
108	Darmanto saha Sundari namung sami ndomblong mirsani kadadosan antawisipun Darminah kaliyan ibunipun Sundari. Tiyang 2 menika boten sami paham bilih ibunipun Sundari menika ugi ibunipun Darmanto. Ateges Darmanto inggih menika kangmasipun Sundari tunggal ibu.	<i>Darminah: “Ibu..., o..., Dar... Darmanto... kowe apa pangling..., iki rak ibumu dhewe...,” (KBP. 107)</i>			√		√						√												- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
109	Darminah nepangaken Darmanto dhateng ibu. Darmanto ingkang dipuntepangaken sajak mendel mawon amargi boten	<i>Darminah: “Bu, punika rak putra panjenengan Manto rumiyin..., nalika panjenengan tilar taksih alit.” (KBP. 109)</i>				√	√						√												- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	mangertos bilih ingkang dipunrangkul Darminah menika ibunipun. Darmanto boten kemutan dhateng ibu amargi kala rumiyin nalika dipuntilar dening ibu menika taksih alit.																				amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.		
110	Bapak ingkang taksih wonten kamar lajeng dhateng ngajengan amargi mireng rame-rame. Dumugi ngajeng sakawit gumun sanget dene putra-putranipun sami ngrangkul tiyang estri, nanging bareng dipunpirsani malih jebulipun tiyang estri menika tilas garwanipun rumiyin.	<i>Bapak: “Eeem..., kowe... ko... kowe bener ... i... ibune gendhuk?” (KBP. 109)</i>				√	√					√									- Titikan tuturan: Ukara pitakenan - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pitakenan, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
111	Sedaya sami tangisan ngantos boten kemutan menapa-menapa. Darminah ugi ngantos kesupen kaliyan putra-putranipun. Sasampunipun Tarto nangis, Darminah nemeb kemutan putranipun. Enggal-enggal Tarto kabopong, Darti saha adhinipun kagandheng. Tarto nuli dipunbrukaken ing pangkonipun ibunipun Darminah.	<i>Darminah: “Tki lho, Bu... putumu...” (KBP. 109)</i>				√	√						√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
112	Ibu nyuwun pangapura dhateng bapak amargi jaman rumiyin nindakaken tumindak ingkang awon, inggih menika nilar bapak saha putra-putranipun namung kangge ngoyak tiyang kakung ingkang boten jelas, namung badhe ngrontogi bandhanipun ibu.	Bapak: “ Bu, sing wis ya wis... ,” (KBP. 110)			√		√											√			- Titikan tuturan: Klausa terikat - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak paring pangapura, maksudipun kangge paring pangapura. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring pangapura.
113	Darmanto nembe nyariyosaken kadospundi cariyosipun kala rumiyin piyambakipun tindak	Darmanto: “ Dakterusake Yu critaku... ,” (KBP. 114)				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	saking griya badhe madosi ibu, ananging malah boten ketemu kaliyan ibu dumugi sapriki. Darminah nyelani, manahipun rumaos prihatin amargi critanipun Darmono. Darmono nglajengaken anggenipun cariyos. Sedaya sami sesenggukan amargi cariyosaipun Darmono ingkang mrihatinaken sanget.																				cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.		
114	Cariyosipun Darmono, sampun mlampah tebih sanget mengidul, badanipun rumaos kesel sanget. Lajeng Darmono lenggah ing pinggir dalan sinambi	<i>Pak Dimin: “Saiki mengko rasakna awakmu sida... Ayo ngadeg, dakgawa menyang kalurahan...,” (KBP. 115)</i>				√			√		√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	nyawang tanduran jagung ingkang ageng-ageng wohipun. Niatipun Darmono pancen badhe nyolong jagung menika kangge isen-isen weteng. Dumadakan Darmono digetak dening pak Diman, tiyang ingkang kagungan tanduran jagung.																				ngandharaken tumindak pangajak, maksudipun kangge paring ukuman. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge paring ukuman.		
115	Pak Dimin danguning-dangu radi kendho kendho nepsunipun, pasuryanipun Darmono lajeng dipuntamataken kanthi premati. Lajeng nembe pitados bilih darmono menika sejatosipun	<i>Pak Dimin: “Tki lho..., mesakake... bakarna jagung kana. Bedhiyange gedhekna. Kowe rak durung mangan mau?” (KBP. 116)</i>		√			√					√									- Titikan tuturan: <i>Frasa bertingkat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	bocah tebih boten mangertos arah. Pak Dimin rumaos iba dhateng Darmono, lajeng ngajak darmono dhateng dalemipun. Pak Dimin lajeng nepangaken Darmono dhateng putranipun saha dhawuh supados Darmono dipunbakaraken jagung.																				tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.
116	Sasampunipun maem jagung, Dimin ngajak Darmanto dhateng pinggir kali kangge mancing iwak. Sanjangipun kangge sangu darmono benjang nalika nglajengaken tindakipun dhateng	<i>Dimin: “Ya wis, lungguha kene bae dakgolek cacing, tujune aku mau sangu pancing,” (KBP. 117)</i>				√			√					√							- Titikan tuturan: Ukara pakon - Jinis tuturan: <i>Tidak langsung:</i> Wujudipun ukara pakon, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	Purwodadi. Ananging Darmono rumaos kesel sanget, sikilipun ugi mlenthung-mlenthung. Lajeng Diming sanjang supados Darmono lenggah kemawon, ngancani Dimin mancing.																				tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.		
117	Saramungipun Darmono nyariyosaken lakuning urip jaman rumiyin nalika pamitan badhe madosi ibu dhateng Darmini, sedaya ingkang mireng ing mriku sami tetangisan. Ibu boten mandheg anggenipun mocapaken nyuwun pangapura dhateng	<i>Bapak: “Ya wis ta bune..., ora perlu kagagas maneh... Kang perlu saiki iki kabeh padha ngaturake sokur marang Pangeran... Tujune anak-anakmu kang dadi korbaning tindakmu ora kabacut-bacut..., kabeh jinangkung dening kang Maha</i>				√	√						√								- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun tetembungan cariyos amargi ngandharaken tumindak nemtokaken, maksudipun kangge nemtokaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun.		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi												Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R			
	bapak saha putra-putranipun, sansaya dhateng darmono. Amargi ibu sadhar bilih ingkang nyebabaken pisahing balung inggih menika hawa nepsunipun piyambak. Bapak ingkang mireng lajeng paring pangapura saha ngendika bilih ingkang perlu dipungagas samenika inggih menika kadospundi ngaturaken sokur dhateng Pangeran ingkang sampun ngempalaken balung ingkang sampun pisah-pisah saged kempal dados setunggal malih.	Kuwasa nganti bisa nemoni kamulyan. Yen digagas kaya aneh lan mokal dene ora kanyana-nyana bisa ketemu tunggal saenggon, tunggal sawanci. Mangka gek pisah kaya ngana, pating plencat kaya mburu urip dhewe-dhewe..., nanging mangertiya saiki, barang kang mokal tumraping manungsa ora aran mokal lan aneh tumraping Pangeran kang maha Kuwasa. Apa maneh mung kaya ngene, kang aneh ngluwihi iki yen wis dikersakake,																				- Fungsi tuturan: Kangge nemtokaken.	

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
		<i>mesthi dadi. Mula saiki aku ora ndumuk sapa-sapa, senajan awakku dhewe pisan, sabanjure sabarang tindak kang ngati-ati. Aja seneng mung mburu senenging ati, mung nuruti hawa kamurkaning napsu kang tansah ngajak marang kasangsaran... Wis, bune, kowe ora perlu bali menyang Pati.”</i> (KBP. 125)																			

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
118	Sarampungipun Darmono nyariyosaken lakuning urip jaman rumiyin nalika pamitan badhe madosi ibu dhateng Darmini, sedaya ingkang mireng ing mriku sami tetangisan. Ibu boten mandheg anggenipun mocapaken nyuwun pangapura dhateng bapak saha putra-putranipun, sansaya dhateng darmono. Amargi ibu sadhar bilih ingkang nyebabaken pisahing balung inggih menika hawa nepsunipun piyambak. Bapak ingkang mireng	Bapak: “Ya wis ta bune..., ora perlu kagagas maneh... Kang perlu saiki iki kabeh padha ngaturake sokur marang Pangeran... Tujune anak-anakmu kang dadi korbaning tindakmu ora kabacut-bacut..., kabeh jinangkung dening kang Maha Kuwasa nganti bisa nemoni kamulyan. Yen digagas kaya aneh lan mokal dene ora kanyana-nyana bisa ketemu tunggal saenggon, tunggal sawanci. Mangka gek pisah kaya ngana, pating plencat kay				√		√					√																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
	lajeng paring pangapura saha ngendika bilih ingkanng perlu dipunngagas samenika inggih menika kadospundi ngaturaken sokur dhateng Pangeran ingkanng sampun ngempalaken balung ingkanng sampun pisah-pisah saged kempal dados setunggal malih.	<i>a mburu urip dhewe-dhewe..., nanging mangertiya saiki, barang kang mokal tumraping manungsa ora aran mokal lan aneh tumraping Pangeran kang maha Kuwasa. Apa maneh mung kaya ngene, kang aneh ngluwihi iki yen wis dikersakake, mesthi dadi. Mula saiki aku ora ndumuk sapa-sapa, senajan awakku dhewe pisan, sabanjure sabarang tindak kang ngati-ati. Aja seneng mung mburu senenging ati, mung nuruti</i>																			

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
		<i>hawa kamurkane napsu kang tansah ngajak marang kasangsaran... Wis, bune, kowe ora perlu bali menyang Pati.” (KBP. 125)</i>																			
119	Sasampunipun Darmono nyariosaken lakuning urip jaman rumiyin, lajeng Inspektur Akhmadi nyuwun pirsu Darmono sampun kagungan putra pinten. Ingkang dipunsuwuni pirsu lajeng mangsuli.	<i>Darmono: “Lagi siji, Mas... Suk liya dina mesthi dakjak mreng...” (KBP. 126)</i>				√	√							√							- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak mutusaken, maksudipun kangge mutusaken. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge mutusaken.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
120	Darmono sampung rampung anggenipun nyariyosaken kadospundi rumiyin nglakoni pagesangan ing jaman taksih alit tebih saking tiyang sepuh saha sedulur. Dumadakan mbok Nem mara nyedhak lajeng lapuran bilih Sukandar ingkang wau ugi mirengaken cariyosipun Darmono saking katebihan nembe nangis ungkeb-ungkeb. Sedaya lajeng sami bingung.	<i>Mbok Nem: “Mas Rara... Mas Kandar nika lho, teka nangis ungkeb-ungkeb... teng kamare..., wau nggih tumut mirengke critane Gus Darmono saking katebihan...” (KBP. 126)</i>				√	√						√								- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak nunjuk, maksudipun kangge nunjuk. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Kangge nunjuk.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
121	Inspektur Akhmadi lajeng jumeneng, marani kamaripun Kandar. Kandar boten purun dijak mlebet ing griya amargi mindhak kemutan tiyang sepuhipun. Kandar boten kemutan tiyang sepuhipun amargi sampun dipuntilar nalika taksih alit. Namung fotonipun kemawon ingkang taksih dipunsimpen. Bapik ningali fotonipun Kandar lajeng kaget, jebul fotonipun Kandar menika foto putranipun bapak rumiyin kaliyan ibu kuwalon.	<i>Bapak: “Foto iki digawe nalika anake isih cilik... Nalika semono dakjenengake Iskandar... Eeeemmm..., dadi sing dipangku iku anake, sing ngadeg sisih kiwaku... Lha foto sijine iki... mung karo Kandar tok. Kandar sajak wis gedhe iki..., ana ngendi olehe foto?”</i> (KBP. 127)				√	√				√										- Titikan tuturan: Ukara cariyos - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara cariyos amargi ngandharaken tumindak paring nama, maksudipun kangge paring nama. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: Paring nama.

No	Konteks	Data	Titikan				Jinis				Fungsi										Data/Indikator
			A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
122	Ing wayah sonten Darminah, Darmanto, Sundari saha Sumarti sami lenggahan jejagongan ing latar ngajengan. Lajeng Darminah ngonjukaken sokur amargi adhi-adhinipun saha bapak ibu ugi sami beruntung saged dados setunggal malih. Akhmadi lajeng ngendika supados Darminah anggenipun nyuwanten boten sero-sero mindhak bapak ibu mireng.	Akhmadi: “ Hush, aja banter-banter ta, yen kepireng... Kae, lho, lagi padha lenggahan sekaliyan ing kuri njero..., ” (KBP. 130)			√		√								√						- Titikan tuturan: <i>Klausa terikat</i> - Jinis tuturan: <i>Langsung:</i> Wujudipun ukara pakon amargi ngandharaken tumindak <i>melarang</i>, maksudipun kangge <i>melarang</i>. <i>Literal:</i> Maknanipun tuturan jumbuh kaliyan makna asli miturut kahanan sejatosipun. - Fungsi tuturan: <i>Kangge melarang.</i>